

Den shoppingstyrda stadsdelen

- med exempel från Fornebu

Janita Sundqvist

Självständigt arbete vid Fakulteten för landskapsarkitektur,
trädgårds- och växtproduktionsvetenskap • 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2015

Den shoppingstyrda stadsdelen

- med exempel från Fornebu

The shopping-driven neighborhood
- with examples from Fornebu

Janita Sundqvist

Handledare: Caroline Dahl, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Anders Larsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr examinator: Erik Fälth, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Master Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0775
Ämne: Landskapsarkitektur
Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2015
Omslagsbild: Janita Sundqvist
Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: kommersialisering, shopping, handel, offentligt rum, publikt rum, mötesplatser, stadsplanering.

Alla bilder och illustrationer tillhör författaren om inget annat anges.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Det här examensarbetet som skrivs inom landskapsarkitektprogrammet vid SLU, Alnarp, har som huvudsyfte att undersöka hur kommersialisering påverkar offentliga rum. I arbetet studerar jag det relativt nya begreppet *Shoppingstyrd stadsdel*, det vill säga en nyetablerad stadsdel uppbyggd utifrån köpcenter och kommers. Genom att studera ett exempel på ett sådant byggnadsprojekt, kopplad till teorier om bland annat offentliga rum och kommersialisering, avser jag att i uppsatsen besvara huvudfrågan:

Vad får kommersialiseringen i shoppingstyrda stadsdelar för konsekvenser för det offentliga rummet?

Med en kvalitativ litteraturstudie som metod studerar jag inledningsvis begreppet offentliga rum. Fem förhållanden som påverkar frihet och kontroll i det offentliga rummet belyses, nämligen tillgänglighet, rätten till användning, anspråk, förändring och ägande. Därefter redovisas handelns historia i Sverige, för att ge en beskrivning av hur handelstendenser genom tiden har ändrats och kommit att bli vad de är idag. Avslutningsvis studeras kommersialiseringen av offentliga rum, som närmare tar upp tendenser i de kommersiella miljöerna och vilka konsekvenser de ger för de offentliga rummen.

Som objekt för exemplet har jag valt Fornebu-projektet utanför Oslo, Norge, där Bærum kommun tillsammans med privata aktörer arbetar med en helt ny stadsdel, med ett centralt lokaliserat köpcenter.

Studien av Fornebu är kvalitativ och undersöker visioner med projektet samt vilken roll offentliga rum har och kan komma att ha på platsen. Baserat på studier av projekthandlingar, intervjuer och egna observationer på plats, beskrivs inledningsvis bakgrunden till projekt Fornebu. I nästa del görs egna analyser av mötesplatser enligt projektets visioner, utifrån litteraturstudiens fem förhållanden som påverkar frihet och kontroll i det offentliga rummet. Exemplet avslutande del gör en mer djupgående analys av köpcentret Fornebu Center.

Avslutande kapitel innehåller en diskussion där jag ämnar försöka beskriva vad som karaktäriserar en *shoppingstyrd stadsdel*, samt hur de offentliga rummen i dem påverkas av kommersialisering. För att svara på frågeställningarna utgår jag i huvudsak från Fornebu-projektet som stort, detta på grund av att det är fler delar än köpcentret som påverkar det sociala livet och de offentliga rummen.

Möjliga anledningar till att *shoppingstyrda stadsdelar* börjat uppträda, är nutida samhällsideal som handlar om miljömässig och social hållbarhet. Man har kunnat se en trend med att bygga bostäder och verksamheter kring kommersen, för att skapa blandade funktioner, men också för att integrera handeln med sitt kundunderlag. *Den shoppingstyrda stadsdelen* kan möjligen karaktäriseras av att rikta sig till en mer bemedlad målgrupp, med privatägd mark, påkostade materialval och homogena och/eller kon-

sumtionsbaserade mötesplatser. Man kan eventuellt konstatera att kommersialiseringen i *den shoppingstyrda stadsdelen* leder till segregation, exkludering och koreografering genom en förutbestämd exklusiv design som lämnar lite eller inget utrymme till förändring.

Tendenserna med allt mer privatisering och kommersialisering i stadsbyggnadsprojekt belyses genom exemplet Fornebu, Norge, men är en generell företeelse som kan ses på fler platser. Jag anser att kommuner i framtiden måste öka sin medvetenhet och sitt ansvar vid planeringsprocesser som i stor utsträckning styrs av privata aktörer. Detta för att offentliga rum ska kunna bli platser där människor på lika villkor tillåts interagera och mötas, utan att särintressen ska tillåtas styra.

Abstract

This master thesis, written as a part of the landscape architect program at SLU, Alnarp, has as main purpose to examine how commercialization affects public space. In this essay, the relatively new concept of *Shopping-driven neighborhood* is studied, which means a newly established neighborhood built around shopping malls and commerce. By studying an example of such a building project, linked to theories of public space and commercialization, I intend to answer the main question:

What consequences does commercialization in shopping-driven neighborhoods have for public space?

With a qualitative literature study method, I initially study the concept of public space. Five conditions affecting freedom and control in public spaces are illuminated: access, freedom of action, claim, change and ownership. Subsequently the Swedish trade history is presented, to give a description of how shopping trends through time has changed and how it has become what it is today. Finally, commercialization of public spaces is studied, in order to closer illustrate trends in the commercial environment and how they impact public space.

The object of the example is the Fornebu project outside Oslo, Norway, where Bærum municipality, together with private operators, is developing a new neighborhood with a centrally located shopping mall. The example is qualitative and explores the vi-

sions of the project and the role public spaces have and could have on the site. Based on the studies of project documents, interviews and personal site observations, the background to project Fornebu is initially described. The subsequent part contains analyses of meeting places in the area, using the project's vision as a comparative base and using the literature study's five conditions that affect freedom and control in the public space. The final part of the example contains a more profound analysis of the shopping mall Fornebu Center.

In the final part of the essay, it is discussed what it is that characterizes a *shopping-driven neighborhood*, and how the public space is affected by commercialization. To answer the questions, the Fornebu project as a whole is used, this because more parts than the shopping mall affects social life and public space.

Possible reasons for the occurrence of *shopping-driven neighborhoods* are contemporary ideals about environmental and social sustainability. One can discern a trend of building housing and businesses around commerce, to create mixed uses, but also to integrate trade with its customer base. The *shopping-driven neighborhood* could possibly be characterized by addressing to a wealthier target group, with private ownership, exclusive design and homogeneous and/or consumption-based meeting places. One may conclude that commercialization of the *shopping-driven neighborhood* leads to segregation,

exclusion and choreography by a predetermined exclusive design that leaves little or no room for change.

The trends of increasing privatization and commercialization in urban projects are illustrated by the example in Fornebu, Norway, but are also a general phenomenon. I believe that municipalities in the future need to increase their awareness and responsibility for planning processes that are largely controlled by private operators. This is so that public spaces can become places where people are equally allowed to interact and meet, without vested interests.

Innehållsförteckning

Inledning.....	9	Litteraturstudie.....	14	Handelns utveckling i Sverige.....	22
Bakgrund.....	9	Offentliga rum.....	14	Självbetjäningssystemens	
Frågeställningar.....	9	Begreppsförklaring.....	14	genombrott.....	22
Mål och syfte.....	9	Privata och offentliga rum.....	14	Modernism och massbilism.....	22
Avgränsningar.....	10	Det ideala offentliga rummet.....	14	Köpcenter.....	23
Metod.....	11	Varför behövs det offentliga		Handeln idag.....	24
Kvalitativ litteraturstudie.....	11	rummet?.....	15	Framtidens handel.....	24
Exemplet Fornebu.....	11	Utbyte av åsikter.....	16		
Intervjuer.....	11	Utbyte av varor och tjänster	16		
Material.....	12	Socialt utbyte	16	Kommersialisering av	
Litteraturstudie.....	12	Frihet och kontroll i det		offentliga rum.....	25
Exemplet Fornebu.....	12	offentliga rummet.....	17	Tendenser i de kommersiella	
Språkförtydligande.....	13	1. Tillgänglighet.....	17	miljöerna.....	25
Begreppsdefinitioner	13	Fysisk tillgänglighet.....	17	Territorialisering och	
		Visuell tillgänglighet.....	17	synkronisering av stadslivet.....	25
		Symbolisk tillgänglighet.....	18	Reglering av människors beteende.....	25
		2. Rätten till användning.....	18	Konsekvenser för det offentliga	
		Utformning för olika aktiviteter.....	18	rummet.....	26
		Regler för användning.....	18	Homogenisering.....	26
		Balans mellan allmänhetens		Fragmentering av stadsstrukturen.....	26
		och individens intresse	19	Minskat liv på gatorna.....	26
		3. Anspråk.....	19	Exkludering.....	27
		Integritet.....	19	Vem ska ta ansvar för offentliga	
		Territorialitet.....	20	rum i framtiden?.....	28
		4. Förändring.....	20		
		5. Ägande.....	21		

Exemplet Fornebu.....29

Bakgrund till projekt Fornebu.....30

En ny tätort tar form.....30

Byggnadsprocessen.....30

Funktionsblandning näring
och bostäder.....32

Köpcentret Fornebu Center.....33

Verksamheter.....34

Bostadsbebyggelse.....35

Bebyggelsestruktur.....35

Bostäder för olika
befolkningsgrupper.....36

Bostadsstorlekar och ägande.....36

Offentligt

subventionerade bostäder.....36

Framtida förtätning.....36

Infrastruktur.....37

Grå infrastruktur.....37

Grön infrastruktur.....37

Social infrastruktur.....37

Analys av mötesplatser på Fornebu.....38

Befintliga mötesplatser.....39

Fornebuporten.....39

Tårnet stadsdelscenter.....40

Torg Telenor och Aker Solutions.....41

Rolfsbukta torg.....42

Storøya stadsdelscenter.....43

Hundsunds stadsdelscenter.....44

Sjøflyhavna Kro, Restaurang.....45

Nansenparken.....45

Storøyodden badplats.....47

Planerade mötesplatser.....48

Tunnelbanestation Telenor.....48

Rekommendationer.....48

Gymnasieskola och förskola.....48

Rekommendationer.....49

Koksa torg.....49

Rekommendationer.....49

Tunnelbanestation Koksa.....50

Rekommendationer.....50

Kyrka/kulturcenter.....51

Rekommendationer.....51

Mötesplatser för olika
intressegrupper.....52

Mötesplatser enligt personlig
bedömning.....53

Fördjupad analys Fornebu Center.....54

Planer och visioner.....55

Tillgänglighet.....56

Fysisk tillgänglighet.....56

Visuell tillgänglighet.....56

Symbolisk tillgänglighet.....57

Rätten till användning.....57

Utformning för olika aktiviteter.....57

Regler för användning.....58

Balans mellan allmänhetens
och individens intresse.....58

Anspråk.....58

Integritet.....58

Territorialitet.....59

Förändring.....59

Ägande.....59

Diskussion.....60

Finns det shoppingstyrda
stadsdelar, och när, hur
och varför har de börjat
uppträda?.....61

Nutida samhällsideal.....61

Social och miljömässig hållbarhet...61

Vad karaktäriserar i så fall en
shoppingsstyrd stadsdel, och
hur skiljer den sig från en
traditionell stadskärna, ett
gångse shoppingcenter eller
andra slags handelsplatser?.....62

Tidigt etablerad handel.....62

Privata aktörer.....62

För en mer bemedlad målgrupp.....62

Mer än bara shopping.....63

Hållbara trafiklösningar.....63

Vilken roll har det offentliga
rummet i shoppingstyrda
stadsdelar – finns det, vad
sker där och vem ansvarar
för det?.....64

Ägande och ansvar.....64

Mötesplatser, för vem?.....64

Vad får kommersialiseringen
i shoppingstyrda stadsdelar
för konsekvenser för det
offentliga rummet?.....65

Segregation.....65

Exkludering.....65

Koreografering.....66

Avslutande reflektion.....67

Källförteckning.....68

Böcker.....68

Kapitel i bok.....68

Rapporter.....68

Artiklar i tidskrifter.....68

Offentliga handlingar.....69

Elektroniska källor.....69

Muntliga källor.....69

Figurförteckning.....70

Köpcentrens utbredning har nog inte gått någon förbi. Konsumtion är på många sätt motorn i den ekonomiska tillväxten, och påverkar därför också hur våra städer utformas. Efter en period av externa och centrala etableringar tycker jag mig se att fler satsningar görs på *shoppingstyrda stadsdelar*, där man utvecklar hela stadsdelar utifrån köpcenter och kommers. Ett sådant exempel är stadsdelen Hyllie i Malmö, där bostäder och verksamheter byggs kring det nyetablerade köpcentret Emporia. Som blivande landskapsarkitekt fick jag tillfälle att analysera denna plats under en kurs på SLU Alnarp. Det fick upp mina ögon för hur vårt konsumtionsstyrda samhälle påverkar arkitekturen, men också hur privatiseringen och kommersialiseringen påverkar offentliga rum.

Jag har under min utbildning kommit att intressera mig för hur de offentliga rummen kan bidra till att skapa levande och framgångsrika städer. Publika platser definierar tillsammans med stadslandskapet och byggnadernas arkitektur en stads karaktär. De är platser där människor på lika villkor tillåts interagera och mötas, och där särintressen inte ska tillåtas styra.

När de offentliga rummen kommersialiseras sker dock något med dess förfogande. Ett köpcenter sägs välkomna alla, men har ändå vissa regler för hur du som besökare förväntas vara och bete dig under din vistelse. I takt med att fler platser privatiseras och kommersialiseras minskar också antalet platser som

faktiskt välkomnar alla, på lika villkor.

Jag anser att vi som planerare har ett stort ansvar när det kommer till de offentliga rummens existens och utformning. Det är enligt mig viktigt att ha en förståelse för de konsekvenser kommersialisering får för de offentliga rummen. Detta är kanske särskilt viktigt när man bygger helt nya stadsdelar, och har möjlighet att skapa något socialt hållbart från grunden.

Frågeställningar

I min uppsats önskar jag svara på frågan:

- Vad får kommersialiseringen i *shoppingstyrda stadsdelar* för konsekvenser för det offentliga rummet?

För att kunna besvara frågan behöver jag inledningsvis besvara ett antal andra frågor:

- Finns det *shoppingstyrda stadsdelar*, och när, hur och varför har de börjat uppträda?
- Vad karaktäriserar i så fall en *shoppingstyrd stadsdel*, och hur skiljer den sig från en traditionell stadskärna, ett gängse shoppingcenter eller andra slags handelsplatser?
- Vilken roll har det offentliga rummet i *shoppingstyrda stadsdelar* – finns det, vad sker där och vem ansvarar för det?

Mål och syfte

Syftet med det här arbetet är att studera vad som sker med det offentliga rummet i *den shoppingstyrda stadsdelen*, där mycket mark privatiseras och kommersialiseras.

Genom en litteraturstudie ämnar jag beskriva begreppet offentliga rum, varför de är viktiga och vilka aspekter som påverkar om ett rum är offentligt eller inte. Jag beskriver vidare handelns historia i Sverige, för att skapa mig en bild av hur utvecklingen sett ut, och hur den har kommit att påverka dagens handelsmiljöer. Den sista delen av litteraturstudien beskriver en rad konsekvenser som kommersialisering får för offentliga rum.

Näst efter litteraturstudien exemplifierar jag *den shoppingstyrda stadsdelen* genom att studera Fornebu-projektet utanför Oslo, Norge. En beskrivning av projektet följs av analyser av mötesplatser på Fornebu, samt en fördjupad analys över köpcentret Fornebu Center. Genom fallstudien, som kopplas till litteraturstudiens beskrivning av offentliga rum och kommersialisering, avser jag att i uppsatsen beskriva mina slutsatser kring vad kommersialiseringen i *shoppingstyrda stadsdelar* får för konsekvenser för det offentliga rummet. Min uppsats kommer främst att rikta sig till andra planerings- och arkitekturintresserade som på något sätt arbetar med eller studerar stadsmiljöfrågor.

Avgränsningar

För att med rimlig arbetsinsats kunna färdigställa arbetet under de 20 veckor som står till förfogande har jag i uppsatsen valt att fokusera på etableringen av nya, shoppingstyrda stadsdelar. Det offentliga rummet i och kring centrumbelägna eller externa köpcenter behandlas inte i det här arbetet.

Jag har också valt att fokusera på den sociala miljön på offentliga och publika platser när jag studerar dessa stadsdelar. Arbetet innehåller en litteraturstudie. Den del som behandlar handelns historia fokuseras främst på Sveriges handelsutveckling, medan delarna om offentliga rum och kommersialiseringen av offentliga rum, även innefattar internationella exempel och källor.

Arbetet beskriver också exemplet Fornebu utanför Oslo. På grund av projektets omfattning har jag valt att fokusera beskrivningar och analyser på det som rör sociala aspekter, mötesplatser, offentliga rum och kommers. Inga ingående beskrivningar görs angående övriga aspekter gällande Fornebu-projektet.

I exemplet Fornebu görs en analys över befintliga och planerade mötesplatser i området. Trots att mitt arbete fokuserar på konsumtion har jag valt att i min analys även inkludera mötesplatser som inte är shoppingstyrda. Detta på grund av att jag önskar få en bredare syn på Fornebu som plats, samt att det enligt

min åsikt finns fler aspekter än konsumtion som påverkar hur offentliga rum används.

Metod

Kvalitativ litteraturstudie

Kvalitativ forskning beskrivs av Judith Bell, professor på School of Continuing Education vid Nottingham University i Storbritannien, som en metod där forskaren intresserar sig för hur människor upplever sin värld. I och med att den kvalitativa litteraturstudien har liknelser med den kvalitativa forskningen, kommer jag att använda mig av just en kvalitativ litteraturstudie. Målet med dessa är enligt Bell insikt snarare än statistisk analys. Kvalitativ forskning innehåller ofta lågt strukturerad data och skiljer sig därför från kvantitativ forskning som istället använder sig av statistiska och matematiska metoder (Bell, 2006).

Jag syftar till att få en fördjupad förståelse för attityder och idéer bakom *shoppingstyrda stadsdelar*. Jag kommer bland annat att använda mig av egna observationer och intervjuer, varför en kvalitativ litteraturstudie lämpar sig för mitt arbete.

Exemplet Fornebu

Shoppingstyrda stadsdelar är ett relativt nytt och hittills ostuderat begrepp. Min förhoppning är att Exemplet Fornebu ska hjälpa mig att exemplifiera och beskriva konceptet. I sökandet efter ett exempel att analysera hade jag ett antal kriterier. Platsen skulle vara nära anklyten till en stad och fungera som en ny stadsdel. Stadsdelen skulle vara ett nytt eller pågående projekt som byggt upp från grunden, det vill säga inte vara en ombyggnation av en befintlig

plats. Området skulle också innehålla ett för platsen viktigt och centralt köpcentrum. För att underlätta mitt analysarbete var det också betydande att platsen var lätt för mig att besöka. Fornebu utanför Oslo, där jag under tiden för arbetet var bosatt, uppfyllde mina kriterier och fängade mitt intresse.

Robert E. Stake, professor i pedagogik vid universitetet i Illinois, USA, beskriver begreppet fallstudie i sin bok *The art of case study research* (1995). I mitt exempel har jag valt att följa Stakes principer som handlar om att fånga unika situationer för att kunna återge en unik berättelse eller beskrivning av ett fall. Exempelvis har jag använt mig av kvalitativ insamling av data, som innebär att observera ett fåtal signifikativa tillfällen, snarare än upprepade, mer kvantitativa observationer. Skälet till detta är att jag velat få en djupare förståelse för platsen, och kunna visa på platsens unika komplexitet.

I min ansats att analysera Fornebu kom ofta begreppet mötesplatser upp, som en beskrivning av platser som skapats för att få människor att mötas och aktiveras. De platser som beskrivs baseras på hur kommunen jobbat för att skapa sociala mötesplatser, samt hur byggherrarna har sålt in Fornebu, det vill säga deras utbud till de boende. Jag insåg att man från kommunen och byggherrarnas sida inte talade om offentliga rum, utan om just mötesplatser. Detta fängade mitt intresse och fick mig att vilja undersöka vad dessa mötesplatser egentligen innebar, och hur

kommersialiserade mötesplatser skiljer sig från dem som inte kräver konsumtion. Både kommunens och byggherrarnas beskrivning av mötesplatser bedöms i detta arbete likvärdigt.

Som analysmetod använder jag mig av Lynchs fem förhållanden som påverkar frihet och kontroll i det offentliga rummet: Tillgänglighet, rätten till användning, anspråk, förändring och ägande. Jag kom i kontakt med dessa förhållanden under arbetet med min litteraturstudie. Att använda sig av dessa lämpar sig bra i min analys eftersom de innefattar ett brett spektrum som både har att göra med hur platsen planerats och utformats, och hur invånare och besökare använder platsen.

Intervjuer

Intervjun som teknik för informationsinsamling är en flexibel teknik som lämpar sig bra till den kvalitativa litteraturstudien (Bell, 2006). Sharan B. Merriam (1994), professor i pedagogik vid universitetet i Georgia, USA, nämner att en intervju kan vara både strukturerad eller ostrukturerad, eller varhelst på skalan mellan dessa. En ostrukturerad intervju kan lämpa sig för den som inte vet på förhand vilken information som är intressant för studien, medan den strukturerade eller delvis strukturerade intervjun kan vara ett bra alternativ för en oerfaren intervjuare (Bell, 2006; Merriam, 1994). Bell belyser dock några nackdelar med metoden. Intervjuer kan vara både tidskrävande och svåranalyserade, och det finns risk

Material

att forskaren lägger in för många egna värderingar i resultatet (Bell, 2006).

Jag har följt Stakes (1995) principer om kvalitativ intervjuteknik. Författaren menar att den kvalitativa intervjun fokuserar på att upptäcka och porträttera den mångsidiga synen av ett fall. Målet är inte en dattainsamling eller att ställa samma frågor till alla intervjuade. Snarare handlar det om att lyssna, få en beskrivning och försöka sätta sig in i fallets grundtanke.

Baserat på den kvalitativa intervjutekniken, och att jag inte har någon stor erfarenhet av intervjuer, så har jag använt mig av delvis öppna frågor. Jag har tagit hjälp av ett antal temafrågor och punkter, som vid behov kommit att ändras och modifieras under intervjutillfället.

Litteraturstudie

I och med att *shoppingstyrd stadsdel* är ett relativt nytt begrepp, har jag valt att i största möjliga mån använda mig av aktuella, nutida källor. De samtida källorna varvas med ett fåtal äldre källor för att kunna jämföra dåtida och nutida samhällsideal vad rör de offentliga rummen. Exempel på äldre källor är Jane Jacobs och William Whyte.

Informationen har hämtats från artiklar och arbeten som samlats in genom sökningar på bibliotekets databas Primo samt genom Google och Google Scholar. För att skapa mig en så bred kunskap som möjligt, består materialet både av böcker, rapporter och artiklar i tidningsskrifter.

Exemplet Fornebu

Exemplet Fornebu har i huvudsak bestått av ingående dokumentstudier av projektet. Exempelvis har jag studerat Bærum kommuns kommundelplan, bomiljövägledare och rapport rörande estetiska riktningsslinjer för projektet. Jag har också läst rapporten skriven av den planrådsgrupp som Bærum kommun uppfört. Planrådsgruppen har haft som uppgift att analysera projekt Fornebu, för att kunna ge kommunchef och politiker råd inför kommande utveckling (Dæhli, 2014). Det jag inte kunnat utläsa i skisser, planer och skrivet material, har jag tagit reda på genom telefonsamtal med inblandade i projektet, exempelvis på Bærum och Oslo kommun. I tillägg

har jag analyserat hur projektet framställts i media, samt gjort platsbesök för att bilda mig en egen uppfattning om platsen.

Utöver detta har jag gjort intervjuer. De som har intervjuats är:

Gunvor Bjørnsen, Chef för Områdeutvikling, Bærum kommun, som varit med i utarbetandet av planerna för Fornebu-projektet, haft politisk handledning och varit med i byggärenden.

Tobias Bjørndal, Styrelsemedlem, Fornebu Vel bostadsförening, som bor på Fornebu och genom bostadsföreningen arbetar med olika frågor som rör de boende.

Ellen Solberg, Chef för Kjøpesenterforvaltning, KLP Eiendom, som arbetar på det företag som står bakom köpcentret Fornebu Center.

Heidi Lyngstad, Miljöchef, KLP Eiendom, som arbetar på det företag som står bakom köpcentret Fornebu Center.

Språkförtydligande

I uppsatsen är samtliga återgivna citat fritt översatta till svenska av mig i de fall originalspråket varit ett annat. Exemplet Fornebu görs över ett område i Norge. För att öka tydligheten har jag valt att i största möjliga mån översätta de norska fraserna till svenska. Ett exempel är köpcentret *Fornebu Senter* som ofta förkortas *Fornebu S*, men som i min text benämns som *Fornebu Center*.

Ett annat exempel är det norska ordet *Grendesenter*, som utgör de områden på Fornebu som är offentligt ägda och består av social service. I mitt arbete kommer jag att nämna dessa platser som *Stadsdelscenter*.

Boliger med sosial profil beskrivs i detta arbete som *Offentligt subventionerade bostäder*.

Under mitt arbete har jag stött på många alternativ till termen köpcenter, exempelvis köpcentrum, galleria, och shoppingcenter. De beskriver samma typ av fenomen även om nyansskillnader förekommer. Jag har valt att använda följande böjningsformer:

Köpcenter (s.)

Köpcentret (best. form s.)

Köpcenter (pl.)

Köpcentren (best. form pl.)

Begreppsdefinitioner

Nedan ämnar jag förtydliga de huvudbegrepp jag använder mig av i uppsatsen.

Kommersialisering innebär inriktning på handel och kommers. En kommersiell verksamhet är en verksamhet som omsätter pengar och vars avsikt är att ge intäkter. Ett områdes kommersialisering handlar om att dess funktioner har affärsmässig prägel, och att utbudet i huvudsak består av konsumtionsbaserade aktiviteter.

Privatisering är den ekonomiska och politiska process då offentligt ägda verksamheter övergår till privata ägare.

Offentliga rum är ett begrepp för utrymmen inomhus eller utomhus dit allmänheten har enkelt tillträde, och välkomnas på samma villkor. Vidare begreppsförklaring beskrivs i litteraturstudiens avsnitt om Offentliga rum.

Shoppingstyrt innebär att något är uppbyggt kring handel och kommers, och avser i detta arbete när ett område till stor del utgörs av kommersialiserade platser där kommersen spelar en viktig roll.

Offentliga rum

För att kunna diskutera kommersialiseringens påverkan på det offentliga rummet definieras inledningsvis begreppet offentliga rum. Även hur kommersialiseringen i Sverige har ändrats över tid kommer att studeras samt hur våra shoppingvanor ser ut idag. Slutligen görs en ansats för att beskriva hur kommersialiseringen påverkar det offentliga rummet.

Begreppsförklaring

Stephen Carr, Mark Francis, Leanne G. Rivlin och Andrew M. Stone definierar i *Public Space* (1992) begreppet offentligt rum. Det offentliga rummet är enligt dem en förenad fysisk arena där människor utövar funktionella och rituella aktiviteter som binder en gemenskap samman, både i vardagsrutiner och vid specifika tillfällen (Carr, Francis, Rivlin & Stone, 1992). De offentliga rummen beskrivs av Ali Madanipour i *Why are the design and development of public spaces significant for cities?* (1999) som platser utanför gränserna för vad individer och grupper kontrollerar. De är multifunktionella och används till en mängd överlappande funktioner, ofta genom att medla mellan olika privata rum (Madanipour, 1999).

I allt publikt liv finns en dynamisk balans mellan offentliga och privata aktiviteter (Carr et al. 1992). Matthew Carmona, Steve Tiesdell, Tim Heath och Taner Oc åsyftar i *Public Places - Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design* (2010) att det offentli-

ga kan ses som något kollektivt och allmänt, medan det motsatta kan beskrivas som det individuella. Offentliga aktiviteter sker i öppna, allmänna, sociala kontexter. Privata aktiviteter sker i motsats i intima, familjära, skyddade sammanhang där individen har kontrollen. Både gemensamma och individuella aktiviteter kan inträffa i offentliga rum. Exempelvis kan man på ett torg både sitta ensam och läsa en tidning, och delta i en festival tillsammans med andra (Carmona, Tiesdell, Heath & Oc, 2010).

Det fysiska publika rummet kan delas in enligt följande (Carmona et al. 2010):

- Offentligt ägda, utomhus
(t.ex. parker eller torg)
- Offentligt ägda, inomhus
(t.ex. bibliotek eller simbassänger)
- Privat ägda, utomhus
(t.ex. campusområden)
- Privat ägda, inomhus
(t.ex. konserthus eller köpcenter)

De ovanstående kategorierna innebär olika grader av offentlighet. Detta hänger delvis ihop med vem som har tillgång till de olika platserna (Carmona et al. 2010).

Privata och offentliga rum

Det är viktigt att påpeka motsättningen mellan privata och offentliga rum. Stadsrum kan antingen ge allmänheten tillgång, då kallad offentligt, eller mer eller mindre stängda för allmänheten, då kallad privat. Detta behöver inte nödvändigtvis sammanfalla med vem som äger stadsrummet. Ett privatägt rum som ger allmänheten tillgång benämns ofta som offentligt och ett offentligt rum som inte ger tillträde till det allmänna kan betraktas som ett privat rum (Carmona et al. 2010).

Madanipour talar om allmänhetens tillgång när han påtalar skillnaden mellan offentligt och privat utrymme. Han menar att det offentliga rummet förväntas vara tillgängligt för alla. Invånare och utomstående ska på lika villkor kunna äntra offentliga platser, och det med färre restriktioner än i privata rum (Madanipour, 1999).

Det ideala offentliga rummet

Tiesdell och Oc (1998) i Carmona et al. (2010) har identifierat fyra önskvärda kvaliteter för den offentliga sfären. För det första ska det offentliga rummet vara inkluderande och pluralistiskt, det vill säga att man ska acceptera och tillrättalägga för olikheter. Det offentliga rummet ska också vara symboliskt och representativt för det kollektiva och sociala hellre än individualism och privatliv. För det tredje menar författarna att det offentliga rummet ska vara öppet för

alla. Slutligen ska det vara ett neutralt territorium, fritt från överordnad makt (Carmona et al. 2010).

Även Madanipour (1999) beskriver det ideala offentliga rummet som inkluderande, öppet och tillgängligt. Författaren framhäver också att det ska delas av alla medborgare i samhället, och att det ska ha gjorts tillgängligt av offentliga myndigheter. Carr et al. (1992) menar att det ideala offentliga rummet ger frihet till användning, och känslan av att man har rätt att bruka rummet och dess bekvämligheter. Författarna menar också att de ska vara mottagliga, demokratiska och meningsfulla utrymmen. Mottagliga utrymmen är sådana som är designade på ett sätt som tillgodoser besökarnas behov. Demokratiska utrymmen skyddar brukarnas rättigheter. Meningsfulla utrymmen är sådana som tillåter människor att få starka relationer med platser, deras privatliv och världen i helhet. Platser som uppfyller dessa kriterier blir enligt Carr et al. attraktiva platser som också tack vare sitt tilltalande sätt många gånger blir ekonomiskt lönsamma (1992).

Det offentliga rummet ska också vara en arena för utbyte. Utbyte innebär ofta olikheter i åsikter, varor och socialt innehåll, till exempel kulturell och ekonomisk bakgrund (Carmona et al. 2010). Mattias Kärrholm skriver i *Konsumtionslandskapet och hotet mot mångfalden: Några förändringstendenser i det offentliga rummets utveckling* (2008) att offentliga platser är sådana där människor kan mötas. Han vidhåller

dock att dessa möten inte handlar om integration i den meningen att alla i slutändan bör ingå i samma gemenskap eller tillhöra samma sociala sfär. Snarare handlar det om att synliggöra samhällets olikheter (Kärrholm, 2008).

Carmona et al. (2010) betonar att varje individ är unik, och att olika människor behöver olika saker för att kännas sig trygga och välkomna i ett rum. Det kan därför vara problematiskt att dela in befolkningen i grupper efter vilka slags behov de har i det offentliga rummet. Det kan trots denna svårighet vara bra att tillrättalägga funktioner efter olika behov. Man kan till exempel tänka sig att barn, ungdomar, äldre, funktionsnedsatta och människor med olik kulturell bakgrund har olika behov för att de ska känna att de passar in i det offentliga rummet (Carmona et al. 2010). I *How to study public life* (2013) pekar Jan Gehl och Birgitte Svarre på vikten av att se till att den offentliga miljön har något att erbjuda. Författarna menar dock inte att det behöver innefatta något spektakulärt som fontäner och blomsterarrangemang, utan att en bänk och några duvor är mer än nog för att skapa offentligt liv.

Varför behövs det offentliga rummet?

Gehl och Svarre (2013) förklarar att det offentliga rummet och stadslivet inte kommer per automatik, utan att de är högst influerade av faktorer så som befolkningstäthet och fysiska ramar. Gehl (i Gehl & Svarre, 2013) har gjort många observationer där han samlat material om interaktioner mellan offentliga rum och det offentliga livet. Studierna visar tydligt att människor inte alltid har ett uppenbart syfte med att uppehålla sig i det offentliga rummet. Frågas besökarna rakt ut, kan svaret möjligen bli att de är där för att shoppa eller gå ärenden. Det visar sig dock att detta ofta är förklaringar till aktivitetsmönster som väver samman ärenden med nöje (Gehl & Svarre, 2013). I boken *Handelsplats, shopping, stadsliv: En historik om butiksformer, säljritualer och det moderna stadslivets trivialisering* beskriver Bosse Bergman en liknande tendens. Människors besök i handelsmiljöer kan röra sig om att shoppa, men också om att bara strosa omkring eller passera på väg till en destination längre bort (2003). Många uppehåller sig också i det offentliga rummet av den enkla anledningen att de vill titta på människor och stadslivet generellt (Gehl & Svarre, 2013).

Utbyte av åsikter

Don Mitchell beskriver i *The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy* (1995) det offentliga rummet som en arena för utbyte, och menar att det kan användas för att främja en sak som är viktig för en hel grupp. Det finns en mängd historiska exempel på detta. Arbetarrörelser, kvinnors rättigheter, medborgarrörelsen och antikrigsdemonstrationer är alla exempel på kamper som använt det offentliga rummet som en utgångspunkt för en förändring av den politiska dagordningen (Mitchell, 1995). Kontrollen av det offentliga rummet kan ses som essentiellt för maktbalansen i samhället (Madanipour, 1999).

Kenneth Olwig beskriver vikten av att människor tar rum i anspråk, i *Global ground Zero: place, landscape and nothingness* (2005). Olwig förklarar att en plats inte blir en plats på grund av sina fysiska egenskaper. Arkitektur och planering, liksom fysisk förändring kan möjligen stärka attraktionskraften, men kan i sig självt inte skapa en plats. En plats blir inte en plats förrän den får en mening, och mening får den genom att låta människor ta den i anspråk och ge den en identitet (Olwig, 2005).

För att exemplifiera detta beskriver författaren Rådhusplatsen i Köpenhamn. Torget innehåller en mängd kommersiella aktiviteter så som kiosker, fruktstånd och korvvagnar. Dessa kan snabbt flyttas, något Olwig beskriver som att torget har ett tomrum

som måste hålla lokalitet för att något ska kunna ske. Platsens betydelse ligger just i dess tomhet, och tack vare att den är tom öppnar det för att saker ska kunna inträffa där. Rådhusområdet får en mening först när den tas i anspråk av människorna genom planerade som oplanerade events, exempelvis parader, karnevaler, antikrigsprotester, demonstrationer eller konstyttringar. Om en plats inte tas i anspråk förblir den ett tomt skal, en abstrakt lokalitet som styrs av maktstrukturer och kapital (Olwig, 2005).

Utbyte av varor och tjänster

Det offentliga rummet har primärt haft funktion som marknadsplats, där byte av varor och tjänster förekom. Även om handeln idag har flyttat in i byggnader så kan man säga att byggnaderna är en förlängd form av marknadsplats. Att främja offentliga rum kan till exempel ses som ett medel att marknadsföra platser. Nya industrier är inte längre kopplade till sina omgivningar. Det kan därför uppstå konkurrens om plats för att attrahera rörligt kapital, investerare och personal. Det leder till förnyande av stadsdelar och gentrifiering, det vill säga att ett område går från att ha låg till hög socioekonomisk status (Madanipour, 1999). I *Landscapes of power: From Detroit to Disney World* (2012), beskriver Sharon Zukin att gentrifiering ger platser ny organisering genom konsumtion baserat på kulturellt kapital. En plats blir attraktiv på grund av sin kreativa atmosfär, och utvecklas därmed till att bli en plats för konsumtion (Zukin, 2012).

Socialt utbyte

Madanipour påpekar att man genom att skapa områden där människor blandas, hoppas kunna föra samman olika typer av människor vilket kan främja en viss grad av tolerans mellan dessa. Detta är extra viktigt för att förhindra social fragmentering (Madanipour, 1999). Den amerikanska författaren William H. Whyte skriver i *City: Rediscovering the center* att det som attraherar människor mest i ett offentligt rum, är just andra människor (2009, s.10). Det som fascinerar författaren mest med livet på gatorna är den utväxling mellan människor som sker där (Whyte, 2009, s 2).

I *The Death and Life of Great American Cities* (1961, i Bridge & Watson, 2012) lanserar även Jane Jacobs en analys av amerikanska städer och deras stadsliv. Jacobs är entydigt negativ till de förändringar som modernismen innebär för stadsutvecklingen, och hur den utarmar det offentliga rummet. En offentlig plats måste enligt författaren värna om mångfald i såväl uttryck som ekonomisk och kulturell bakgrund. Ett offentligt rum som inte öppnar upp för mångfald, är enligt författaren i verkligheten inte offentligt (Jacobs, 2012).

Frihet och kontroll i det offentliga rummet

Carr et al. (1992) kategoriserar med utgångspunkt i Lynch (1981) fem förhållanden som påverkar frihet och kontroll i det offentliga rummet.

1. *Access* eller tillgänglighet, är en fundamental rättighet knytet till att ha tillgång till det offentliga rummet. Den kan delas in i fysisk, visuell och symbolisk tillgång.
2. *Freedom of action* eller frihet att agera, handlar om rätten att använda rummet fritt, men med hänsyn till att det är ett rum delat av flera.
3. *Claim* eller anspråk, handlar om egendomsintresse i rummet. Det handlar om hur individer eller grupper kan ta kontroll över rum och samtidigt begränsa andras frihet i rummet.
4. *Change* eller förändring, handlar om möjligheten att göra ändringar i det offentliga rummet vid behov.
5. *Ownership and deposition* eller ägande, handlar om vem som juridiskt äger marken och därmed kan göra ändringar i det offentliga rummet.

1. Tillgänglighet

Fysisk utformning av det offentliga rummet kan skapa förutsättningar för att nå målet om användning för alla. Tillgänglighet handlar om möjligheten att träda in i ett rum, något som är fundamentalt för användningen av offentliga rum (Carr et al. 1992). Tillgänglighet kan hindras genom sociala arrangemang såsom en förutbestämda arbetstider, eller genom fysiska objekt såsom skyltar, gränser, staket, grindar och olika typer av symbolisering (Madanipour, 1999). Carr et al. (1992) definierar tre former av tillgänglighet i det offentliga rummet: visuell, fysisk och symbolisk tillgänglighet.

Fysisk tillgänglighet

Fysisk tillgänglighet handlar om möjligheten att fysiskt gå in i och nyttja det offentliga rummet. Begränsningar av tillgång kan finnas i form av portar och portvakter. I det fallet blir rummet privat, och nyttjandet av rummet begränsas, liksom människors rättigheter. Andra typer av begränsningar kan vara fysiska barriärer för tillgång för enskilda grupper. Exempelvis kan nedsänkta platser med enda tillgång via trappor, begränsa tillgången för äldre och rullstolsburna. För att offentliga rum ska vara tillgängliga för alla bör de vara fria från fysiska barriärer (Carr et al. 1992).

För att offentliga rum ska vara fysiskt tillgängliga bör de också vara koppade till ett nätverk av transport och rörelse. Sammanhang mellan platser, parker

och närliggande trottoarer skapar sådana typer av tillgång. Carr et al. exemplifierar med ett torg med ingång från en sida, som upplevs som privat, och jämför med en park tillgänglig från tre sidor, som kan användas av en mer varierad grupp människor (1992). Observationer gjorda av Whyte, visar att de flesta sociala möten och samtal mellan människor, sker just i gångtrafikanterstråk där människor rör sig (2009, s. 8).

Visuell tillgänglighet

Visuell tillgänglighet är viktig för att människor inte ska vara osäkra på om de får beträda rummet eller inte. Om brukaren kan se in i rummet från utsidan kan den värdera om den känner sig komfortabel, trygg och välkommen på platsen. Statistik över kriminalitet visar att det finns en skillnad mellan upplevd trygghet och faktisk trygghet i en stad (Carr et al. 1992).

Även om ingen faktiskt fara finns, så kan den upplevda faran vara viktig för hur urbana offentliga rum används (Carr et al, 1992; Jacobs, 2012). Enligt Jacobs uppfattning är det den informella övervakning av en gata - genom det sociala livet i samband med det - som skapar en bra stadsrum och därmed en offentlig plats. En välanvänd gata tenderar att vara säker, medan en övergiven stadsgata ofta upplevs osäker. Platser blir med andra ord tryggare ju fler människor som vistas där (Jacobs, 2012).

Visuell tillgång måste värderas utifrån människors behov av privatliv och önskan om ett undangömt hörn där man kan fly folkmängder och stimulering i det urbana landskapet (Carr et al. 1992). För att skapa trygghet krävs enligt Jacobs en tydlig linje om vad som är offentligt och privat. Det måste finnas en självklar avgränsning, en som ingen i det offentliga rummet kan ta miste på (2012). I utformningen av rum kommer det alltid att finnas en utmaning i att ge rum åt privatliv och samtidigt skapa en känsla av trygghet. Genom god design menar Carr et al. att det är möjligt att tillrättalägga för båda delarna (1992).

Symbolisk tillgänglighet

Symbolisk tillgänglighet handlar om att designelement kan ge en symbolisk hint om vilken grupp av människor som är önskvärd och inte. Exempelvis kan detta göras genom förekomsten av olika typer av butiker, som riktar sig till en viss typ av målgrupp. Stämningen på en plats kan också påverkas av layout och design (Carr et al. 1992, i Carmona et al. 2010). Carmona et al. (2010) hävdar att indirekt ekonomisk exkludering handlar om visuell symbolisering och kommunikation om förmågan att konsumera. De som inte uttrycker de rätta visuella symbolerna bemöts med misstanke, känner sig ovälkomna, nekas tillträde eller blir ombedda att lämna området (Carmona et al. 2010).

Oscar Newman (1973, i Carr et al. 1992) beskriver *defensible space* som ett sätt att exkludera oönskade utanförstående genom att ge ett område en identitet som tillrättalägger för övervakning, och som inte uppmuntrar andra än de som hör dit att beträda platsen. Barriärer kan exempelvis ta form i begränsad insyn och antal ingångar, eller skyltning. Dessa fysiska sätt att tillrättalägga en plats är ett sätt att skapa känsla av trygghet och ett alternativ till att ha vakter. Vakter kan både signalera att området endast är för dem som tillhör det, och att det är en riskabel plats att vistas på för de som är där. Detta kan upplevas som hotande för de som befinner sig utanför men också upplevas som oroväckande för de som är där (Carr et al. 1992).

2. Rätten till användning

Carr et al. betonar att utformning och regler kan påverka friheten eller möjligheten att använda det offentliga rummet. Utformningen kan utföras på ett sätt som lägger tillrätta för olika gruppers användning av rummet. Även regler kan påverka hur rummet används (1992).

Utformning för olika aktiviteter

Den fysiska utformningen av ett rum kan ha inverkan på människors möjlighet att göra önskade aktiviteter. Olika platser ger olika grad av val och möjligheter till användning. Ett rum kan vara utformat så att man kan göra en aktivitet – t.ex. en tennishall, några olika aktiviteter – t.ex. en stig genom en skog,

eller många olika aktiviteter – t.ex. en gräsplan. Carr et al. framhåller ett exempel i en park, där en gräsplan med få anvisningar blev mer använd än de inhägnade bollplanerna. Författarna framhåller vikten av att erbjuda nog rum med liten grad av anvisning, för att ge frihet för varje individ att själv välja aktivitet (Carr et al. 1992).

Risken med tidigare nämnd aktivitetsmöjlighet är enligt Carr et al. (1992) att olika individer och grupper behov kan kollidera med varandra. Konkurrerande intressen i ett mångfaldssamhälle kan göra frihet för en grupp till ett hot för en annan. I det offentliga rummet kan det vara svårt att uppnå nyttjande som är önskat av en individ eller grupp och som inte missbrukar andras rättigheter. Detta kan enligt Carr et al. liknas med det offentliga rummet på den politiska arenan. Yttrandefrihet utan att *trampa på någons tår* är en svår balansgång. För att få till denna balans i det fysiska offentliga rummet spelar god design en viktig roll (Carr et al. 1992).

Regler för användning

Existensen av, eller bristen på, regler och lagar är viktig för att nå frihet till användning. Exempelvis kan ett förbud mot att klättra på skulpturer och bada i fontäner bidra till att människor låter bli. Frånvaron av en sådan regel, eller uppmuntran till en sådan aktivitet, kan tvärtom leda till att både barn och vuxna gör sådana saker. Politiska aktiviteter som demonstrationer, utdelning av flygblad, tal eller underskrift-

skampanjer är aktiviteter som kan ske i det offentliga rummet. Reglering av sådana politiska rörelser varierar. I USA har detta varit en juridisk huvudfråga, och i många amerikanska och canadensiska köpcenter som fungerar som viktiga samlingspunkter, regleras detta strängt (Carr et al. 1992).

Carmona et al. (2010) påpekar att det ligger i privata ägares rätt att kunna exkludera eller hindra tillgång. De flesta lagar tillåter endast exkludering på grund av beteende och inte på grund av status, hudfärg, kön eller ålder. I riktiga offentliga rum kan man i princip inte bli lagligt exkluderad, men mindre speciella exkluderingsordningar finns. Offentliga rum består emellertid också av rum som är tillgängliga för allmänheten men som är privat ägda. Dessa rum har ofta blivit etablerade utifrån avtal mellan offentliga myndigheter och markägaren (Carmona et al. 2010).

Carmona et al. uttrycker oro för en utveckling från regler som tagits fram ur ett allmänintresse, till regler som tagits fram ur intressen för enskilda grupper. De sistnämnda kan exempelvis förbjuda vissa beteenden på grund av ett marknadsföringsvärde. Detta menar Carmona et al. (2010) utgör mycket av bakgrunden till exkludering och reducerad tillgång till de offentliga rummen.

Balans mellan allmänhetens och individens intresse

Carmona et al. (2010) menar att förvaltning av ett offentligt rum involverar att balansera allmänhetens och individens intressen, liksom frihet och kontroll. Lynch och Carr (i Carmona et al. 2010) har identifierat fyra viktiga utmaningar vid etableringen av offentliga rum som handlar om att hantera denna balans. Dessa är: Att kontrollera skadliga aktiviteter utan att begränsa ofarliga beteenden. Att öka toleransen för fri användning samtidigt som man stabiliserar en ömsesidig förståelse för vad som är tillåtet. Att i tid och rum särskilja aktiviteter till grupper som har låg tolerans för varandra, samt slutligen att skapa *marginella platser* där mycket fritt beteende kan få plats utan att någon kommer till skada (Carmona et al. 2010).

3. Anspråk

Att ta en plats i anspråk sträcker sig längre än tillgång och rätten till användning, genom att konstatera ett ägarintresse av platsen. När Carr et al. (1992) diskuterar anspråk av en plats föreslår de att en grad av rumslig kontroll är nödvändigt för att människor ska nå sina mål i det offentliga rummet. Detta faktum utgör ett dilemma, nämligen att en persons anspråk av en plats för att uppnå sina egna mål, kan franta friheten för andra enskilda individer eller grupper. För att beskriva anspråk använder sig författarna av två vanligt diskuterade beteendevetenskapliga koncept: Integritet och territorialitet (Carr et al. 1992).

Integritet

Människor vill göra anspråk av delar av den offentliga miljön av en mängd olika anledningar. Det kan vara svårt att få genuin avskildhet i ett offentligt rum, men kan däremot uppnå önskvärd anonymitet. Sådan typ av integritet kan vara nödvändig för reflektion, avkoppling eller tyst aktivitet. En annan typ av integritet kan vara den så kallade intimiteten, exempelvis att delta i nära dialoger med andra människor i små grupper, något som kan påvisas i en mängd offentliga platser (Carr et al. 1992).

Carr et al. menar att det med hjälp av design går att skapa platser för intimitet och anonymitet. Typen av sittplatser placerade i ett offentligt rum är ett exempel på hur man kan underlätta rumsligt anspråk av en individ eller grupp. Exempelvis kan en kub placerad på ett torg fungera mer som en individuell sittplats, och på det sättet skilja sig från en vanlig bänk. Flyttbara möbler ger invånare möjligheten att ordna och territorialisera platsen efter sina egna behov och önskemål. En annan typ av anspråk är offentligt ägda kolonitradgårdar, där enskilda individer tar ansvar för en viss plats och skapar permanenta öppna områden för grannskapet som styrs av dem själva (Carr et al. 1992).

Territorialitet

Individens eller små gruppers territorialisering av en plats brukar sällan vara ett hot för resten av befolkningens rätt och frihet att använda platsen. Däremot territorialiseras platser ofta av större grupper och deras aktiviteter. Sådana grupper kan omvandla ett publikt rum till en sorts *hemmaplan* där andra grupper endast har begränsad tillgång. Anspråk av en plats kan också ske av olika typer av grupper under olika tider på dygnet. Grupper med olika behov kan därför använda tid snarare än utrymme för att separera aktiviteter som hade kunnat kollidera och skapa konflikt (Carr et al. 1992).

Man har kunnat se att medelklassens värderingar och förväntningar av utomhusområdes användning, skiljer sig från låginkomsttagares. Det faktum att medelklassen ofta är bostadsägare, gör att de ser offentligt ägda platser som en tillgång för alla, utan att de ska kunna beslagas av en enskild grupp. I tillägg menar författarna att medelinkomsttagare tenderar att tro på formella former av social kontroll, som innefattar stort förtroendet för lagar och regler. För låginkomsttagare däremot, är det formella ägandet, och om en plats är offentlig eller privat, av mindre betydelse. Denna grupp tenderar enligt författarna att vara förberedd på att värna om sina egna intressen, och ha lågt förtroende för externa kontrollmekanismer så som polisen. Resultatet är att låginkomsttaga-

re ofta förväntar sig att publika platser så som parker, med lätthet kan territorialiseras av enskilda grupper (Carr et al. 1992).

Låginkomsttagare som bor i hyrda, ofta små lägenheter har ett större behov av bra utomhusområden för rekreation och sociala möten. Medelinkomsttagare välkomnas på många platser på grund av deras förmåga att kunna betala för sig. Låginkomsttagares låga köpkraft gör att de exkluderas från en mängd publika platser, vilket gör att de i högre grad måste förlita sig på andra, helt offentliga platser. En grupp som i hög grad nekas plats i det offentliga rummet är hemlösa (Carr et al. 1992).

4. Förändring

Möjligheten att förändra en plats har stor betydelse för platsens kvaliteter. Förändring är enligt Carr et al. (1992) ett komplext begrepp eftersom det tar sig uttryck på många olika sätt. Element kan adderas både temporärt och permanent. Exempel på element som kan adderas till en plats, men som tas bort när besöket är slut är dekorationer, picknick-bord eller badmintonnät. Exempel på permanenta element är graffiti eller projektdeltagande såsom rekonstruktion av en lekplats. Carr et al. (1992) nämner utifrån Lynch (1981) två viktiga frågor. Först och främst, hur manipulerbar är platsen? Därefter, hur reversibla är ändringarna efter att de gjorts? Manipulation hand-

lar om friheten för nuvarande användare att använda platsen för sina ändamål, medan reversibilitet handlar om friheten för framtida besökare att använda platsen, utan att tidigare ändringar blir påtvingade. Flyttbara möbler är enligt Carr et al. ett bra exempel på förändring som inte stör framtida användning (Carr et al. 1992).

Både oartikulerade och överdesignade plaster kan misslyckas med uppgiften att bjuda in till förändring. Platser med outtalade funktioner kan ses som tomma och ointressanta, medan överdesignade platser i motsats kan lämna för lite rum för kreativitet och personlig förändring (Carr et al. 1992).

Offentliga platser kan användas för speciella tillfällen, event, festivaler och olika typer av firande. Dessa periodiska förändringar är ofta utfärdade och organiserade av beslutsfattare och förvaltare, och inte av användarna. Dessa förändringar av offentliga rums normala tillstånd underlättar för nya aktiviteter och omvandlar användarnas uppfattning av platsen. Event i det publika rummet utfört av tjänstemän och förvaltare kan uppmuntra ordinära användare att se potential att själva förändra och använda platsen. Man har dock sett att individer och grupper som äger platser, mer sannolikt återkommande förändrar och tar platser i anspråk (Carr et al. 1992).

5. Ägande

Vem som äger en plats styr i hög grad hur den kan användas. Carr et al. (1992) menar att det ideala offentliga rummet ägs av offentliga myndigheter, någon som även Madanipour (1999) påpekar. Carmona et al. (2010) menar dock att offentliga rum kan vara tillgängliga för allmänheten trots att de ägs av privata aktörer. I vårt samhälles definition av ägande är det underförstått att ägaren av en egendom kan göra vad den önskar med den. Förvaltare och ägare har olika skäl att vilja kontrollera människors aktiviteter i det offentliga rummet. De kan ha ansvar för skötseln och därmed vara juridiskt ansvariga för vad som sker där, eller vara upptagna av marknadsföringsvärdet av platsen (Carr et al. 1992).

Lokaitou-Sidiers och Banerjee (1998, i (Carmona et al. 2010) påpekar att platser som kontrolleras, sköts och skapas av privata aktörer har ett vinstintresse i att attrahera exempelvis kontorsarbetare och turister, samt separera dessa från *hotande* grupper. Förvaltning, underhåll och kontroll av stadsrum kan därför vara olika beroende på vem som äger dem. Även om det offentliga rummet kan vara reglerat genom en rad lagar och bestämmelser, är förekomsten av kontrollering av beteenden och aktiviteter mer uttalad och tydlig i privata rum (Carmona et al. 2010). Németh och Schmidt (2007) menar också att offentligt ägda och privat ägda områden har olika förvaltningssystem när det gäller kontroll av offentliga rum. Offentligt ägda områden har fokus på lagar, regler,

design och image. Privatägda områden har fokus på det samma, men har dessutom fokus på övervakning, polisarbete och tillträdeskontroll (Németh & Schmidt, 2007, ss. 285-288).

Nyligen har Carr et al. sett en ny typ av ägande bli allt vanligare. Författarna beskriver ett gemensamt ägande där närboende i ett område tillsammans äger och ansvarar för öppna utrymmen. Detta medför ofta en mottaglighet för samhällets behov, lägre skötselkostnader, mindre vandalism och frekvent förnyelse och ändringar i det publika rummet. Man har dock sett att gemensamt ägande också begränsar åtkomsten för en mindre grupp invånare (Carr et al. 1992).

Handelsns utveckling i Sverige

Sälj- och butikformerna har alltid påverkat stadslivet, enligt Bergman (2003). I och med att köpmän och hantverkare inledde handel i olika former, utvecklades också stadsliv och urban kultur. Den organiserade handeln tog sitt första uttryck i torghandeln, och kom med tiden att utökas med handelsbodas utmed torgens huvudgator. I och med industrialiseringens jämna produktion krävdes en jämnare avsättning, och bodarna omvandlades till butiker med skyltfönster. Skyltningen mot gatan lockade både kunder att handla, och underlättade kundens val av varor. Bergman nämner torghandeln och handelsgårdarna med sina bodar, som två traditioner som i stor grad påverkat dagens butikshandel (Bergman, 2003).

Under mellankrigstiden uppkom allt fler större butiker som kunde liknas med dagens varuhus. De första varuhusen var ofta belägna i centrum, och varuhusgatorna där centrumen var placerade blev de mest populära stråken. Dessa stora inrättningar gav kunden en ny, friare upplevelse, då kunden kunde röra sig mer fritt utan att nödvändigtvis vara tvungen att stöta ihop med expediterna. Men trots företagens varuhusambitioner var första hälften av 1900-talet överdiskhandelns storhetstid (Bergman, 2003).

Självbetjäningssystemens genombrott

Staden och stadskärnan tappade under efterkrigstiden succesivt i betydelse (Kärrholm, 2008). I och med samhällets modernisering övergick överdiskhandeln allt mer till automatisering av produktion och självservice inom distributionsleden. Dagligvaruhandeln var först ut med att låta kunderna bota-nisera själva bland varorna i början av 50-talet. De följdes av de välsorterade varuhusen och slutligen fackhandeln. De moderna varuhusen som etablerades under 1960-talet utmärkte sig med självbetjäning, något som var lika betydelsefullt för handeln som för det offentliga stadslivet. Det gav nya villkor för umgänge och kringströvandet utvidgades in i handelns egna miljöer (Bergman, 2003).

Självbetjäningens definitiva genombrott enligt specialvaruhandeln kom enligt Bergman under 1970-talets början. De flesta centrumbutikerna fungerade då som modifierade förlängningar av shoppingstråken. Att *gå i butiker* och *titta i butiker* blev ett folkligt begrepp som både innebar att shoppa och bara se sig omkring och prova varor, utan att för den delen ha intension att handla något (Bergman, 2003).

Modernism och massbilism

I *Retailing in the Swedish city: the move towards the outskirts* (2004) beskriver Mats Franzén svensk detaljhandels förflyttning till städernas förorter. Franzén beskriver att detaljhandeln tillsammans med satsningar på bostadsbyggande och transporter, bidrog till efterkrigstidens ekonomiska tillväxt i Sverige, liksom den moderniserade stadsbilden (2004). Modernismen under mitten av 1900-talet bidrog till en utarmning av stadslivet. Detta berodde till största del på ökat enskilt utrymme och ökat antal bilar (Gehl & Svarre, 2013). Sociala trygghetssystem, utbildning och privatkonsumtion blev under den här tiden en del av stora grupper vardag (Bergman, 2003). Den effektiva etableringen av bostäder ökade boytan för var enskild individ, och gav mer plats både inomhus och utomhus genom nya grönområden. Drömmen om en egen bostad fick många att flytta från de gamla stadsdelarna till de nya förorterna (Gehl & Svarre, 2013), vilket bidrog till en markant uppdelning mellan mindre stadsdelscenter, lokala storcentrum och regionala centrum (Bergman, 2003). I Sverige märktes den ökade flyttningen till förorter och kranskommuner allra tydligast under 1970-talet (Kärrholm, 2008).

Ekonomisk tillväxt och effektiv produktion bidrog också till att fler hade råd med bil. Planerandet av staden utifrån bilen skapade en mer öppen struktur och mer utrymme mellan byggnader och människor i de nya bostadsområdena (Gehl & Svarre, 2013). Trafiksepareringen, flytten till förorter och storskaliga väg- och bostadsbyggen hämmade gatu- och stadslivet (Bergman, 2003), och bidrog till minskat publikt liv på gatorna (Carr et al. 1992).

Köpcenter

Med massbilismen kunde fler kunder hämtas från ett större omland. Detta gav på många håll handelsetableringar externt i goda trafiklägen. Trafiknoder fylldes med all typ av handel, så som supermarkets, lågprishus, fackvaruhus och stormarknader. Konkurrensen från externhandeln gjorde att centrumkärnorna tvingades ta till större medel för att inte dö ut. Parallellt med de externa köpcentren föddes därmed vad Bergman kallar för *köpcityt*, där stadskärnan fungerade som renodlat handelscentrum. De gamla varuhusen och ibland hela centrumkvarter omvandlades till köpcenter. Skyltgatan i stadskärnan blev ofta en kompakt gågata, som på grund av sina höga lokalhyror omöjliggjorde ett blandat verksamhetsutbud. Gågatan var en livlig och väl fungerade mötesplats på dagtid, men tömdes ofta på folk efter butikernas stängning (Bergman, 2003).

Olga Schlyter, byggnadsantikvarie på Kulturarvsen-

heten vid Malmö Museer, skriver i sin artikel *Shoppingstaden*, att 1960-talets svenska köpcenter hade amerikanska *Shopping malls* som förebilder. De bestod av slutna betongglådor med butiker vända mot inre gångstråk och torgytor med caféer. Centren var omgivna av enorma parkeringsöknar (Schlyter, 2009). Under den här tiden accelererade varuhusexpansionen, handelns strukturering och nedläggning av perifera småbutiker i takt med bilismen och inflyttningen till städerna (Bergman, 2003). 1970- och 80-talets bilberoende *Stormarknader* erbjöd bekvämlighet med sina långa öppettider, stora utbud och låga priser. Förlorarna blev mindre butiker, både i centrumkärnorna, förorter och på landsbygden, vilket syntes på deras betydliga minskning (Franzén, 2004). Under andra halvan av 1900-talet minskade antalet livsmedelsbutiker i Sverige från 36 000 till 6000 stycken (Kärrholm, 2008). Även öppettiderna påverkade butiksstrukturen. År 1972 kom en reform i Sverige som avskaffade alla restriktioner om öppettider, vilket gjorde det möjligt för butiker att hålla öppet även på kvällar och söndagar (Franzén, 2004).

I och med 1980-talets högkonjunktur och högteknologiska expansion, växte en köpstark medelklass fram. Allt fler hade tid att röra sig på gatorna och shoppa (Bergman, 2003). Förorternas detaljhandel minskade dock i följd med att fler butiker gick i konkurs. Detta resulterade i att även detaljhandeln fick lov att separeras och flyttas till externa områden, vilket enligt Franzén splittrade stadsrummet betydligt

(2004). Under den här tiden uppfördes allt fler externa köpcenter med ett allt mer varierande utbud av special- och fackbutiker. Nya villkor för bygg- och fastighetsbranschen tvingade många kommuner att förverkliga sina offentliga satsningar i samverkan med starka privata aktörer (Bergman, 2003).

Trenden med köpcenter fortsatte, och Bergman talar om en *galleriseringsvåg* i Sverige mellan 1985-1995. Billiga glasframställningsmetoder och överglasningstekniker gjorde det möjligt för gallerior och köpcenter under glas att dyka upp i nästan varje svensk stad. De glastaksprydda galleriorna uppfyllde tidens krav på fler mötesplatser och kreativa miljöer. De centrala köpcentren blev lösningen på cityhandelns problem i form av konkurrens från extern handel. Galleriorna koncentrerade *köpcityt* till kvarteren kring den befintliga gågatan, vilket resulterade i att butikerna i omgivningen tunnades ut, och i många städer endast fanns kvar som en utlöpare med lågpris- och specialbutiker (Bergman, 2003).

Initiativen till dessa köpcenter kom sällan från handeln själv, utan från bygg- fastighets- försäkrings eller konsultföretag som tog chansen att förädla centrala fastigheter med dåligt utnyttjade gårdar. Till en relativt låg kostnad kunde tak byggas över gården, vilket skapade flera nya passager och en helt ny galleria med en mängd butikslokaler. Innehållet och butiksutbudet i citykärnorna blev allt mer likartat, och blev i stort sett desamma överallt (Bergman, 2003).

Handeln idag

De centrala gågatorna i många svenska städer kämpar idag för sin överlevnad i och med att externhandeln dränerar stadskärnan på sitt kundunderlag (Bergman, 2003; Kärrholm, 2008). Detta till trots beskriver Bergman det centrala köpcityt som tillhåll för de livligaste mötesplatserna i staden. Gågatorna i köpcityt är också de mest välbesökta stadsmiljöerna, förutom knutpunkter för trafik och resande (Bergman, 2003).

Enligt Kärrholm har trenden med avfolkning av de offentliga rummen vänt. Från slutet av 1980-talet och början av 1990-talet talas det enligt honom om en slags *nyrenässans* för stadslivet. Offentliga platser och torg har rustats upp, och stora satsningar har gjorts på gågator, gallerior, uteserveringar och stadsfestivaler (Kärrholm, 2008). För att ta ett exempel så har gågatusystemet i Köpenhamn mångdubblats de senaste decennierna. Bakgrunden till upprustningen är kommersiella motiv, och ett försök att attrahera fler människor. Gågatan har blivit ett sätt att skapa attraktivitet och ett urbant stadsliv, som komplement till shoppingcentrum i ytterkanterna (Kärrholm, 2008; Whyte, 2009, s. 2).

Under 2000-talet kom konceptet hållbarhet inte bara att inkludera miljön utan även sociala och ekonomiska faktorer. Fokus har lagts på att få människor att gå och cykla istället för att ta bilen. Detta kompletteras också med kunskap om social och ekonomisk sam-

manhållning i det offentliga rummet. Idag läggs stort fokus på hur vi kan skapa en stad som är tillgänglig för fotgängare, dels av den sociala aspekteten men också som ett svar på ökade hälsokrav (Gehl & Svarre, 2013).

På flera håll har gamla nedlagda fabrikslokaler rustats upp och fyllts med shopping. Dessa beskrivs av Schlyter som monument över hur produktionssamhället övergått till konsumtionssamhälle. Produktionen har flyttats till andra länder, där människor jobbar i fabriker med att producera de varor som säljs billigt hos oss. I vår postindustriella västvärld har fabriker istället blivit en del av kulturarvet (Schlyter, 2009).

Framtidens handel

Schlyter menar att man numera hellre har *kvartersstaden* som förebild vid byggandet av köpcenter, än lådor i parkeringsöknar av typen amerikanska *shopping malls*. Köpcentren får låna stadens formspråk och kan därmed innehålla mer än bara shopping. Det innefattar bland annat att skapa liv och rörelse under dygnets alla timmar med hjälp av blandade funktioner. Exempel på blandade funktioner är att i köpcentrets direkta närhet etablera bostäder, kulturverksamhet eller träningslokaler som har andra öppettider än butikerna. Detta är en viktig del i att skapa trygghet för de boende (Schlyter, 2009). Schlyter ställer sig frågan vad som ska ske med alla dessa köpcenter på lång sikt. Författaren menar att

det ur ett hållbarhetsperspektiv inte är rimligt att fortsätta med dagens konsumtionsmönster. I framtiden kommer man kanske därför att få uppleva omfattande ombyggnationer av dagens köpcenter, för att ge dem nya, tidsenliga funktioner (Schlyter, 2009).

Kommersialiseringen av offentliga rum

Tendenser i de kommersiella miljöerna

Territorialiering och synkronisering av stadslivet

Stadens offentliga rum påverkas enligt Kärrholm (2008) av två tendenser som kan kopplas till handelns tydliga dominans: territorialisering och synkronisering. Territorialisering handlar om att olika individer och grupper kan ta en rumslig plats i anspråk. Det kan antingen ske tillfälligt, t.ex. genom att placera sig på en bänk, eller permanent, t.ex. genom att sätta upp en marknad. Synkronisering handlar däremot inte om att kolonisera platser, utan specifika tillfällen. Alla platser har vissa rytmer, och kan vara befolkade olika mycket, olika tider på dygnet. Något som i hög grad påverkat dessa rytmer är handeln och butikernas öppettider. Kommersen styrs av väder, säsong, öppettider, helger och tid på dygnet (Kärrholm, 2008).

Handelns synkronisering har alltid existerat, men har enligt Kärrholm nått en helt ny nivå och intensitet det senaste decenniet. Köpcenter försöker exempelvis göra kulturella och kosmologiska årstider lönsamma genom att omvandla dem till ett slags kommersiella årstider. Exempel på detta kan vara skolstart, halloween, morsdag, alla hjärtans dag eller sommarmode (2008).

Handeln kommersiella rytmer hittas heller inte bara inom ramen för köpcenter och gallerior, utan kan återspeglas i stad och region som helhet. Handeln synkroniserar sin kommers så att öppettider, evenemang och annonskampanjer sammanfaller i staden. Kommersen etablerar sig med funktioner som inte varit kommersialiserade tidigare, exempelvis på bibliotek, muséer, flygplatser och järnvägsstationer. Rörelsemönster utnyttjas genom att placera reklam där människor passerar eller placera butiker vid viktiga trafiknoder och centrala stråk. Handeln planerar också sin placering så att den fångar upp kroppsliga rytmer så som hunger, törst och trötthet (Kärrholm, 2008). Detaljhandeln nyttjar alla tillfällen att locka till såväl impulsköp som planerade köp. Detta stärker paradoxalt kundens känsla av frihet som konsument. Många besökare har tack vare all reklam fått ett distansnerande förhållande till handelns ständiga övertalningsförsök (Bergman, 2003).

Reglering av människors beteende

I och med 1960-talets inglasade inomhustorg, uppkom vad Bergman beskriver en *reglerad gatuoffentlighet*. Inomhustorgen var offentliga miljöer på privat mark, som gav ett socialt sammanhang som kunde liknas med det på gågatan utanför. De styrdes dock av en rad ordningsregler. Förbud mot t.ex. cykling och bollek varvades med olika tillstånd för t.ex. gatu-försäljning och möten. Ofta karaktäriserades också platserna av övervakning. Ordningstvakter fanns huvudsakligen till som varnande funktion, men kunde

också ingripa vid klungbildningar, busliv eller långvarig ockupation av bänkar (Bergman, 2003). Även idag regleras mänskliga aktiviteter på vissa köpcenter, framför allt i USA och Canada. Exempelvis tillåts dessa samlingspunkter inte användas för politiska aktiviteter, så som demonstrationer, utdelning av flygblad, tal eller underskriftskampanjer. Många stater i USA har bestämmelser om *free speech* i sina lagar, det vill säga rätten att uttrycka sig. Dessa ger aktivister tillgång till privatägda köpcenter. I somliga stater är det å andra sidan bestämt att möjligheten till *free speech* inte gäller på privat egendom (Carr et al. 1992).

Patrullerande av väktare tycks enligt Bergman ha blivit en självklarhet i dagens handelsmiljöer. Ofta skapas inga större konflikter med vare sig shoppande besökare eller de ungdoms- och invandrargrupper som valt något av gallerians caféer som mötesplats. Författaren menar dock att denna övervakade ordningen kan utmanas när större grupper invaderar passager och torgytor för längre uppehåll än att skydda sig mot väder och vind. Galleriledningar tenderar därför att använda olika metoder för avhysning, exempelvis genom övervakningskameror eller avlägsnande av bänkar (Bergman, 2003).

Konsekvenser för det offentliga rummet

Homogenisering

Det finns en stor skillnad mellan USA och Europa när det kommer till gatuoffentlighet, enligt Olwig. New York, som exempel, innehåller viktiga platser för publikt liv och identitet, men dessa platser har i stor utsträckning gjorts till föremål för privata kommersiella motiv (2005). Carr et al. (1992) skriver att innerstaden har bytts ut mot opersonliga köpcenter och reklamskyltar, något som i hög grad påverkar stadens sociala liv.

Det offentliga rummet blir allt mer homogeniserat till följd av handelns ökade betydelse (Franzén, 2004), och stadslandskapet riskerar att bli monotont när det planeras utifrån denna handelslogik (Kärrholm, 2008). De platser där människor möts har blivit allt mer skräddarsydda för konsumtionens särskilda ändamål. Här möts också en viss kategori av människor, nämligen medkonsumenter (Kärrholm, 2008). I och med platserns kommersialisering, försvinner en del av deras identitet, liksom folkliga landmärken. Unika caféer byts ut mot stora kedjor som McDonald, och platser blir allt mer homogeniserade (Zukin, 2012).

För att beskriva monofunktionaliteten i dagens offentliga rum tar Kärrholm (2008) Malmös gågata som exempel. Sedan gågatan etablerades 1978 har antalet bostäder och andra verksamheter än handel minskat inom området. Det har bidragit till att gågatan blivit ett monofunktionellt område för handel och konsumtion. Författaren menar att gågatuområdet i sin rumsliga logik allt mer har kommit att likna ett köpcenter, genom att byggas upp som cirkulationsstråk med *ankare* i form av tågstationer, parkeringshus och gallerior i de olika ändarna av stråket (Kärrholm, 2008).

För att motverka homogeniseringen skriver Kärrholm att:

”Vi behöver offentliga rum spridda över hela stadslandskapet. Dessa rum måste vara platser där olika sociala grupper – centrala och perifera, majoriteter och minoriteter – kan mötas. För att detta ska kunna ske är det av stor vikt att de viktigaste offentliga platserna inte utvecklas inom ramen för allt större monofunktionella eller socialt homogena områden, men också att stadens rytmer inte dirigeras av allt för få aktörer.”

(Kärrholm 2008, s. 183)

Fragmentering av stadsstrukturen

Shoppingens homogena utformning bidrar enligt Franzén till splittringar inom den urbana strukturen. Medan utkanten av staden har allt mer att erbjuda den bilburna kunden, så blir staden ur fotgängarens synvinkel allt mer fragmenterad (Franzén, 2004). Handelns territorialisering och synkronisering av stadsrummet och stadslivet ger också staden en ny skala. Begreppen centrum och periferi går enligt Kärrholm inte längre att använda med samma självklarhet vad gäller rumslig positionering i städerna. Centrala lägen, liksom företagsbyar och handelsområden kan uppstå var som helst i stadslandskapet, t.ex. vid en tågstation, motorvägsnod eller ett köpcenter. Det här gör att varje plats måste kämpa för sin dragkraft. Ett nytt etablerat köpcenter påverkar alltså inte bara sin närmaste omgivning, utan hela stadsstrukturen (Kärrholm, 2008).

Minskat liv på gatorna

En viktig faktor i frambringandet av trygghet är enligt Jacobs (2012) att skapa liv på gatan och en anledning att använda den. Författaren föreslår barer, restauranger och butiker som ett medel att skapa denna gatusäkerhet, då kommersen ger invånarna konkreta skäl att använda de gatumiljöer den frontar. Handelsmiljöerna skapar också aktivitet i staden både dagtid och nattetid. Människor som gör ärenden eller är på jakt efter mat och dryck, är en viktig faktor när det kommer till att skapa livliga gator. Faktum är att människor uppskattar att titta på intensivt

folkliiv (Jacobs, 2012).

Jacobs skrev sin text 1961, och både samhällsideal och kommersens uttryck har ändrats sedan dess. Bergman hävdar att dagens kommersialisering i form av köpcenter och gallerior, i motsats till Jacobs teori, har minskat livet på gatorna. Offentligheten och aktiviteten på gatorna skiljer sig nämligen markant från den i köpcenter och gallerior, enligt Bergman (2003). *Köpcityt* beskrivs som en homogen, kommersiell miljö, där gallerians passager i huvudsak fungerar som entréer till de anslutna butikerna. På grund av galleriornas ofta trånga passager, är det svårt att stanna upp och socialisera utan att behöva parera trafiken eller mötas av expeditens undran. Att butiksentréer är placerade inuti gallerior eller köpcenter, ger två vitala konsekvenser för stadslivet. För det första ger det en så kallad fästningseffekt, det vill säga att besökare tenderar att göra alla sina ärenden inom gallerians väggar. För det andra ger det en dräneringseffekt, som innebär att gator och kvarter i omgivningen töms på folk och verksamheter. Bergman hävdar att gallerierna inte i någon mån hade fungerat som social mötesplats om serveringarna tagits bort (2003).

Även Carr et al. beskriver att det sociala livet i många köpcenter är isolerat från gatorna utanför. Trots att storskaliga, slutna handelsprojekt är lättillgängliga och placerade i gatunivå, så sker den mesta aktiviteten inomhus. Detta syns allra tydligast i USAs så

kallade *megastrukturer*: stora universella komplex som kombinerar kontor, butiker, hotell och garage. Dessa frontar de omgivande gatorna med homogena glasväggar, och gör det möjligt för medelklassen att besöka centrum utan att komma i kontakt med omgivande gator och invånare. För att ta ytterligare ett exempel beskriver Carr et al. överjordiska och underjordiska inomhusgator, som blivit populära i städer med extrem hetta så som Montreal. De har bidragit till segregation då den vita medelklassen använder de svala inomhusgatorna medan de mindre välbärgade minoritetsmedborgarna håller sig till de heta trottoarerna utomhus (1992).

Exkludering

Det har inom forskning framhävts att dagens offentlighet går hand i hand med privatisering. Detta kan tydligast ses i amerikanska sammanhang, men går också att påvisa i Europa (Kärholm, 2008). Ekonomisk tillväxt är ofta ett motiv för att skapa öppna utomhusområden och offentliga platser. I många fall kommer offentliga rum som är tillgängliggjorda av kommersiella utvecklare, i första hand tjäna utvecklingens egna intressen och behov. Platser skapade för nöje och avkoppling kan locka till sig potentiella kunder för detaljhandeln. Små torg kan fungera som lunchställe och plats för social omväxling för anställda på närliggande kontor. Sådana platser kan också uppmåna till framtida kommersiell utveckling (Carr et al. 1992).

Stadens ständiga strävan efter att skapa attraktiva platser gör att bestämda grupper eller beteenden regleras eller kontrolleras. Somliga människor och funktioner gallras ut på bekostnad av andra, vilket leder till att det offentliga rummet blir reserverat för vissa grupper (Kärholm, 2008).

Tridib Banerjee i *The Future of Public Space: Beyond invented streets and reinvented places* (2001) menar att tillgång och användning på många platser är ett privilegium mer än en rätt. Författaren har observerat att allmänheten framför allt tenderar att vara välkomna som konsument i butiker och restauranger, eller som kontorsarbetande och klienter för näringsverksamhet lokaliserade på en egendom. Sådana platser attraktivitet kan vara beroende av eller förbättras vid kontroll, avlägsnande eller förflyttning av vissa grupper eller aktiviteter som inte ses ha något kommersiellt värde. Önskade individer eller grupper -till exempel människor som skapar obehag hos andra genom sin närvaro- kan exkluderas. Detta både för att skapa trivsel och säkerhet för andra, men också för att markägarna ska få ekonomisk vinst (Banerjee, 2001, s. 12). Carmona et al. betonar att en markägares strävan av att öka en plats marknadsföringsvärdet, utgör mycket av bakgrunden till exkludering och reducerad tillgång till de offentliga rummen (Carmona et al. 2010). Det finns ofta en spänning mellan motiv att vilja tjäna allmänheten och företagets vilja att förbättra sin image (Carr et al. 1992).

Dagens masskonsumtionssamhälle liknas av Zukin med Disney World. Disney World beskrivs som en slags utopi, där man programmerat bort de negativa, oönskade elementen och planterat in nya, positiva element. Områden fragmenteras och blir något vi visuellt konsumerar, en livsstil istället för ett utrymme. Zukin beskriver en tendens av att hemlösa städats undan från attraktiva handels- och bostadsområden. Motivet till detta skulle vara att stärka de hemlösas säkerhet, men handlar enligt Zukin i själva verket om det geografiska läget. De hemlösa förs nämligen endast bort från de centralt belagda offentliga rummen. Offentligt rum blir i och med detta inte längre öppna för allmänheten utan restriktioner (Zukin, 2012).

Ytterligare sätt varpå handeln kan leda till exkludering är bristen på tillgänglighet. Avståndet till närmaste affär växer allt mer för de flesta människor. I och med att butiker koncentreras till större och samtidigt färre områden, minskar tillgängligheten för icke-privilegierade grupper, t.ex. äldre, barn och låginkomsttagare (Kärrholm, 2008). Även Franzén (2004) beskriver exkludering, och tar de externa handelsområdena som exempel. Författaren kritiserar supermarkets med sina låga priser för att inte vara tillgängliga för de som kanske behöver det mest, nämligen de som inte har råd med bil.

Vem ska ta ansvar för offentliga rum i framtiden?

Handeln och shoppingens betydelse för stadslivet kommer knappast att minska i vår informationstäta, medialiserade värld, anser Bergman (2003). Kommersens övervakningslogik är svår och kanske heller inte realistisk att ändra. Det är dock inte privata företagens eller centrumföreningars sak att sörja för att citykärnan blir en miljö för alla. Ansvaret ligger på kommunen (Bergman, 2003).

”Snarare än att, som många vill, försöka påtvinga köpgallerian gatuoffentlighetens ordning, då ofta med det missvisande argument att den representerar en pågående privatisering av offentliga miljöer, borde kommunerna snarare lockas eller tvingas ta ansvar för inrättandet av genuint publika inomhusmiljöer i city.”

(Bergman 2000, i Bergman 2003, s. 195)

Franzén (2004) hävdar dock att inte ens kommunernas monopol inom stadsplanering är ett nog starkt verktyg för att kunna ta itu med handelsetableringarna. För att motverka att marknadsaktörer ställer olika kommuner emot varandra, anser Franzén att det krävs en politisk instans på en högre nivå, med auktoritet att hantera svåra etableringsfrågor som dessa (2004).

Exemplet Fornebu

I exemplet Fornebu studeras det pågående stadsdelsprojektet på Fornebu utanför Oslo, Norge. Kom-mundelplaner och detaljplaner ger en inblick i projektet, och kompletteras med intervjumaterial från kommunrepresentanter, boende i området samt ledningen för köpcentret Fornebu Center. Exemplet har som mål att kunna ge en uppfattning om vad som karaktäriserar en shoppingstyrd stadsdel, och hur kommersialiseringen påverkar offentliga rum. På grund av projekt Fornebuss omfattning, kommer beskrivningen och analyserna att begränsas till sociala och kommersiella aspekter, som rör uppsatsens frågeställning.

Inledningsvis beskrivs bakgrunden till projekt Fornebu. Planer och visioner för projektet vad gäller verksamheter, bostäder och infrastruktur tas upp. I nästa del görs en analys över de mötesplatser som nämns i visionen för Fornebu. Med anledning av att arbetet fokuserar på kommersialisering, innefattar analyserna slutligen en fördjupande analys över köp-centret Fornebu Center. Ett förslag på hur projektet ska utformas illustreras i Figur 2, där Fornebu Center syns till höger i bild.

Fig. 2 Förslag på utformning av fas 2 i Fornebuprojektet, ovanperspektiv sett från sydväst. Områdets centrala del utgörs av Nansensparken. Det redan etablerade köpcentret Fornebu Center syns t.h i bild, där centrets torg är markerat i gult. Illustration: Arcasa (bilden är beskuren).

Bakgrund till projekt Fornebu

En ny tätort tar form

Fornebu är en halvö belägen i Bærum kommun, väster om Norges huvudstad Oslo. Halvöns placering utanför huvudstaden syns i Figur 3. Området är idag Norges mest omfattande bostadsprojekt och ett av de största urbana utvecklingsområdena i Nordeuropa (OBOS, 2012). Tidigare låg här Oslos flygplats, och Figur 4 visar hur området såg ut efter flygplatsen nedläggning, men innan omfattande byggnationer startade. Efter att Stortinget, Norges motsvarighet till riksdag, beslutat om att flytta flygplatsen till Gardemoen, blev det 1993 utarbetat nya rikspolitiska riktlinjer för hur Fornebu skulle utvecklas (Bærum kommun, 1999). Fornebu är planerad att bli en attraktiv tätort med sitt tilltalande läge längs fjorden och sin direkta närhet till huvudstaden. Området ska bestå av en blandning av bostäder, kontor, rekreationsområden, och handel i form av ett stadsdelscenter med köpcenter i mitten (Bærum kommun, 1999). Fornebu har bland annat sålts in som ett "Uppväxtsparadis", och marknadsför sig med sloganen "Fornebulandet- ett andrum mellan staden och fjorden" (OBOS, u. å.).

Byggnadsprocessen

Omvandlingen av Fornebuområdet har sträckt sig över en lång tid, och är ännu inte färdigställt. Gunvor Bjørnsen är chef för avdelningen *Områdeutvikling* på Bærum kommun, och har på många sätt arbetat med Fornebu-projektet. Bjørnsen berättar att Fornebu är

indelad i fem olika faser, och att Fas 1, innefattande 2500 bostäder, i nuläget är under utveckling (Bjørnsen, 2015).

I oktober 2014 tillsattes en planrådsgrupp av Bærum kommun, med mål att ge en bredare analys av konsekvenserna av en ökad utveckling på Fornebu. Gruppen arbetar med att utvärdera den nuvarande bebyggelsen för att kunna ge råd inför byggfas 2 (Bettum, Gjøvag, Haugen, Schmidt, & Sunde, 2015). Planrådsgruppen skriver att utbyggnaden på Fornebu är intressant i den bemärkelsen att planering, utbyggnad och skötsel i stor grad sker i privat regi (Bettum et al. 2015). Marken, som tidigare ägdes av Staten och Oslo kommun, såldes ut till privata företag vid tidpunkten för flygplatsens nedläggning (Rosenvold, 2015). De tre huvudexploatörerna är idag OBOS, Koksa Eiendom och Fornebuporten AS (Bettum et al. 2015). OBOS äger ungefär 90 % av all mark avsatt för bostäder (Rosenvold, 2015). De få områden som är offentligt ägda, utgörs av stadsdelscentrum bestående av social service (Bjørnsen, 2015).

För att projektet ska kunna bli verklighet, har flera aktörer bidragit med finansiering. En viss procent av inkomsterna från försäljningen av bostäder går till att bekosta social och teknisk infrastruktur i Fas 1. Skötseln av Nansenparken, privata vägar och andra gemensamma anläggningar bekostas också av de boende (Bettum et al. 2015). Fornebus framtid hänger mycket på etableringen av Fornebubanan, ett tunnel-

banesystem som ska kopplas till Oslo. Realiseringen av Fornebubanan är sannolikt beroende av att byggherrarna för både bostäder och näring bidrar ekonomiskt till utbyggnaden (Bettum et al. 2015).

Fig. 3 Stadsdelen Fornebubus placering väster om Norges huvudstad Oslo.

Fig. 4 Halvön Fornebu sett från ovan 2010, innan omfattande byggnationer startade. Närmast syns Telenors kontorsbyggnad.

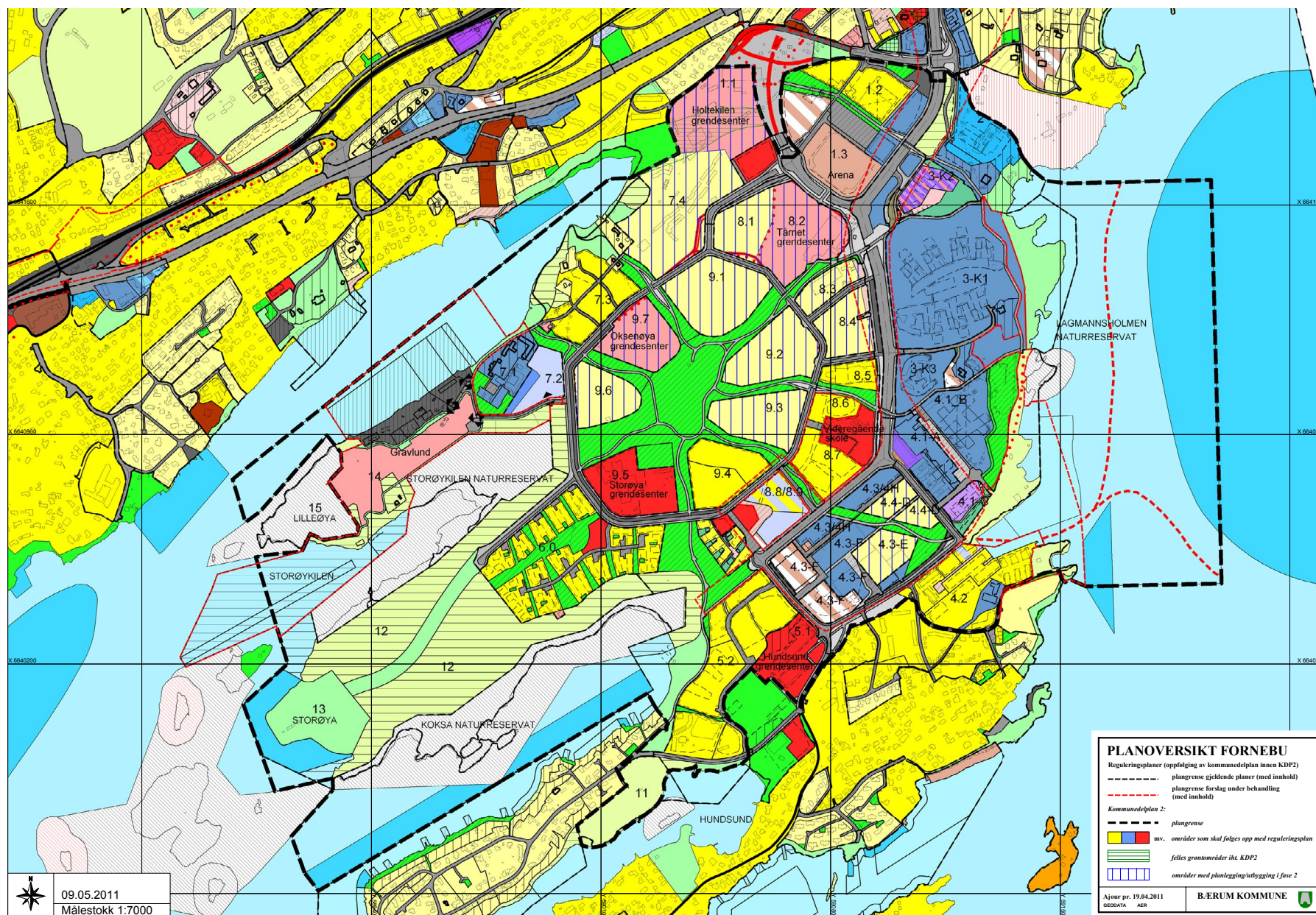

Fig. 5 visar projektplanen för Projekt Fornebu. På planen kan man se verksamhetsområdet i öst, och bostadsområdet i väst som omsluter en central park. Köpcentret Fornebu Center är placerat lokalt i fält 8.8/8.9. Det befintliga bostadsområdet Snarøya söder om projektområdet, består till största del av villor. Skala 1:20 000

Funktionsblandning verksamheter och bostäder

Bettum et al. menar att strukturen som ligger till grund för kommundelplanen har många drag av en satellitstad, med åtskilda bostads- och verksamhetsområden, samt ett centralt köpcenter (Bettum et al. 2015). Visionen för utvecklingen av Fornebuområdet syftar till att skapa en grön förortsprofil i väst, och ett mer urbant verksamhetsområde i öst (Kommundelplan 2, 1999), vilket syns i Figur 5, sid 31. Bjørnsen menar att det hade varit fördelaktigt med en större integrering av arbetsplatser i bostadskvarteren (2015). Bettum et al. (2015) citerar Jan Gehl (2007) när de poängterar vikten av en aktiv gatumiljö där människor kan uppehålla sig en längre tid. För att få till ett levande stadsliv krävs blandade funktioner av bostäder och näring, med många butiksingångar från gatuplan (Gehl, 2007 i Bettum et al. 2015). Enligt rekommendationer från Bettum et al. planerar Bærum kommun en mer blandad bebyggelse vid den kommande tunnelbanestationen på Koksa (Bjørnsen, 2015). Figur 6 framhäver funktionssepareringen, samt att blandade funktioner finns på det centrala köpcentret, och planeras vid den tidigare nämnda tunnelbanestationen.

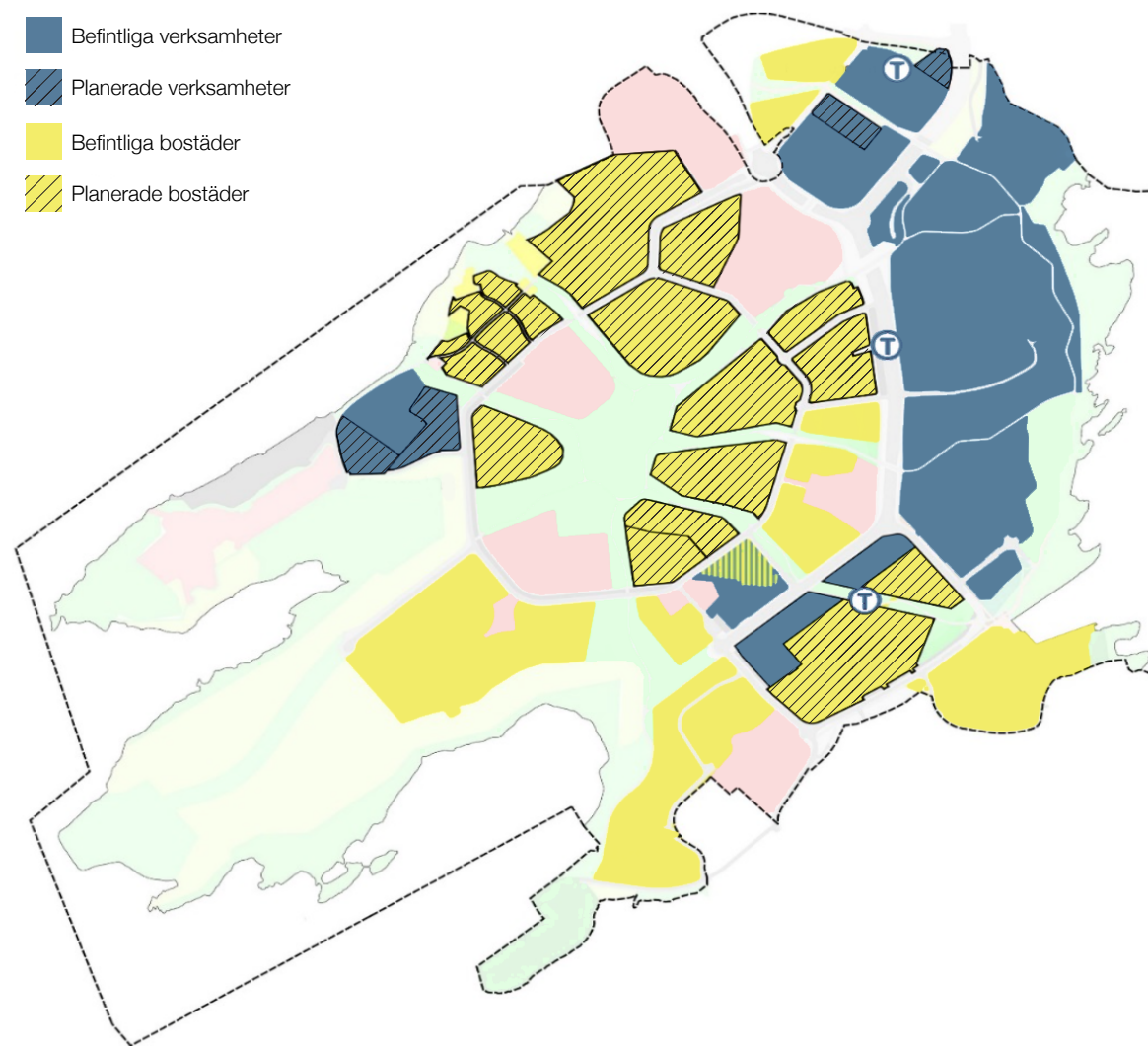

Fig. 6 Nuvarande och planerade bostäder samt verksamheter. Blandade funktioner finns på det centrala köpcentret, och planeras vid den kommande tunnelbanestationen vid Koksa. I övrigt är verksamheter och bostäder till största del separerade. Skala 1:20 000

Köpcentret Fornebu Center

Köpcentret Fornebu Center, synlig i Figur 8, rymmer 80 butiker, matställen och verksamheter fördelat på 25 000 kvadratmeter. Uppförandet skedde i ett samarbete mellan KLP Eiendom och Fornebu Senter AS, och arkitektbyrån bakom ritningarna var AMB Arkitekter (Oslo Handelsstands forening, 2015). Köpcentret var ett av de första områden som byggdes på Fornebu (Bærum kommun, 1999). För att få det befolkningsunderlag som krävdes, hade Bærum kommun som krav att 50 % av bostäderna i Fas 1 påbörjats eller färdigställt innan byggandet av köpcentret godkändes (Bjørnsen, 2015).

Ellen Solberg, chef för Kjøpesenterforvaltning, KLP Eiendom, samt Heidi Lyngstad, miljöchef på KLP Eiendom, berättar under intervjun att Fornebu Center är planerat som ett centrum i Fornebu. En del av byggnaden är avsedd för service så som vårdcentral, träningscenter och bank, och taket består delvis av bostäder. Det intilliggande torget ska fungera som centrumtorg för hela Fornebu (Lyngstad, 2015; Solberg, 2015). Både kommunen, ledningen för köpcentret och de boende, är nöjda med köpcentrets placering (Bjørndal 2015; Bjørnsen 2015; Lyngstad 2015; Solberg 2015). Centrumet förväntas i huvudsak räkna

sin handel till befolkningen på Fornebu, men också Snarøya och Lysaker söder om E-18 (Kommunedelplan 2, 1999). Tack vare sin placering kommer det att fungera som komplement till de existerande stationscentrumen i Sandvika, Bekkestua och Stabekk (Kommunedelplan 2, 1999), vilket visas i Figur 7.

Fornebu Center har en stark miljöprofil och har fått en mängd priser. Centret är världens första köpcenter att få certifiering av konstruktionsfasen med högsta miljöklassning BREEAM Outstanding (AMB Arkitekter, u.å.). Det senaste priset som tillgivits är korningen av Årets bygg 2014, som är ett av Norges tyngsta priser (Lyngstad, 2015).

Fig. 7 t.v Fornebu Center förväntas fungera som komplement till de existerande stationscentrumen i Sandvika, Bekkestua och Stabekk. Fig. 8 t.h Fornebu Centers huvudentré.

Verksamheter

Verksamheter, som exemplifieras i Figur 10, inkluderar alla anläggningar för kommersiellt bruk, inklusive kontor, hotell, industri, näringsliv och sport. Huvuddelen av näringsbebyggelsen är placerad i områdets östra del, separerad från bostadsbebyggelse i väst. Byggnaderna består av stora, höga volymer som etablerats i parkmässig miljö (Bærum kommun, 2001).

Bærum kommun har haft som målsättning att det i industriområden och inom offentlig och privat service kan etableras upp till 15 000 jobb (Bærum kommun, 1999). Idag kan man se att den siffran redan är uppe i 20 000 (Bjørndal, 2015; Bjørnsen, 2015). Genom etableringen av bostäder i anslutning till de kommersiella byggnaderna, hoppas kommunen motverka att näringsområdena lämnas öde efter kontorstid (Bærum kommun, 1999).

I och med en osäkerhet om den framtida marknaden för bostäder och kommers, fanns planer på att etablera flexibla lokaler som kunde användas för dessa ändamål vid behov (Bærum kommun, 1999). Enligt Bjørnsen var det endast ett fåtal av dessa som blev byggda i Fas 1 (2015). Det har länge bedrivits en politik i Bærum som vill bygga upp och stärka en centrumstruktur i kampen mot externa, bilbaserade centrum utanför kommunen. Policyn bygger på en önskan att behålla bra tjänster nära bostadsområden, och göra dem lättillgängliga med kollektivtrafik. I linje med denna policy, har det inte ansetts nödvändigt att lägga fram för utvecklingen av en större regionalt centrum på Fornebu (Bærum kommun, 1999). Redan i starten av projektet var man inom kommunen enig om att ett centralt beläget köpcenter var att föredra framför annan typ av handel (Bjørnsen, 2015). Figur 9 visar köpcentrets placering samt övriga befintliga och planerade butiker, caféer och restauranger.

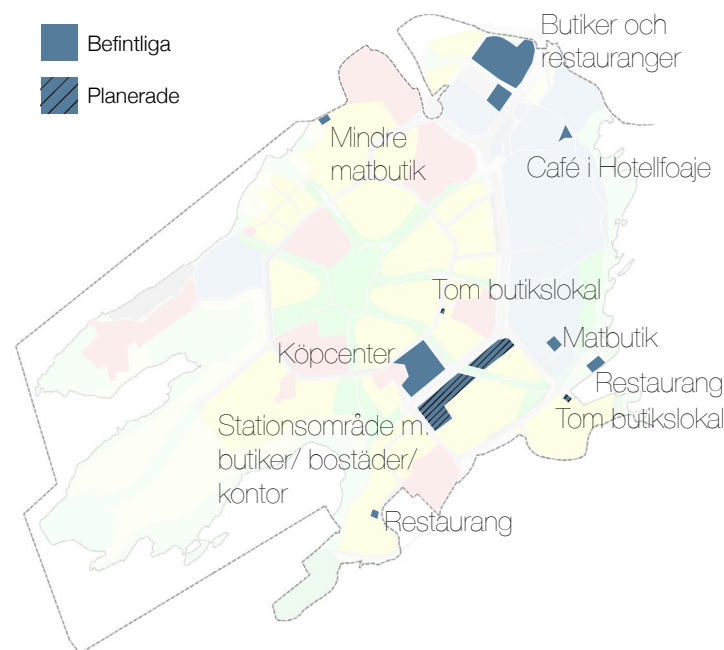
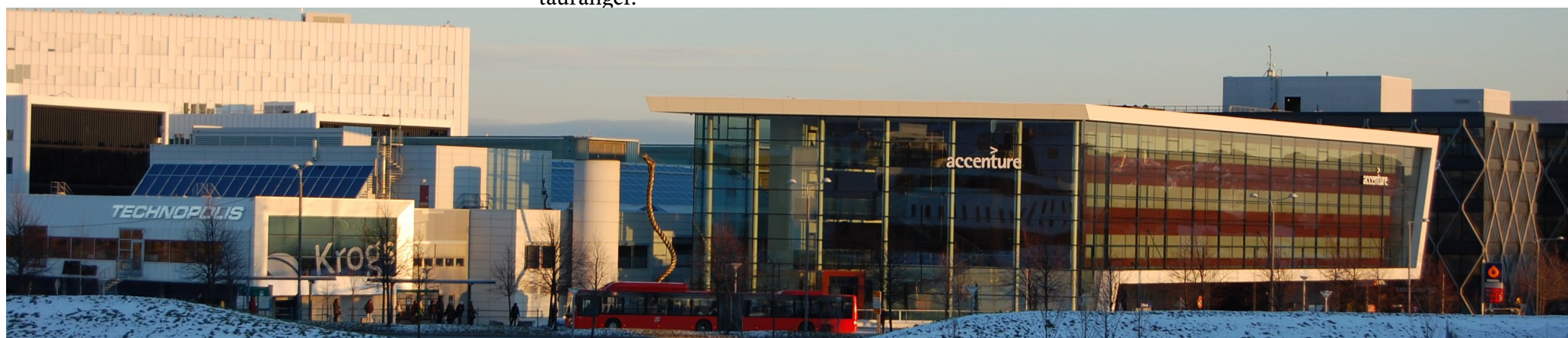

Fig. 9 ovan. Befintliga och planerade restauranger, caféer och butiker på Fornebu. Skala 1:30 000

Fig. 10 nedan. En del av verksamhetsområdet.

Bostadsbebyggelse

Bebyggelsestruktur

Som kan ses i Figur 11 och 12, finns olika typer av bostadsbebyggelse på Fornebu. I Bomiljø på Fornebu (2005) har man studerat olika typer av bebyggelsestruktur och hur de påverkar den sociala kontexten. Grundat på dessa analyser har det fastslagits att sammanhängande byggnader istället för punkthus är att föredra på Fornebu (Bærum kommun, 2005). Enligt analyser gjorda av Bettum et al. har inte detta alltid följts i praktiken, och det finns enligt författarna flera exempel på beklagliga lösningar både i bostads- och verksamhetsområdena (2015).

Förutom bebyggelsestruktur har man även tittat på täthet. Tätheten påverkar livet mellan husen och är essentiell för en god livsmiljö. I planerna har man haft som riktninglinje att byggnadernas mellanrum ska ha en hierarkisk grad av offentlighet, med gradvisa övergångar mellan privata, halvprivata, och offentliga utrymmen. Varje bostadsområde ska vara strukturerat så att det inbjuder till god grannsamja och känsla av gemenskap (Bærum kommun, 2005). Man har också haft som mål att planera bostadsgårdar med sådana storlekar att det bildar ett smågruppssamhälle i en mänsklig skala. Bostadsgrupperna ska vara stora nog att kunna spegla samhället i stort, men små nog att ge en känsla av delaktighet hos de boende (Bærum kommun, 1999).

Bettum et al. belyser vikten av offentliga rum på detta

sätt:

”Det kommer att vara avgörande i den framtida utbyggnaden att ha en medvetenhet om att byggnader bildar rum. Man bör i planläggningen i större grad ta utgångspunkt i de offentliga rummen mellan byggnaderna, inte i byggnaderna. Detta är också ett tema som lyfts på ett utmärkt sätt i bomiljövägledaren för Fornebu, men som inte nödvändigtvis följts upp i utformningen av bebyggelsen.”

(Bettum et al. 2015, s. 26)

Fig. 11 ovan. Exempel på bostäder i Hundsund.
Fig. 12 nedan. Exempel på bostäder i Hagebyen.

Bostäder för olika befolkningsgrupper

Kommundelplanen beskriver att det bör ”tillrättaläggas för en varierad bostadsbebyggelse som skyddar intressen för olika befolkningsgrupper, exempelvis med hänsyn till köpkraft, familjestorlek, åldersfördelning, funktionshinder etc.” (Bærum kommun, 1999, s. 24). För att uppnå detta har man bland annat försökt upprätta olika bostadstyper med varierande utformning och storlek. Exempelvis har både villor, radhus och blockhus etablerats (Bjørnsen, 2015). Idag finns ingen översikt över bostadsbeståndets sammansättning på Fornebu, varken vad gäller bostadsstorlek eller upplåtelseformer. Det finns en oklarhet i om Bærum kommun i de olika delområdena ställt konkreta krav på detta, eller om det har överlåtits till byggherrarna (Bettum et al. 2015).

Bostadsstorlekar och ägande

Det har hitintills byggts många stora bostäder på Fornebu, och den genomsnittliga bostadsytan är ca. 100 kvm. Bettum et al. kritiserar detta och ställer sig frågan om stora och därmed dyra bostäder går i linje med kommunens planer om ”...ett varierat bostadsutbud som tar tillvara intressen för olika befolkningsgrupper” (Bærum kommun, 1999 i Bettum et al. 2015, s. 37). Vad gäller bostadssammansättningen ser det som Figur 13 visar, ut som att ett stort antal, synnerligen stora bostäder byggts på särskilt attraktiva tomter nära havet. Som svar på ökat krav om små lägenheter, har en mängd sådana byggts på Fornebu-

porten, till synes separerat från andra bostadsområden. Bettum et al. betonar forskning som visar att det är olyckligt att bygga stora projekt med ett stort antal små bostäder. De som bor i små bostäder flyttar oftare än de i stora, och stor in- och utflyttning kan resultera i en ostabil bomiljö och dåligt grannskap. Bostadssammansättningen är dessutom skev när det kommer till upplåtelseformer (Bettum et al. 2015). Det finns exempelvis inga hyresrätter på Fornebu, utan endast bostadsrätter (Bjørnsen, 2015).

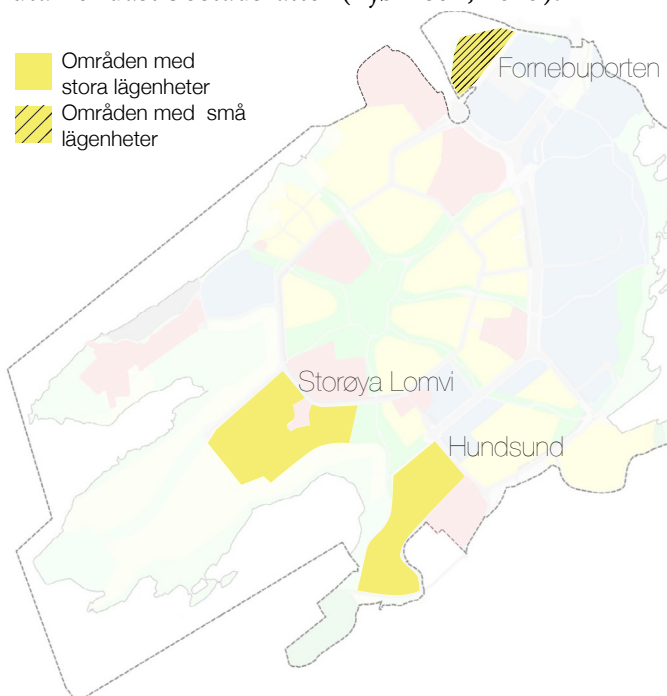

Fig. 13 Exempel på hur stora och små lägenheter segregeras på området. En mängd mestadels stora lägenheter har placerats i attraktiva lägen nära vattnet, medan många små lägenheter placerats på Fornebuporten i norr. Skala 1:30 000

Offentligt subventionerade bostäder

Kommunen hade genom avtal med exploatörer, fastställt att markvärde och utvecklingsvinst för ett bestämt antal bostäder skulle falla inom ramen för offentligt subventionerade bostäder (Bettum et al. 2015). Bjørnsen berättar att man i inledningsfasen planerade bostäder för låginkomsttagare, men att det ännu inte är bestämt om, eller var, dessa lägenheter i så fall ska inrättas (Bjørnsen, 2015). Inga bostäder av den här typen är planerade i Fas 1, något som är anmärkningsvärt med tanke på det stora antal sociala bostäder man planerat för (Bettum et al. 2015).

Framtida förtätning

Bjørnsen anser att Fornebu skulle klara högre hus och tätare bebyggelse än vad som står i kommundelplanen. Kommundelplanen gjordes 1999, och tenderna kring täthet och bostadsbyggande har ändrats under de femton år som gått. Planer om förtätning finns framför allt vid de tre kommande tunnelbanestationerna på Fornebuporten, Telenor och Koksa (Bjørnsen, 2015). För tillfället görs möjlighetsstudier för vidare utveckling i Fas 2 från OBOS, Koksa Eiendom och Aker. Dessa studier visar en ökning av bostadsantalet på Fornebu från 6300 bostäder till 10 100 bostäder (Bettum et al. 2015). I och med förtätningen ska Snarøyveien göras till en mer stadsmässig gata. Det ska ske genom att placera bostäder närmare gatan och minska dess bredd. Vilken typ av bostäder man planerar för är ännu inte klargjort (Bjørnsen, 2015).

Infrastruktur

Grå infrastruktur

I och med områdets gröna profil, har stora satsningar gjorts på hållbara trafiklösningar. För att minska bilberoendet har man lagt stor vikt vid gång- och cykelvägar samt kollektivtrafik (Bærum kommun, 1999).

Bettum et al. menar att det inte råder några tvivel om att Fornebubanans framtid hänger på Fornebubanan (2015). Fornebubanan ska kopplas samman med Oslos tunnelbanenät, och få tre stopp på Fornebu: Fornebuporten, vid Telenor och i Koksa (Bettum et al. 2015). Planerna för tunnelbanan är mycket förse- nade (Bjørnsen, 2015; Lyngstad, 2015). Kommunen jobbar i nuläget med dess områdesplaner och skisser, och projektet beräknas vara färdigt år 2022 (Bettum et al. 2015).

Antalet arbetsplatser har överstigit de planerade vilket har lett till trafikproblem. Bostadsföreningarna har kritiserat kommunen för att inte hantera transporten för dessa arbetare, då köer och överfulla bussar i rushtider hör till vanligheten (Bettum et al. 2015). Innan fler bostäder och arbetstillfällen etableras i Fas 2, ska därför både Fornebubanan och en till avfart från väg E18 byggas (Bjørnsen, 2015).

Grön infrastruktur

Grönområdena byggdes i ett tidigt skede på Fornebu (Bjørndal, 2015). Grönstrukturen inkluderar strandremsor i form av naturvårdsområden och större rekreationsområden, samt den centrala Nansenparken. Grönområdena väver samman bostadsområdena med fjorden, och kan nås inom kort gångavstånd från bostäder, verksamhetsområden och Fornebu center (Bærum kommun, 1999). Utomhusområden har etablerats delvis av offentliga myndigheter och delvis genom privata aktörer. Den offentliga användningen av privat ägda grönområden säkrades genom avtal (Bærum kommun, 2001). En mängd lekplatser har etablerats, både i parkområden och bostadsområden, och har delvis byggts av Bærum kommun och delvis av byggnadsherrarna. Underhållet och skötseln av dessa bekostas av de boende i området (Bjørnsen, 2015).

Social infrastruktur

Enligt planerna ska skrymmande service så som bibliotek, bio och äldreboende placeras i eller i anslutning till områdets centrum. Funktioner som kommer för att tjäna de enskilda bostadsområdena är enligt Figur 14 placerade i de olika stadsdelscentren. Huvuddelen av den offentliga servicen på Fornebu är skolorna (Bærum kommun, 1999). De befintliga stadsdelscentren och deras funktioner kommer att diskuteras i exemplets nästa del: *Analys av mötesplatser på Fornebu*.

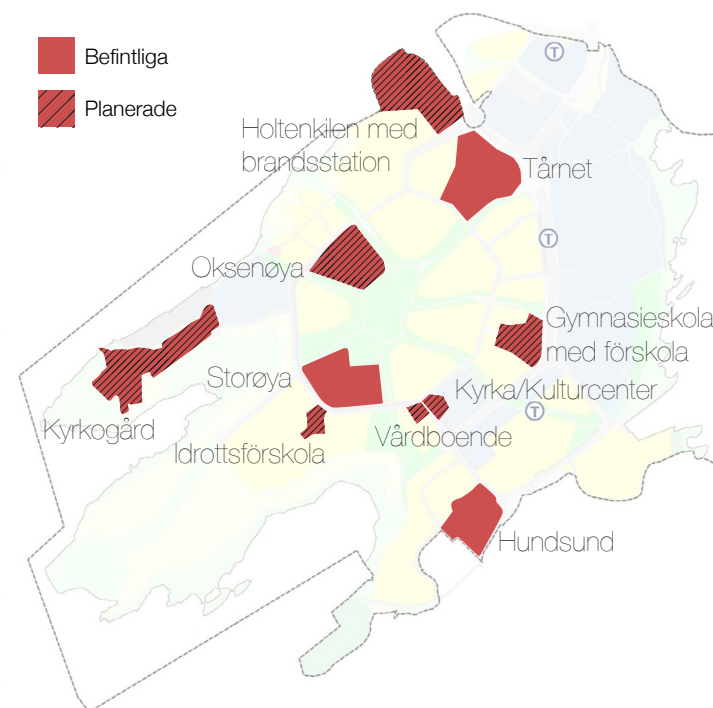

Fig. 14 Befintlig och planerad social service. Servicen är tänkt att vara utspridd i området, och utgörs till största del av skolor. Skala 1:30 000

Analys av mötesplatser på Fornebu

Platserna utsatta i Figur 15 visar mötesplatser och publika platser enligt visionen om Fornebu. Kartan är baserad på hur kommunen jobbat för att skapa sociala mötesplatser (Bjørnsen, 2015), samt hur byggherrarna sålt in Fornebu (OBOS Fornebulandet, u. å.). Som man kan se på Figur 14, sid. 35, så ska stadsdelscentrum även byggas på Holtenkilen och Oksenøya, och en kyrkogård ska placeras i väst. Dessa kommer att byggas i senare faser, och nämns därför inte av Bærum kommun och OBOS som mötesplatser idag. Dessa platser kommer därför inte att ingå i analysen.

Analyserna baseras på Lynchs (1981 i Carr et al. 1992) fem förhållanden som påverkar frihet och kontroll i det offentliga rummet: Tillgänglighet, rätt- en till användning, anspråk, förändring och ägande. Inledningsvis görs en analys över de platser som redan hunnit färdigställas. Näst efter det analyserar jag de mötesplatser som ska etableras i nästa steg, nämligen Fas 2. Eftersom dessa ännu inte är byggda kommer jag också att komma med förslag på hur man kan utforma dessa för att ge ett ökat socialt liv. Därefter diskuterar jag hur man på Fornebu har planerat mötesplatser för olika intressegrupper, innan jag slutligen gör en mer djupgående analys över Fornebu köpcenter.

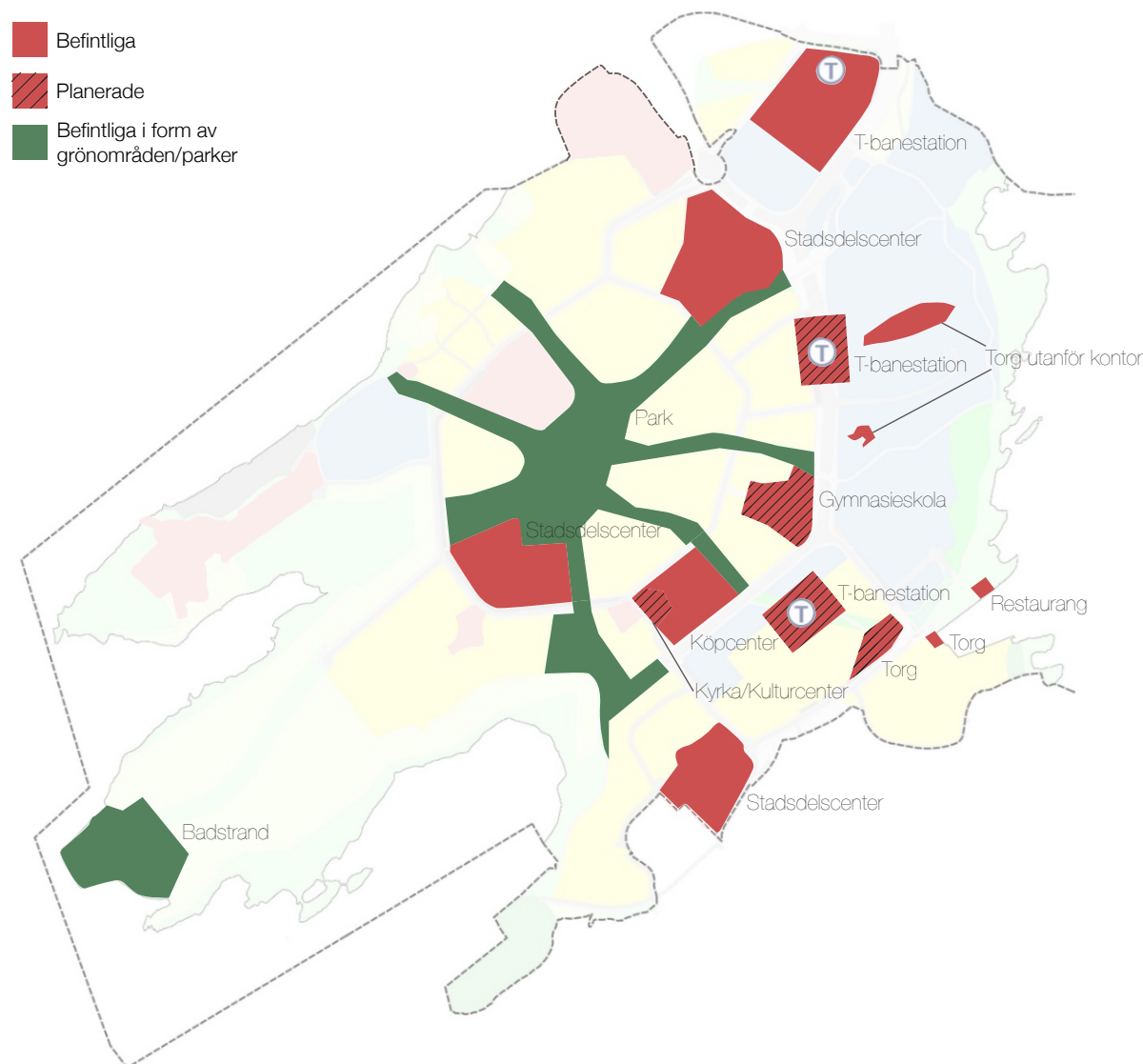

Fig. 15 Mötesplatser enligt Bærum kommun och byggherrarna på området. Som kartan visar innefattar mötesplatser både park, torg, social service, stationsområden, handel, restauranger och caféer. Skala 1:20 000

Befintliga mötesplatser

Fornebuporten

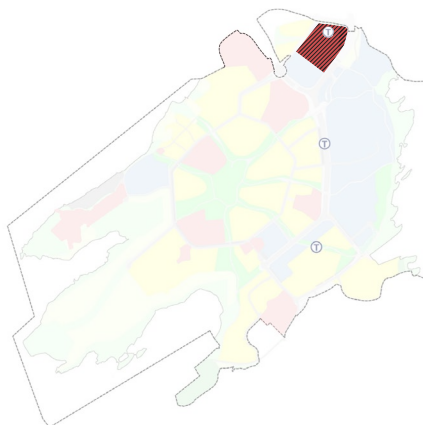

Fig. 16 Fornebuportens placering i området. Skala 1:50 000

Intill den befintliga arenan är här en mängd butiker under utbyggnad, och förväntas stå klara i juni 2015, samt i nästa steg i juni 2016 (Fornebuporten, u. å.). Eftersom byggandet näst intill är färdigställt, benämns Fornebuporten under *Befintliga mötesplatser*. Här byggs bland annat frisör, apotek, matbutik, restauranger och caféer (Fornebuporten, u. å.). Fornebuporten kommer att ha en mer urban karaktär med hög täthet, och kommer att innehålla en av Fornebu-banans stationer (Bjørnsen, 2015). Platsen är tänkt att fungera som en trafiknod och innehålla blandade funktioner med kontor, bostäder och handel. I och med detta kan man vänta sig ökad rörelse och folk-täthet under fler tider på dygnet, något som vanligtvis betraktas som positivt för det sociala livet.

Fornebuporten är privat ägd och ska enligt planerna ha en exklusiv utformning, med påkostat materialval. Möjligen har ägarna tillrättatlagit för en mer bemedlad målgrupp i syfte att öka platsens marknadsföringsvärde. Vissa grupper, som känner sig orepresenterade i och med den fina fasaden, kan i och med detta känna sig exkluderade. Den förutbestämda designen ger tillika lite utrymme för förändring. De platser där man kan mötas och umgås kommer till stor del att utgöras av konsumtionsbaserade platser så som butiker och caféer. Låginkomsttagare som bor i hyrda, ofta små lägenheter har ett större behov av bra utomhusområden för rekreation och sociala möten (Carr et al. 1992). På Fornebuporten är en stor andel lägenheter små (Bettum et al. 2015),

varför ett ökat utbud av icke-kommersialiserade aktiviteter hade varit gynnsamt för platsen.

I och med den kommande tunnelbanestationen, kan man vänta sig ett större trafikflöde och en eventuellt ökad mångfald vad gäller samhällsgrupper. Hur väl integrerad tunnelbanestationen blir med Fornebuporten och dess butiksutbud kommer att spela en stor roll för det sociala livet. Om resenärerna kommer att välkomnas och beblandas med övriga besökare har mycket att göra med hur den rumsliga organisationen för stationens in- och utgångar planeras.

Tårnet stadsdelscenter

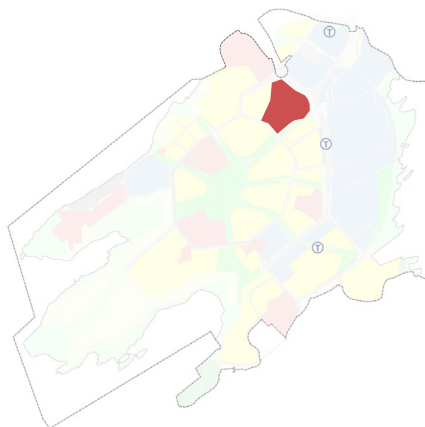

Fig. 17 Tårnet stadsdelscenters placering i området.
Skala 1:50 000

I Tårnet stadsdelscenter finns:

- Vespa museum: Ett museum med vespor från 50- 60- och 70-talet. (OBOS Fornebulandet, u.å.)
- Fornebu trafikskola (Egen iakttagelse)
- Café och restaurang (Bjørnsen, 2015)
- Ateljé (Bjørnsen, 2015)

Flytårnet- flygtornet- är ett stadsdelscenter med ett bevarat kontrolltorn från den nedlagda flygplatsen (Bjørnsen, 2015). Området är kopplat till trafik och rörelse, och har god tillgänglighet, både fysiskt och visuellt. Den närliggande arenan och den kommande tunnelbanestationen tillsammans med redan eta-

Fig. 18 Café Odonata är ett välbesökt café.

blerade gång- och cykelvägar utgör ett bra trafiknät. Flygtornet, synligt i Figur 19, är ett långväga synligt landmärke för området och är känt i och med sin historiska koppling. Det ligger också i direkt anslutning till Nansenparken.

Marken ägs av Statsbygg, det vill säga staten, och är därmed offentligt ägd. Området består av en blandning av funktioner och aktiviteter, och det finns tillgängliga lokaler för än fler. Vespa museum utgör Fornebuis idag enda kulturella utbud, och man planerar för ett än större kulturutbud (Bjørnsen, 2015). Bostadsföreningen Fornebulandet Vel har lagt fram önskemål om att i Tårnet få en samlingslokal för

Fig. 19 Det bevarade flygtornet och dess lokaler är bevarade från flygplatsens tid.

icke-organiserad aktivitet, så som uppstartandet av en teatergrupp eller allmänt umgänge (Bjørndal, 2015). Blir detta verklighet så tror jag att platsen kan bli en mycket uppskattad mötesplats för de boende.

Jag anser inte att platsen inbjuder till att göra förändringar, men dess design inbjuder till besök och användning. Det finns plats för både integritet och samtal i grupp, mycket tack vare Nansenparken och caféet som visas i Figur 18. Caféet är välbesökt, men kräver konsumtion. Jag tror därför att Tårnet hade mått bra av ett än större utbud, framför allt utan konsumtionskrav.

Torg Telenor och Aker Solutions

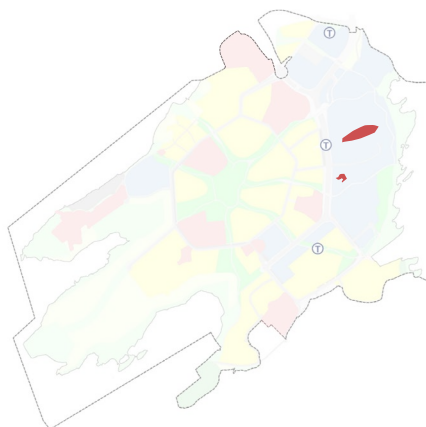

Fig. 20 t.v Torg Telenor och Aker Solutions placering i området. Skala 1:50 000 Fig. 21 t.h Telenor Torg

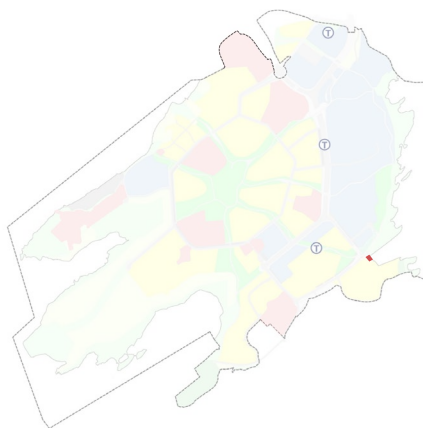
Torgen är belägna utanför varsitt kontorskomplex. Som Figur 20 visar, har de god tillgänglighet till både fjorden, omgivande kontorsbyggnader och den planerade bostadsbebyggelsen i väst. De är placerade nära den kommande tunnelbanestationen, och är även kopplade till annan trafik och rörelse. I och med att verksamhetsområdet är separerad från övrig bebyggelse, har man dock huvudsakligen inget ärende i detta område om man inte jobbar på kontoren. Som eventuellt undantag kan torgen användas som genväg om man ämnar besöka havet.

Torgen ägs av de företag som äger de omliggande kontoren. Carr et al. skriver att platser som sköts och skapas av privata aktörer har ett vinstintresse i att attrahera exempelvis kontorsarbetare, samt separera dessa från *hotande grupper* (Carr et al. 1992). Det är rimligt att tro att så också är fallet på dessa torg. Deras påkostade design har tillrättatlagit för en mer bemedlad målgrupp. I och med att de är omgivna av kontor, kan man därtill känna sig malplacerad om man inte är anställd på ett av företagen.

Torgen erbjuder inte några speciella aktiviteter och här finns lite eller inget utrymme för förändring. Telenor torg i Figur 21 visar exempel på detta. Därremot förses torgets besökare med sittplatser som säkerligen kan användas av de anställda, exempelvis en solig dag vid lunchtid. Bjørnsen klargör att det är just de anställda som är de huvudsakliga brukarna (2015). I och med att de ägs av företagen finns allra troligast regler för bruk, inte minst en outtalad kod för hur man förväntas bete sig på torgen. Detta kan leda till exkludering.

Rolfsbukta Torg

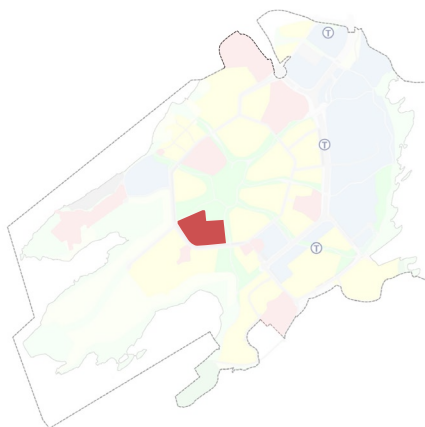
Torget är placerat intill ett privatägt bostadsområde som huvudsakligen bebos av äldre (Bjørndal, 2015). Som Figur 23 visar ligger öster om torget en brygga som på grund av sin placering intill husen upplevs som privat. I direkt anslutning till torget ligger en butikslokal som idag står tom, men som är tillgänglig för framtida etablering. Cykel- och gångvägar leder till torget, och det ligger nära den planerade tunnelbanestationen på Koksa. Den visuella tillgängligheten är god tack vare att torget är öppet från tre håll.

I och med att torget ligger väldigt nära bostäder, finns en risk att viss tillgång hindras i och med att besökarna känner sig bevakad av de boende. Platsen har en exklusiv design med påkostat materialval som ger lite utrymme till förändring. Här finns dock en mängd sittplatser och en brygga intill vattnet, och utrymme både för att sitta enskilt eller i grupp. Jag tror att alla generationer, men kanske framför allt den äldre generationen uppskattar detta. Marken ägs av Statsbygg och är därmed offentligt ägt. På grund av sitt läge tror jag att Rolfsbukta torg kan bli välanvänt av både de boende och övriga besökare.

Fig. 22 t.v Torg Rolfsbuktas placering i området. Skala 1:50 000
Fig. 23 t.h Bostäderna på Rolfsbukta, med båthamn som upplevs som privat. Rolfsbukta torg är placerat t. h utanför bild.

Storøya stadsdelscenter

På Storøya stadsdelscenter finns:

- Förskola
- Grundskola
- Familjecentral bestående av hälsoklinik, skolhälsovård, öppen förskola och uppväxtskontor med PPT (pedagogisk psykologitjänst)
- Multihall för olika sporter, med särskild anläggning för basket som också fungerar som skolans gymnastiksal.
- Bordtennishall
- Konstgräs/grusplan/skridskobana

(OBOS Fornebulandet, u. å.)

Storøya stadsdelscenter är omgivet av Nansenparken och bostäder, och är beläget nära den viktiga trafiknoden på Fornebu centrum. I och med att stadsdelscentret består av skola och förskola, är området inhägnat. Detta hindrar tillgången, men är såklart ett måste ur säkerhetssynpunkt.

Bærum kommun äger Storøya stadsdelscenter. Social service är oerhört viktigt för en stadsdel och för alla de som bor på Fornebu. I och med skolorna och familjecentralen, kan centret bli en värdefull mötesplats framför allt för barn och unga, men också för deras familjer. Trots sitt läge tror jag dock inte att området blir besökt utan att ha ett speciellt ärende, som att besöka hälsoklinik, skola eller sporthall. Som allmän mötesplats för alla medborgare, fungerar den

troligen inte.

De flesta aktiviteter är tillrättalagda, och området inbjuder inte till mycket förändring. Förutom skola och förskola finns här en mängd sportaktiviteter för barn och unga. Fotbollsplaner och sporthallar är homogena platser som är avsatta till särskilda ändamål, och som inte inbjuder till icke-organiserad aktivitet. Även lekplatserna, en av dem synlig i Figur 25, har en homogen funktion, om än med mer utrymme för fantasi. Många av sportaktiviteterna som sker här kräver medlemskap som kräver en medlemsavgift. Stadsdelscentret riskerar att exkludera de som inte är intresserade av sport, eller de som inte har råd att betala medlemsavgifterna.

Fig. 24 t.v Storøya stadsdelscenters placering i området. Skala 1:50 000 Fig. 25 t.h Centret är i huvudsak till för barn och unga, och har många tillrättalagda plaster för sport och lek.

Hundsunds stadsdelscenter

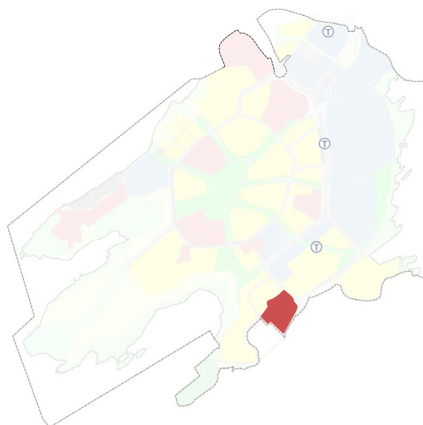

Fig. 26 t.v Hundsund stadsdelscenters placering i området. Skala 1:50 000

Fig. 27 t.h Området innehåller bland annat skola, sporthallar och simhall.

På Hundsunds stadsdelscenter finns:

- Förskola (Bjørnsen, 2015; OBOS Fornebulandet, u. å.)
- Högstadieskola (Bjørnsen, 2015; OBOS Fornebulandet, u. å.)
- Ungdomsklubb (Bjørndal, 2015)
- Simhall (Bjørnsen, 2015; OBOS Fornebulandet, u. å.)
- Miljöverkstad som kan användas av studenter under och efter skoltid. Här kan eleverna få hjälp med läxor, leka och träffa andra barn/ungdomar (OBOS Fornebulandet, u. å.)
- Multihall för olika sporter (OBOS Fornebulandet, u. å.)

Hundsunds stadsdelscenter, synlig i Figur 27, är kopplat till trafik och rörelse, och omges av bostäder och Koksåområdet med blivande tunnelbanestation. Sydväst om stadsdelscentret ligger två fotbollsplaner, varav den ena kan användas även vintertid tack vare värmeslingor. Stadsdelscentret har en miljöverkstad som kan användas efter skoltid. Att den är öppen på kvällar tror jag är väldigt viktigt för platsens sociala liv och trygghet. Trots att den bara vänder sig till en viss åldersgrupp, så tror jag att den kan fungera som en givande mötesplats för barnen.

Hundsunds stadsdelscenter ägs av Bærum kommun och består framför allt av tillrättalagda aktiviteter inom sport. Liksom på Storøya stadsdelcenter riktar sig aktiviteterna främst till barn och unga, och kräver i stor grad medlemsavgifter. Till skillnad från Storøya har Hundsund en simhall som riktar sig till alla åldersgrupper. Simhallen nämns bland annat av Bjørnsen (2015) som exempel på en mötesplats för äldre. Liksom idrottsaktiviteterna kräver medlemsavgifter, krävs inträdesavgift på simhallen. Detta kan exkludera mindre köpstarka grupper.

Sjøflyhavna Kro, Restaurang

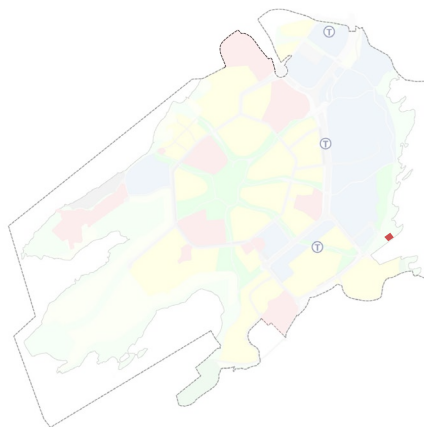

Fig. 28 Sjøflyhavna Kros placering i området. Skala 1:50 000

Sjøflyhavna Kro är en finare restaurang belägen precis vid havet. Dess placering gör att man med största sannolikhet inte har vägarna förbi om man inte har själva restaurangen som mål. Visuellt är den tillgänglig och synlig mitt på en kaj fylld med parkeringsplatser.

Restaurangen erbjuder mat, dryck, utsikt och en plats för möten. Platsen kräver dock konsumtion och kan därmed utesluta vissa mindre köpstarka grupper. Restaurangen, synlig i Figur 29, är av den finare

Fig. 29 Sjøflyhavna Kro ligger precis vid havet och är mycket populär.

typen, och tillrättalagd på ett sätt som visar vem som är välkommen och inte. Symbolisk kan man därför hävda att den inte är tillgänglig för alla, utan endast för en mer bemedlad målgrupp.

Nansenparken

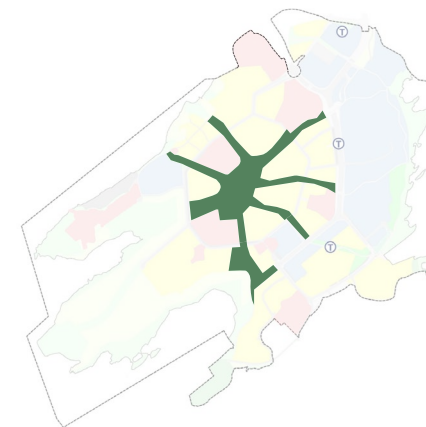

Fig. 30 Nansenparkens placering i området. Skala 1:50 000

Nansenparken byggdes i ett tidigt skede, långt innan alla bostäder kom på plats. Den är placerad mitt på Fornebu och fungerar som grön korridor och passage som är tillgänglig från i stort sätt alla delar av Fornebu. En mängd havsnära vandringsleder kopplas också ihop med parken, och den utgör en del av det rika gång- och cykelnätet i området. Parken är i hög grad tillgänglig, både fysiskt, visuellt och symboliskt.

Parken är mycket populär och flitigt använd av alla

Fig. 31 Ett centralt vattenelement genomsyrar hela parken.

åldersgrupper (Bjørndal, 2015). De flesta platser i parken är heterogena och kan användas för olika ändamål. Parken erbjuder både plats för enskildhet och för möten med andra människor. Att en grupp tar en del av parken i anspråk ser jag inte som ett hinder för att någon annan grupp eller individ ska kunna använda parken längre bort. Bjørndal belyser att det finns få aktiviteter för äldre på Fornebu, och har därför föreslagit att placera ett utomhusgym i Nansenparken (2015).

Parken ger ett visst utrymme för förändring. Carr et al. menar att både oartikulerade och överdesignade platser kan misslyckas med uppgiften att bjuda in till förändring (1992). Som visas i Figur 31 och 32 har parken har en påkostad design och många förutbe-

Fig. 32 Centralt i parken ligger "Festplatsen", en mötesplats för alla åldergrupper.

stämda sittplatser. Detta till trots finns möjlighet att göra temporära förändringar, så som att ha en picknick. Figur 33 visar en plats där sådana förändringar skulle kunna äga rum. Denna typ av temporär förändring är också reversibel i och med att filter och mat kan tas därifrån när picknicken är över.

Skötseln av parken bekostas av de boende, genom en årlig avgift på ca. 1800 NOK per hushåll (Bjørndal, 2015). Gemensamt ägande kan enligt Carr et al. medföra lägre skötselkostnader, mindre vandalism och upprepad förnyelse i det publika rummet. Man har sett att individer och grupper som äger platser, mer sannolikt förändrar och tar platser i anspråk (Carr et al. 1992), något jag hoppas blir fallet i Nansenparken. Det finns en mängd fördelar med att de

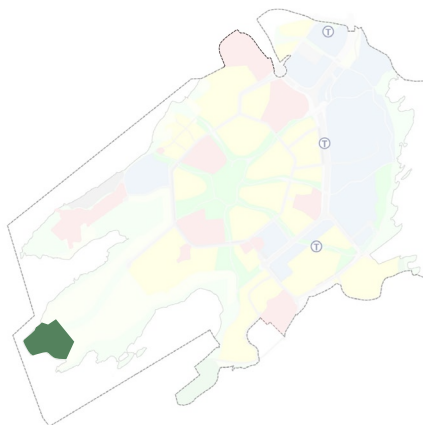

Fig. 33 Parken har många ytor för icke-organiserad aktivitet som ger utrymme för förändring.

boende äger parken, och Bjørndal (2015) som bor på Fornebu, belyser glädje över att så är fallet. Men det gemensamma ägandet kan också begränsa åtkomsten för en mindre grupp invånare, enligt Carr et al. (1992). Möjligtvis kan denna typ av ägande ge uppkomst till en konflikt vad gäller andra gruppers nyttjande av parken, exempelvis utomstående besökare. Bettum et al. hävdar att erfarenheter hittills visat att det privata ägandet ger utmaningar vad gäller ansvarsfördelning, speciellt vad gäller skötseln (2015). Detta styrks av Bjørndal, som betonar att det är svårt för de boende att veta vem som ansvarar för vad. Han exemplifierar med ett belysning och ett fågeltorn som gått sönder, där oklarhet funnits gällande vem som ansvarar för att laga detta (Bjørndal, 2015).

Storøyodden badplats

På Storøyodden badplats finns:

- Handikappanpassad badplats
- Volleybollplaner
- Bordtennis
- Grillar
- Duschar
- Kiosk med uteservering

(OBOS Fornebulandet, u. å.)

Badstranden som syns i Figur 35 ligger inte i närheten av någon knutpunkt, men är en känd målpunkt för många. Det finns flera vandringsleder ut hit, och platsens har långfärda besökare från bland annat Oslo (Bjørnsen, 2015). Tillgängligheten är god och området är handikappanpassat vilket självfallet är oerhört positivt.

Badplatsen ägs av Statsbygg, det vill säga staten. Här finns både tillrättalagda aktiviteter, t.ex. en volleybollplan, och grönytor och strandremsor som kan användas till icke-organiserad aktivitet. Storøyodden badplats ger utrymme för förändring, exempelvis för temporär förändring så som ett medhavt

Fig. 34 t.v Storøyodden badplats placering i området. Skala 1:50 000

Fig. 35 t.h Storøyodden badplats är mycket välbesökt.

picknick-bord eller ett badmintonnät. Sannolikt förändras platsen ständigt beroende på vem som besöker den. Denna typ av temporära förändringar är reversibla, och platsen kan återgå till sitt vanliga formspråk när besökarna åker hem och tar med sig sina installationer.

Storøyodden badplats kan rymma många typer av grupper och aktiviteter. Kiosken ger möjlighet att handla, men man välkomnas också att ta med egen mat och exempelvis använda områdets grillar. Jag bedömer att platsen är öppen för alla, på lika villkor. Badstranden används endast på sommaren, men platsen kan besökas för rekreation och promenader

Planerade mötesplatser

Tunnelbanestation Telenor

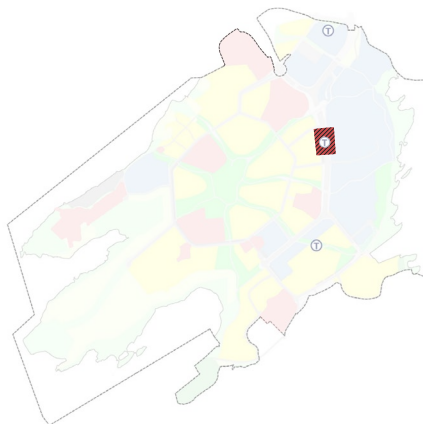

Fig. 36 Tunnelbanestation Telenors placering i området Skala 1:50 000

Här planeras en tunnelbanestation och en mer urban bebyggelse. Den intilliggande Snarøyveien ska omvandlas till en mer stadsmässig gata genom att minska bredden och placera bebyggelse nära inpå (Bjørnsen, 2015). Området kan komma att bli en länk mellan kontorsbyggnaderna i öst och bostadsbebyggelsen i väst. Tack vare tät bebyggelse och trafikströmning kan man vänta sig ökad rörelse och folktäthet under fler tider på dygnet, något som vanligtvis betraktas som positivt för det sociala livet.

Marken är privat ägd, och byggherrar för bostäder och verksamheter kommer att bidra till finansiering-

en av Fornebubanan och dess station. Byggherrarna kan följaktligen ha önskemål och en viss makt vad gäller platsens utformning. Om man ser till hur andra platser på Fornebu har byggts, så finns det stor chans att även tunnelbanestationen vid Telenor kommer att få en exklusiv och förutbestämd design. Om så är fallet kommer det att finnas lite eller inget utrymme för förändring. En alltför exklusiv arkitektur med mål att öka platsens marknadsföringsvärde, kan också ge en hint om vem som är välkommen eller inte, vilket kan leda till exkludering.

Rekommendationer

En viktig faktor på tunnelbanestationen är att jobba med tillgänglighet. För att skapa en plats för möten, som står utanför butiker eller restaurangers konsumtionskontroll, skulle jag rekommendera ett torg. Fördelaktigt är om stationen omges av ett torg som är öppet från mer än ett håll, för att på så vis öka den visuella tillgängligheten. Man har redan planerat för blandade funktioner på området vilket jag ser som mycket positivt, men man måste också skapa platser som vänder sig till olika typer av människor. Solbelysta platser bör fyllas med sittplatser, och inte bara uteserveringar till caféer eller restauranger. För att inbjuda till förändring hade man exempelvis kunnat låta vissa av dessa sittplatser vara flyttbara.

Gymnasieskola och förskola

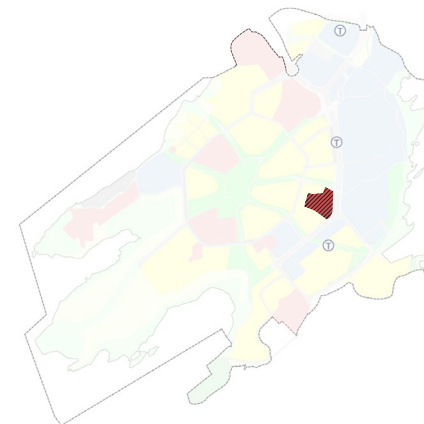

Fig. 37 Gymnasieskolans och förskolans placering i området. Skala 1:50 000

Skolan och förskolan ligger invävd i ett bostadsområde, med Snarøyveien i öst. Den är visuellt tillgänglig från vägen men i övrigt undagömd bakom bostadshus. Den ligger i närhet till den kommande tunnelbanestationen på Koksa.

Bærum kommun äger tomten för förskolan, medan Akerhus län äger tomten för gymnasieskolan. Platsen är därmed offentligt ägd, och upplevs som offentlig i den mån att den består av social service. Platsen har en snäv målgrupp. Det finns en risk att skolan endast blir besökt och använd av lärare och skolungdomar/barn, eller eventuellt också deras för-

äldrar. Skolan kan fungera som bra mötesplats för barn och ungdomar, men är homogen på det sätt att den endast är till för denna åldersgrupp. Möjligheten till förändring har mycket att göra med hur skolan och dess skolgård kommer att utformas.

Rekommendationer

Om det är möjligt, hade jag sett det som en fördel om området inte hägnas in. Detta för att skapa en tillgänglig och öppen plats. Det är viktigt att skolan kan fungera som mötesplats för olika åldersgrupper, och på olika tider på dygnet. Jag rekommenderar därför lokaler som kan användas till andra ändamål än undervisning, alternativt både och. Exempelvis hade man kunnat placera ett växthus på skolgården som kan användas i utbildningssyfte, men också brukas av övriga invånare efter skoltid. En skolgymnastiksal kan också användas efter skoltid, exempelvis för dans eller gymnastik för äldre.

Skolgården bör enligt min mening inte vara helt tillrättalagd, utan lämna utrymme för förändring. Flyttbara möbler tillåter ungdomarna att sitta och umgås var de själva önskar. Både platser för enskildhet och umgänge i grupp är av stor vikt. De befintliga skolorna på Storøya och Hundsund erbjuder en mängd sportaktiviteter, men få icke-organiserade aktiviteter. Det är därför av extra stor vikt att gymnasieskolan ger ett bredare aktivitetsutbud för en bredare målgrupp.

Koksa Torg

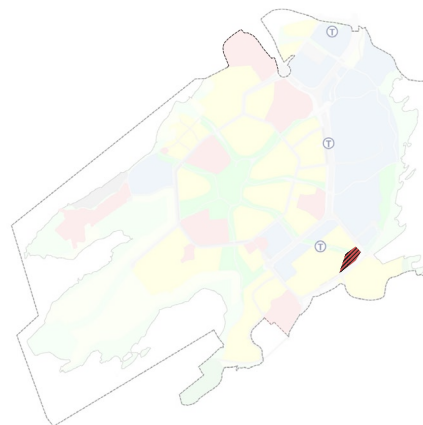

Fig. 38 Torg Koksas placering i området. Skala 1:50 000

Det östra hörnet av Koksområdet planeras bli en mötesplats med parkkaraktär, torg och café. Platsen fortsätter med ett grönt stråk mot Fornebu Center köpcenter, och ligger i direkt anslutning till planerade tunnelbanestationen på Koksa. Platsen är visuellt synlig och har en siktlinje mot havet.

Torget är privat ägt. Rätten till användning och möjlighet till förändring har mycket att göra med vilken utformning platsen kommer att få. Enligt planen ska ett café finnas på platsen, vilket kräver konsumtion, men man har också planerat för andra platser att sitta och umgås utan att behöva köpa något. Det är oklart

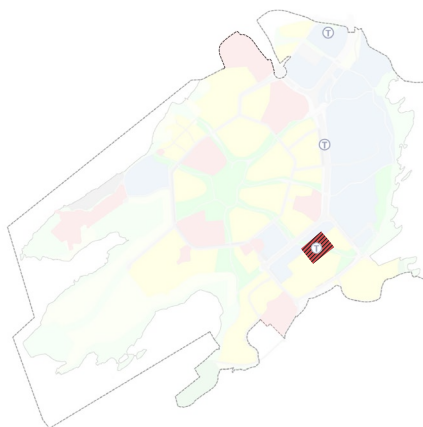
om platsen kommer att få regler för bruk eller någon typ av bevakning. Med en titt på övriga privatägda utomhusområden på Fornebu, så finns det en risk att även Koksa torg kommer att få ett formspråk som riktar sig till en mer bemedlad målgrupp. Platsens yttre kan komma att påverka vem som känner sig välkommen och inte. I och med sin närhet till den planerade tunnelbanestationen och övriga stråk, tror jag trots det att torget kan bli välanvänd.

Rekommendationer

Enligt planerna ser platsen ut att ha parkkaraktär, något jag ser som positivt. Många gröna platser på Fornebu- inklusive Nansenparken- har en tillrättalagd design med påkostat materialval. Fördelaktigt vore om Koksa torg tillät möjlighet till fler icke-organiserade aktiviteter, och ökad möjligheten att göra förändringar. Man bör säkra tillgängligheten med hjälp av stråk och gångvägar, och se till att vägen mellan Koksa torg och Rolfsbukta torg inte blir en barriär.

Tunnelbanestation Koksa

Koksaområdet kommer att bli Fornebus huvudstation för tunnelbana och annan kollektivtrafik. Som kan ses på utformningsförslaget i Figur 40 kommer området att utgöras av en blandad bebyggelse av kommers, bostäder och kontor, och ska länkas samman med köpcentret genom en grön passage (Bjørnsen, 2015). Koksa stationsområde kommer i hög grad att vara kopplat till trafik och rörelse, vilket är väldigt viktigt för tillgängligheten och det sociala livet. Önsknings finns om att göra Koksaområdet till ett centrum för Fornebu, detta som följd av åsikter om att Fornebu Center idag inte helt fungerar som ett centrum (Bettum et al. 2015).

Stationen har stort potential att bli en välanvänd plats, mycket tack vare stationen och blandningen av kontor, butiker och bostäder. I vilken mån den blir tillgänglig och möjlig att förändra, har mycket att göra med dess utformning. Risk finns för att platsen i stor mån blir konsumtionsbaserad, och inriktad mot en homogen målgrupp. Det är också oklart om denna privat ägda plats kommer att ha regler, förbud och bevakning.

Rekommendationer

Önskemål har lagts fram om att Koksa ska kunna fungera som ett centrum för Fornebu. För att uppnå det anser jag att det krävs platser utomhus som är till

för alla grupper i samhället. Marken är i privat ägo, och jag menar att det hade varit idealt om en del av Koksa hade varit ägt av någon offentlig myndighet. Om det inte är möjligt borde offentliga myndigheter ställa krav på byggherrarna om att skapa platser utan omfattande regler om bruk. På övriga av Fornebus privat ägda utomhusområden finns regler och förordningar om hur platserna får användas, exempelvis förbud mot skate och att framföra politiska åsikter. Om Koksa ska kunna fungera som en mötesplats för alla medborgare- oberoende av klass, bakgrund eller religionstillhörighet- måste man också skapa platser som välkomnar alla. Exempelvis måste man skapa icke-organiserade mötesplatser som komplement till Fornebus alla konsumtionsbaserade platser.

Fig. 39 t.v Tunnebanestation Koksas placering i området. Skala 1:50 000 Fig. 40 t.h Utformningsförslag för Koksaområdet. Grön passage mot Rolfsbukta förbi Koksa torg syns t.v i bild. Illustration: Code Architecture. (bilden är beskuren)

Kyrka/kulturcenter

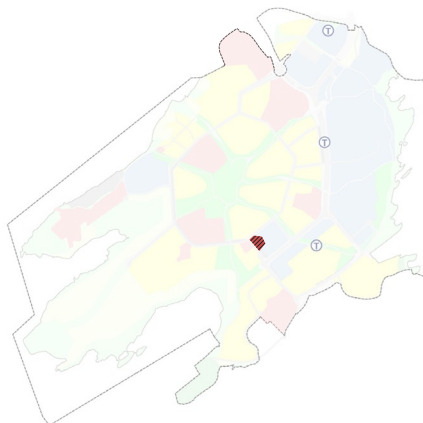

Fig. 41 Kyrka/Kulturcenters placering i området. Skala 1:50 000

Kulturcentret och kyrkan kommer att placeras precis intill köpcentrets torg och vara väl ansluten till trafik och rörelse. Både den fysiska och visuella tillgängligheten kommer att bli god i och med dess placering.

Statsbygg, det vill säga staten, äger marken och platsen är tillgänglig för allmänheten.

Kulturcentret ska bland annat innehålla ett bibliotek. Här har man planerat för en mötesplats, där människor i alla åldrar kan umgås utan krav att konsumera. Kyrkan är en religiös symbol som välkomnar framför allt kristna, men också människor som uppskattar kyrkor på grund av deras traditionella värde. Grupper eller individer med annan eller ingen religionstillhörighet riskerar dock att känna

sig exkluderade. I vilken mån platsen inbjuder till förändring har att göra med hur platsen kommer att utformas.

Rekommendationer

Tillgängligheten till kulturcentret kan säkras med hjälp av arkitektur och många entréer. Centret, liksom biblioteket bör tillrättalägga platser både för enskildhet och möten i grupp. I och med att ett bibliotek ofta inte tillåter mer än lågmälda konversationer, skulle sitt- och mötesplatser rekommenderas även i kulturcentret i övrigt. Även här är flyttbara sittplatser att föredra. Centret har stor möjlighet att ordna aktiviteter för de boende på Fornebu, och borde erbjuda en bredd för att fånga in så många målgrupper som möjligt.

Mötesplatser för olika intressegrupper

I *Bomiljø på Fornebu* kan man läsa att:

”De gemensamma utrymmena i ett bostadsområde ska ordnas för att tillgodose olika beteendemönster och sociala aktiviteter för alla invånare. Ett särskilt fokus införs av nationella riktlinjer för barn och ungdomar. Dessutom finns det ett nationellt politiskt mål att alla delar av befolkningen ska kunna använda miljön på ett likvärdigt sätt.”

(Bærum kommun, 2005, s. 26).

Bjørndal som är bosatt i området, åskådliggör en annan verklighet. Under intervjun framkommer det att Bostadsföreningen Fornebulandet Vel har belyst att det i nuläget råder en brist på sociala mötesplatser. Fornebu har en mängd organiserade aktiviteter, speciellt inom sport. Aktiviteter som finns eller planeras är bland annat fotboll, kajak, ishockey, curling, tennis, simning, segling och inomhusgolfbana. Däremot råder det brist på mötesplatser för icke-organiserad aktivitet, där medborgarna kan mötas utan att behöva betala eller vara med i en klubb. Bostadsföreningen har därför lagt fram önskemål om en samlingslokal för t.ex. uppstartandet av en teatergrupp, biljardspel eller allmänt umgänge (Bjørndal, 2015).

Bærum kommun har planerat för mötesplatser för vuxna och äldre (Bærum kommun, 2005). Exempel på sådana aktiviteter är Nansenparken, gångstråken, torget vid köpcentret och simhallen. Mark är också avsatt för att etablera en kyrka och bibliotek, något som Bjørnsen (2015) tror kommer att bli viktiga mötesplatser för denna målgrupp. Bjørndal (2015) hävdar i motsats till Bjørnsen (2015) att det råder brist på aktiviteter för äldre. Man uppmärksammar också att äldre och barnfamiljer är segregerade till olika områden när det kommer till boende (Bjørndal, 2015).

Enligt Bjørndal tycks det råda en brist på mångfald, då att alla butiker, restauranger och aktiviteter är kostsamma. Fornebu beskrivs av honom som ett *Gated community* - grindsamhälle - ett exklusivt område isolerat från staden i övrigt. Det här kan eventuellt förstärkas av Fornebus direkta närhet till det befintliga villaområdet Snarøya, som anses vara Oslos finaste område (Bjørndal, 2015), och 2012 blev utsett till Norges dyraste bostadsområde (Kristiansen, 2012). Etnisk mångfald är på Fornebu näst intill obefintlig, och de få med utländsk bakgrund är högutbildade och välbärgade invånare med pengar nog att kunna bosätta sig på Fornebu (Bjørndal, 2015).

Bettum et al. pekar på forskning som visar att det kan bli ett gap mellan goda intentioner i planeringen och vad som blir resultatet i praktiken. Det visar sig att lagstiftning, bestämmelser i kommunplaner,

kommundelplaner och detaljplaner är viktiga och nödvändiga förutsättningar för att skapa en god kvalitet, men inte nödvändigtvis tillräckligt (Bettum et al. 2015). I dagsläget jobbar Bærum kommun vidare med planer för kommande faser i projektet, bland annat genom att följa planrådsgruppens rekommendationer. Det positiva med att projektet har tillåtits ta tid, är enligt Bjørnsen att man har plats för analys av de redan etablerade områdena. I och med detta kan man se vad som fungerat bra och vad som fungerat mindre bra, för att på så sätt kunna värdera hur framtida utveckling ska se ut (Bjørnsen, 2015). Jag är väldigt positiv till att Bærum kommun tagit sig tid att göra dessa analyser. Kommunen verkar enligt min mening vara ödmjuka och insiktsfulla om de så kallade misstag man gjort. Även om det inte är möjligt att ändra det som redan byggts, så finns det möjlighet till förändring i kommande faser av projektet.

Mötesplatser enligt personlig bedömning

Många av mötesplatserna på Fornebu misslyckas enligt min mening att skapa funktioner efter olika behov, detta framför allt för att de riktar sig till en homogen målgrupp. Torgen utanför kontoren används mestadels av de anställda. Kyrkan kommer främst att rikta sig till de som följer den kristna tron. Stadsdelscentren samt den planerade gymnasieskolan riktar sig framför allt till barn och unga, med undantag för Tårnet stadsdelscenter som har ett visst kulturellt utbud. Sjøflyhavna Kro, köpcentret Fornebu Center, Fornebuporten och de planerade tunnelbanestationerna på Telenor och Koksa har en kommersiell prägel och främst riktar sig till en köpstark konsument.

Tårnet stadsdelscenter har ett kulturutbud, som dessutom planeras öka. Här finns ett café som kräver konsumtion, men området har även andra sociala funktioner. Även Storøyodden badplats och det planerade Kulturcentret anser jag har lyckats med att rikta sig till en bredare målgrupp. Nansenparken, torget på Koksa samt torget på Rolfsbukta har en tillrättalagd design med påkostat materialval, något som hade kunnat få en exkluderande effekt. Detta till trots tror jag att de i viss mån kan fungera som mötesplatser för en bredare målgrupp. Rolfsbukta torg är dessutom offentligt ägt. I Figur 42 syns de ovan nämnda platser som enligt min bedömning kan fungera som sociala mötesplatser.

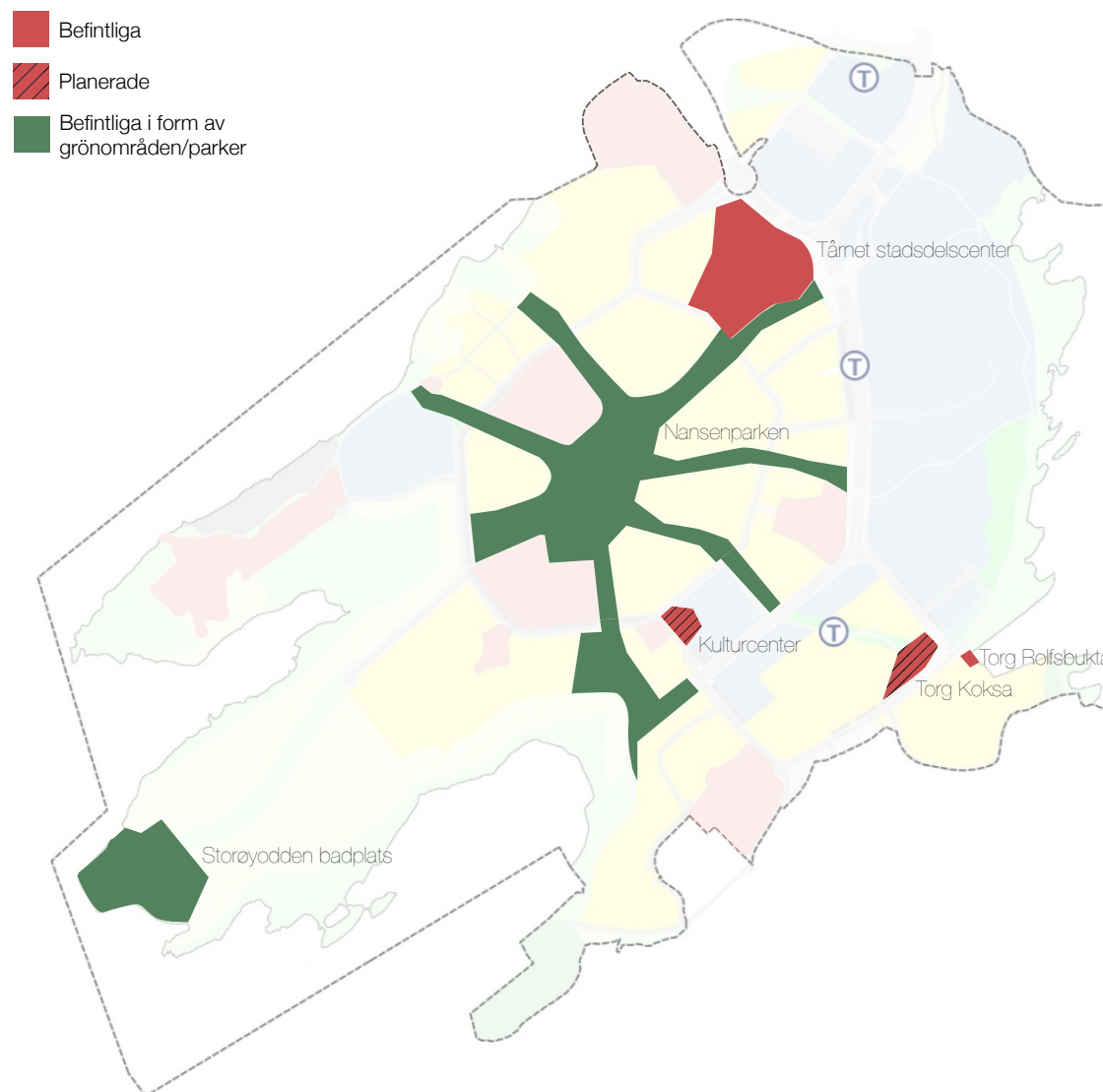

Fig. 42 De platser som enligt personlig bedömning kan fungera som sociala mötesplatser, genom att rikta sig till en bredare målgrupp. Skala 1:20 000

Fördjupad analys Fornebu Center

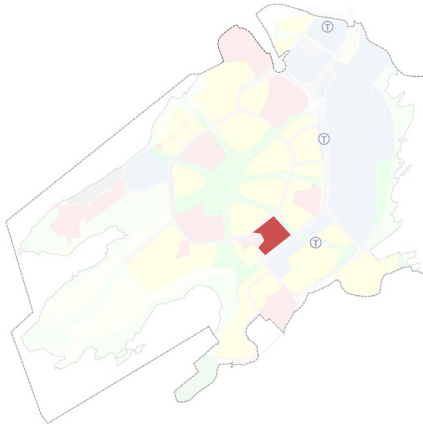

Fig. 43 Fornebu Centers placering i området. Skala 1:50 000

Av den anledning att uppsatsen handlar om hur kommersialiseringen påverkar offentliga rum, görs här en mer djupgående analys av områdets centrala handelsplats Fornebu Center.

På Fornebu Center finns:

- Bostäder, se Figur 44
- 80 butiker
- Restauranger och caféer
- Torg i solläge, se Figur 46
- Miljömässiga aktiviteter för barn i utbildningssyfte
- Planerad vårdcentral
- Planerad bank
- Planerat träningscenter

(Solberg 2015; Lyngstad, 2015)

Fig. 44 ovan t.v Bostäder på centrets tak.   Fig. 45 ovan t.h Inne i Fornebu Center.   Fig. 46 nedan Fornebu Centers torg.

Planer och visioner

Kommunen beskriver att centret ”bör vara en mötesplats mellan människor, varor, tjänster och upplevelser - en plats som kommer att vara attraktiv både för besökare och de som förmodligen kommer att lokalisera sig där eller investerar i centrets utveckling” (Bærum kommun, 1999, s. 30).

Under intervjun med Bjørnsen på Bærum kommun, framgick det att ett av kriterierna som gavs arkitekterna var att Fornebu Center ska uppfattas som öppen, med tillgång till torget utan att behöva gå genom centret inomhus. Detta har lösts genom att skapa en passage genom centret på bottenplan, vilken kan ses i Figur 45 sid. 54 och Figur 48. Passagen ska vara offentlig med möjlighet till fritt tillträde även utanför centrets öppningstider (Bjørnsen 2015; KLP Eiendom, u.å.). Dörrarna till passagen stänger ca. 23.00-23.30 om kvällarna (Solberg, 2015).

Solberg och Lyngstad på KLP Eiendom, berättar under intervjun att man har planerat för många mötesplatser på Fornebu Center. Inomhus har detta skett i form av placering av restauranger och caféer, men också sittplatser som ska kunna användas utan krav om att handla. Visionen är att man inte ska behöva gå långt för att finna en plats att sitta eller umgås. Torget utanför är placerat så att sittplatser hamnar i syd-västlig riktning som ger bra solläge. En rad restauranger med uteserveringar finns redan på plats, och i framtiden planeras det för än fler.

Resultatet blir att uteserveringar går att finna på både sidor om huvudingången, vilket uppmärksammas i Figur 47.

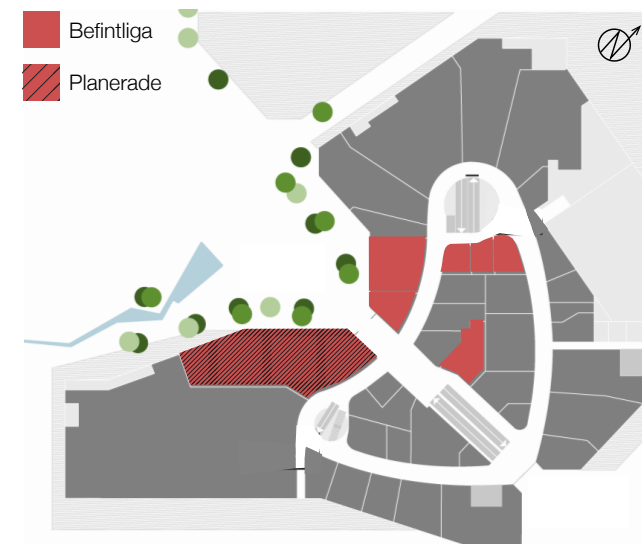

Fig. 47 ovan. Befintliga och planerade caféer/restauranger på första våningen. Som kartan visar är de flesta mattälлена placerade i anslutning till torget, med möjlighet för uteserveringar. Skala 1:2500

Fig. 48 nedan. Passagen inomhus som är tillgänglig utanför centrets öppettider, sett från andra våningen.

Tillgänglighet

Fysisk tillgänglighet

Fysisk tillgänglighet handlar om möjligheten att fysiskt gå in i och nyttja det offentliga rummet. (Carr et al. 1992). Utformningen av Fornebu Center möjliggör fysisk tillgänglighet i många avseenden. Som visas i Figur 49 och 50 gör byggnadens *fjärilsform* att torget och närliggande utomhusområden är tillgängliga från flera håll. Centrets centrala passage är dessutom öppen utöver centrets öppettider, vilket ökar tillgängligheten. Passagen är inte öppen dygnet runt, något som hade varit önskvärt för att öka tillgängligheten ytterligare.

Centret har två ingångar, och butikerna nås från dess insida. Centrets utsida utgörs av slutna fasader. Man kan ställa sig frågan om tillgängligheten hade kunnat ökas genom att ge butikerna ingångar från markplan utifrån, något som Bettum et al. (2015) förespråkar. Rumsligheten på torget kommer att ändras när den planerade kyrkan och kulturcentret kommer på plats. Tillgängligheten kommer emellertid att säkras genom två passager på var sida om den nya byggnaden.

För att offentliga rum ska vara fysiskt tillgängliga bör de vara koppade till ett nätverk av transport och rörelse, enligt Carr et al. (1992). Fornebu Center uppfyller detta kriterium. Idag finns här stationer för buss, och

det finns en mängd gång- och cykelvägar knutet till centret. Med den kommande tunnelbanestationen förväntas området bli en trafiknod i Fornebu.

Vakter och portar kan hindra den fysiska tillgängligheten (Carr et al. 1992). Fornebu Center har både vakter och övervakningskameror. Jag vet inte i vilken mån vakter ingriper eller hindrar tillgänglighet. Centret sägs vara tillgängligt för alla (Solberg, 2015), men vakterna kan troligtvis gripa in om de önskar avvisa någon *olämplig* gäst.

Visuell tillgänglighet

Målet enligt Bærum kommun (1999) är att Fornebu Center ska vara en plats där man fokuserat på enskilda individers behov av säkerhet, känsla av identitet och översikt över den omedelbara omgivningen. Visuell tillgänglighet är enligt Carr et al. viktig för att människor ska känna sig trygga, och inte ska vara osäkra på om de får beträda rummet eller inte (1992). Den visuella tillgängligheten till torget på Fornebu Center är begränsad, i och med att många sidor av torget är omslutet av höga väggar. De slutna, höga fasaderna gör det svårt att *se in i* och överblicka rummet. Detta kommer att förstärkas i och med det planerade kulturcentret med kyrka.

Carr et al. menar att en anledning till att människor vill kunna *se in i* ett rum, kan vara en önskan om att kunna värdera om det finns missbrukare, rånare eller andra hotande personer, innan man eventuellt brukar rummet (1992). Möjligt är att man på Fornebu Center känner sig trygg trots brist på visuell tillgäng-

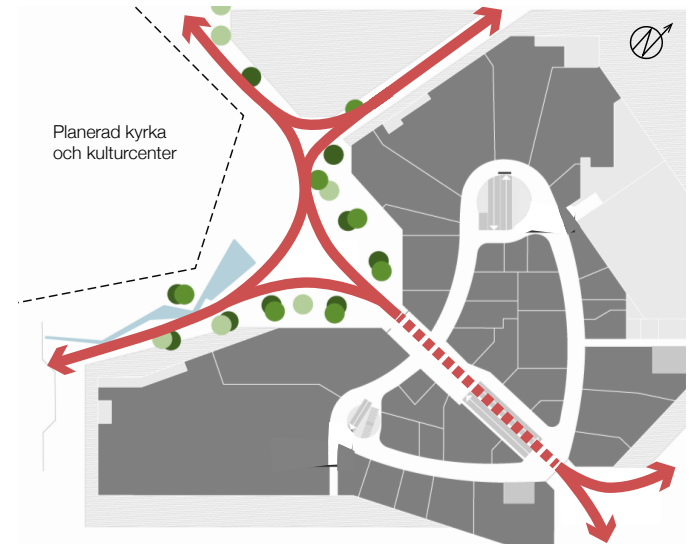

Fig. 49 ovan Tillgängligheten till torget, samt hur torgets rumslighet kommer att ändras i och med den planerade kyrkan/kulturcentret. Skala 1:2500 Fig. 50 nedan Torget är tillgängligt via passage utomhus, sett från norr.

lighet. Detta tack vare belysning och övervakning.

Symbolisk tillgänglighet

Symbolisk tillgänglighet handlar om att designelement kan ge en symbolisk hint om vilken grupp av människor som är önskvärd och inte. Exempelvis kan detta göras genom förekomsten av en viss typ av butiker, som riktar sig till en speciell målgrupp (Carmona et al. 2010). Fornebu Centers ledning anser att man har ett brett utbud av butiker, som är till för alla (Solberg, 2015). Man bör ställa sig frågan om Fornebu Center är tillrättatlagd för en mer bemedlad målgrupp, en konsument, och om detta påverkar vem som känner sig välkommen på området och inte. Visuellt symboliserar om förmågan att konsumera, kan nämligen leda till indirekt ekonomisk exkludering.

Exkludering kan också uppstå av att ge ett område en identitet som tillrättatlagd för övervakning, och som inte uppmuntrar andra än de som hör dit att beträda platsen (Carr et al. 1992). Fornebu Center har både en exklusiv design, och bevakning i form av övervakningskameror och vakter. Genom skyltning med förbud, förmedlar man också vilken typ av grupp eller beteende som välkomnas på platsen och inte.

Fig. 51 visar uteservering till café, tidig vår. Platserna intill fasaden är avsatt för caféers och restaurangers uteserveringar. Övriga sittplatser finns längre ned t. v i bild.

Rätten till användning

Utformning för olika aktiviteter

Centret fungerar som en bra mötesplats för de boende, och används flitigt. Bjørndal förklarar att många av Fornebuss invånare är nyinflyttade och aktiva när det gäller att lära känna sina nya grannar. Ofta händer det därför att de under sina besök stannar till och samtalar, eller till och med slår sig ner för en kaffe. Utvalda lokaler i centret planeras innehålla bank, vårdcentral och träningscenter (Bjørndal, 2015). Jag ser det som väldigt positivt att man tillför fler funktioner än handel, och ger invånarna fler och andra anledningar att besöka platsen.

Centret har i dagsläget ett relativt homogent aktivitetsutbud. Solberg (2015) menar att centret har platser i centret där man kan mötas utan att behöva konsumera. Det finns också aktiviteter där barn får lära sig om miljön i utbildande syfte, exempelvis genom besök av det solpanelbekladda taket (Lyngstad, 2015). Detta till trots utgörs huvudaktiviteten av handel eller café- och restaurangbesök. Ett exempel på detta är att de flesta, och bästa, sällskapen på torget är planerade för caféers och restaurangers uteserveringar, synliga i Figur 51. Butikerna i köpcentret har dessutom hög hyra, något som speglas på priserna (Bjørndal, 2015). Den här typen av fokus på konsumtionsbaserade aktiviteter kan leda till exkludering av mindre köpstarka invånare.

Regler för användning

Carmona et al. (2010) påpekar att det ligger i privata ägares rätt att kunna exkludera eller hindra tillgång. Under intervjun med Solberg och Lyngstad på KLP Eiendom, framkom att aktiviteter som exempelvis skate och cykling, inte är tillåtna på centret eller intilliggande torg. Figur 52 visar en av centrets förbudsskyltar. Det är heller inte tillåtet att uppehålla sig i centret under en längre tid, exempelvis för hemlösa. Torget får inte användas för politiska ändamål eller aktiviteter som kan leda till konflikt. Exempel på sådana aktiviteter är demonstrationer eller utdelning av flygblad. Solberg förtydligar att Fornebu Center är privat ägt, och att politiska aktiviteter av tidigare nämnt slag bör ske på offentligt ägd mark (2015). Humanitära aktiviteter samt aktiviteter som kan främja grannskapet är dock tillåtet. Exempelvis har man låtit den barnstyrda organisationen *Miljøagentene* använda torget för att värva nya medlemmar (Lyngstad, 2015).

På Fornebu Centers torg görs det alltså skillnad på vilka aktiviteter som är tillåtna och inte. Det hela ger känslan av att förbuden och reglerna inte har tagits fram av ett allmänintresse, utan av köpcentrets intresse av att öka sitt marknadsföringsvärde. Detta menar Carmona et al. (2010) utgör mycket av bakgrunden till exkludering och reducerad tillgång till offentliga rum. Jag ser det som problematiskt att ett torg som anses fungera som centrumtorg för en stadsdel, inte får användas för alla ändamål, eller av

alla grupper i samhället. Carr et al. anser att det är allra viktigast att människor får använda köpcenter som plats för aktivism, på plaster där köpcenter konkurrerat ut huvudgator som mötesplats (1992). På Fornebu finns inga offentligt ägda torg, gator eller platser där aktivism är tillåtet. Kanske hade det därför varit än mer viktigt att Fornebu Center hade erbjudit plats för sådana aktiviteter.

Balans mellan allmänhetens och individens intresse

Att balansera individens och allmänhetens intressen är enligt Carmona et al en viktig aspekt i det offentliga rummet. Det handlar bland annat om att öka toleransen för fri användning och samtidigt skapa en ömsesidig förståelse för vad som är tillåtet och inte (Carmona et al. 2010). På Fornebu Center finns platser både för enskildhet och möten med andra. I och med att det redan är uppsatt regler för hur man får bruka platsen, ger man lite spelrum för ömsesidig förståelse och fri användning under ansvar. Det är underförstått att man ska följa de regler som är upprättade av centrets ledning.

Anspråk

Integritet

Avskildhet och integritet kan vara nödvändigt för reflektion, avkoppling och tyst aktivitet. Carr et al. beskriver exempelvis att en utplacerad kub kan ge

en större känsla av anonymitet, än vad en bänk gör (1992). På Fornebu Centers torg finns både bänkar och en viss mängd sekundära sittplatser i form av betongramar till planteringar och vattenelement. Här finns både platser för enskildhet och möte i grupp. De sittplatser som rymmer en större grupp människor kommer däremot att vara placerade på uteserveringar, som kräver konsumtion.

Fig. 52 Förbud på centret. I och med att hundar och cyklar inte tillåts, finns hund- och cykelparkering.

Territorialitet

Som visas i Figur 53 planerar centret för blandade funktioner. För att hindra att vissa grupper gör anspråk på en plats på någon annan grupps bekostnad, kan man exempelvis separera aktiviteter på olika tider av dygnet (Carr et al. 1992). Det faktum att Fornebu Center planerar för fler funktioner än handel, ökar chansen att det här kan bli verklighet. Exempelvis kan de boende som planerar flytta in på centrets tak, och ett träningscenter, öka platsens mänskliga rörelse under olika tider.

Enligt Carr et al. skiljer sig medelklassens värderingar om hur utomhusområdets användning från låginkomsttagares. Medelinkomsttagare välkomnas ofta på fler platser av den anledningen att de har råd att betala. I motsats gör låginkomsttagares låga köpkraft att de exkluderas från många publika platser (Carr et al. 1992). Fornebu Center är ett köpcenter där besökaren förväntas konsumera, och jag tror att detta i hög grad är exkluderande för de som inte har råd att handla. Carr et al. nämner också att en grupp som i hög grad nekas plats i det offentliga rummet är hemlösa (1992). Solberg menar att man genom bevakning vill hindra människor från att uppehålla sig en längre tid på Fornebu Center, i synnerhet i passagen som är öppen utöver centrets öppettider (2015). En grupp som i stor utsträckning söker skydd mot väder och vind är just hemlösa.

Förändring

Överdesignade platser kan enligt Carr et al. (1992) misslyckas med uppgiften att bjuda in till förändring. Fornebu har en förutbestämd och exklusiv design. Torget erbjuder ett mindre antal sekundära sittplatser, men ger väldigt lite utrymme att göra ändringar. Sannolikt är det heller inte tillåtet. Övervakningen i form av vakter och kameror kan nog i hög grad hindra att förändringar görs.

Ägande

Det ideala offentliga rummet ägs av offentliga myndigheter (Madanipour, 1999), men även ett privat rum kan vara tillgängligt för allmänheten (Carmona et al. 2010). Fornebu Center ägs av det privata företaget KLP Eiendom. Bærum kommun ställde som krav på ägarna att torget utanför centret skulle vara till för allmänheten (Bjørnsen, 2015). Ellen Solberg, chef för Köpcenterförvaltning, menar att Fornebu Center inte bara är ett köpcenter, utan ett centrum för hela Fornebu (2015). I motsats kom planrådsgruppen i sin rapport fram till att dagens Fornebu saknar ett centrum. Enligt Bettum et al. är det planerat för kulturella funktioner vid köpcentret, men det saknas urbana strukturer som ger känslan av ett centrum. Torgets storlek värderas också som litet för att täcka

behovet som en samlingsplats för framtidens Fornebu (Bettum et al. 2015).

Delvis upplever jag att torget är till för allmänheten, men det ligger fortfarande under köpcentrets uppsyn med dess dominerande väggar i norr och sydöst. Det är tydligt att KLP Eiendom har ett marknadsföringsintresse i att hålla Fornebu Center rent och snyggt. Den fina fasaden har som mål att locka till sig fler kunder, och hålla oönskade grupper utanför.

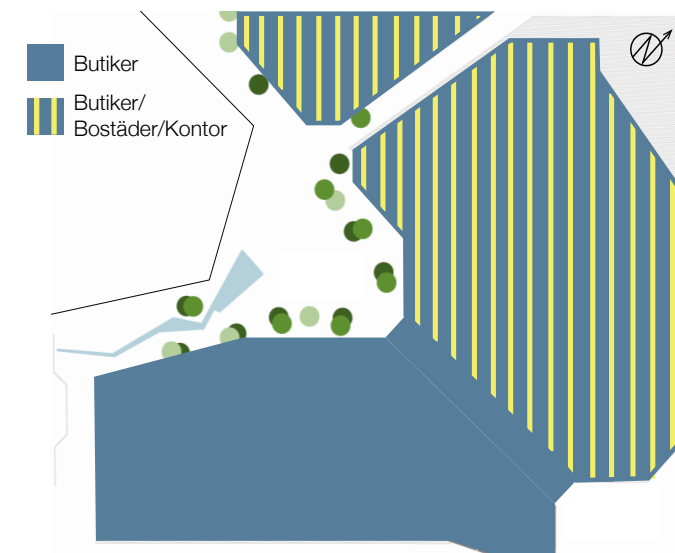

Fig. 53 visar funktionsbladningen på Fornebu Center.
Skala 1:2500

Diskussion

Min målsättning var att med hjälp av exemplet kunna besvara frågeställningarna, och ta reda på vad som utmärker en shoppingstyrd stadsdel. Mitt exempel av Fornebu är självfallet starkt kopplad till den specifika platsen. Den kan inte helt besvara frågeställningen *Vad kommersialiseringen i shoppingstyrda stadsdelar får för konsekvenser för det offentliga rummet*. I exemplet ser jag hur kommersialiseringen påverkar just Fornebu. Det är också viktigt att poängtera att det i Fornebuprojektet ingår fler delar som påverkar det offentliga rummet, än bara köpcentret och annan handel. Fornebu är ett enormt projekt, och jag har i exemplet analyserat hela projektet, det vill säga inte enbart de kommersialiserade platserna.

Eftersom *shoppingstyrd stadsdel* är ett relativt nytt begrepp har det varit svårt att finna litteratur om just detta. Även om exemplet är platsspecifikt, har den hjälpt mig att få en bild av hur en *shoppingstyrd stadsdel* kan fungera. Jag har med hjälp av litteraturstudien också fått en bild av hur kommersialiseringen påverkar städer generellt. Litteraturstudien och exemplet Fornebu ger tillsammans en viss bild av *den shoppingstyrda stadsdelen* och hur kommersialiseringen påverkar det offentliga rummet i denna.

Nedan diskuterar jag det jag kommit fram till i litteraturstudien och exemplet Fornebu, för att hoppas kunna ringa in svaren på min huvudfrågeställning:

- Vad får kommersialiseringen i *shoppingstyrda stadsdelar* för konsekvenser för det offentliga rummet?

Inledningsvis försöker jag också besvara frågorna:

- Finns det *shoppingstyrda stadsdelar*, och när, hur och varför har de börjat uppträda?
- Vad karaktäriserar i så fall en *shoppingsstyrd stadsdel*, och hur skiljer den sig från en traditionell stadskärna, ett gängse shopping center eller andra slags handelsplatser?
- Vilken roll har det offentliga rummet i *shoppingstyrda stadsdelar* – finns det, vad sker där och vem ansvarar för det?

Finns det shoppingstyrda stadsdelar, och när, hur och varför har de börjat uppträda?

Nutida samhällsideal

I avsnittet *Handels utveckling i Sverige*, belyses att trender för handel ständigt har förändrats. Handelsetableringars utseende och placering har i alla tider påverkats av samhällsideal kring stadsplanering. De externa köpcentren var förr en självklar del av det ideala, bildominerade samhället. Idag har gångtrafikantens makt ökat, liksom fokus på sociala mötesplatser. Detta tror jag i hög grad har bidragit till nutida ideal om kvartersstaden och dess blandade funktioner. Samtidigt som dagens ideal handlar om ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet, så har konsumtion en oerhört stor plats i dagens samhälle. Vi har gått från ett produktionssamhälle till ett konsumtionssamhälle (Schlyter, 2009), och det ligger i tiden att fortsätta expandera handeln och utöka våra köpcenter och stråk.

Social och miljömässig hållbarhet

Nya idéer om behovet av nya mötesplatser tog enligt Bergman form under 1980-talet, och blev då näst intill obligatoriska för alla publika projekt (2003). Stora satsningar har den senaste tiden gjorts på gator, uteserveringar, stadsfestivaler och annat som ska berika det sociala livet i städer (Kärrholm, 2008). Både den centrala gågatan (Kärrholm, 2008) och det centrala *köpcityt* (Bergman, 2003) beskrivs som attraktiva, livliga mötesplatser. Det sociala stadslivet tycks alltså ligga i tiden, vilket också visat sig i ambitionerna man haft på Fornebu. Centrumkärnan

har benägenhet att vara den mest åtråvärda när man diskuterar handel och socialt liv, men man kan också konstatera att hela stadsdelar – som den på Fornebu – kretsar mycket kring handel och kommers.

Idag har man fått upp ögonen för att de externa köpcentren på många platser dränerar stadskärnan på sitt kundunderlag (Bergman, 2003; Kärrholm, 2008). Det står också klart att det inte är miljömässigt hållbart med bilbaserade externa etableringar. Under 2000-talet har allt mer fokus lagts på att få människor att cykla och gå istället för att ta bilen (Gehl & Svarre, 2013). Bærum kommun visar exempel på detta, då de bedriver en politik som ska stärka centrumstrukturer i kampen mot externa bilbaserade centrum (Bærum kommun, 1999). Jag tror att konceptet hållbarhet, inkluderande miljö och sociala faktorer, är ett samhällsideal som ligger till grund för trenden med *shoppingstyrda stadsdelar*. Till synes har en insikt vuxit fram vad gäller de miljömässiga och sociala fördelarna med integrerad handel nära sitt kundunderlag, men frågan är om det inte också innebär att bostadsområden kommersialiseras.

Vad karaktäriserar i så fall en shoppingsstyrd stadsdel, och hur skiljer den sig från en traditionell stadskärna, ett gängse shoppingcenter eller andra slags handelsplatser?

Tidigt etablerad handel

Ser man till Fornebu så byggdes köpcentret tidigt i Fas 1, omedelbart efter att ett befolkningsunderlag var etablerat. Att kalla en stadsdel för *shoppingstyrd* har enligt mig att göra med hur viktig handeln tycks vara för platsen. Enligt Bærum kommun (Bjørnsen, 2015) var köpcentret en avgörande del av projektet, och kanske var det också därför som det byggdes i ett så tidigt skede.

Privata aktörer

Bergman beskriver hur många kommuner på grund av nya byggvillkor under 1980-talet, tvingades förverkliga sina satsningar i samverkan med privata aktörer. Initiativen till handelsutvecklingar kom då heller sällan från handeln själv, utan från privata företag som såg vinstmöjligheter i projekten (Bergman, 2003). En titt på Fornebu-projektet indikerar om en liknande situation. Trots att Bærum anses vara en rik kommun, har den med tanke på projektets omfattning inte haft möjlighet att finansiera det på egen hand (Bjørndal, 2015). Marken såldes mer eller mindre helt ut till privata aktörer. Kanske kan man säga att *den shoppingsstyrda stadsdelen* till stor del karaktäriseras av privat ägande och privata exploateringsprocesser.

Enligt Bergman är det kommunens, och inte privata företags sak att sörja för att staden ska bli en miljö för alla (2003). Jag håller med Bergman, och anser de offentliga rummens kvalitet hade kunnat säkras genom att etablera mer offentligt ägd mark. Kanske bör man inte klandra KLP Eiendom för att de vill skapa en städad och ekonomiskt gynnsam plats på Fornebu Center. Kommers genererar pengar, och pengar krävs i utvecklingen av nya byggnadsprojekt. Kanske har handeln och privata aktörer varit essentiella för att kunna göra Fornebu-projektet till verklighet. Samtidigt behöver kanske kommunerna inse att planeringsprocesser som i stor utsträckning styrs av privata aktörer är en ny företeelse där de kanske måste öka medvetenheten om sin egen roll. Detta för att ta ett ökat ansvar för att säkerställa att vissa miljöer verkligen blir en miljö för alla.

För en mer bemedlad målgrupp

Den shoppingstyrda stadsdelen Fornebu byggs mer eller mindre från grunden och ägs av starka privata företag. Bostäderna är nya, stora och attraktivt placerade, vilket betyder att det kostar att bosätta sig på Fornebu. Det är svårt att avgöra om en *shoppingstyrd stadsdel* i allmänhet karaktäriseras av att vara exklusiv och dyr. Jag tror dock att det är oundvikligt att ett område blir dyrt, när det endast består av nya byggnader.

Enligt Solberg (2015) har Fornebu Center ett varierat utbud. Samtidigt vänder de sig till de boende och arbetande på området, det vill säga den bemedlade målgrupp som har råd att bosätta sig där. Jag tror därmed att *den shoppingstyrda stadsdelen* i högre grad består av exklusiv kommers, jämfört med andra slags handelsplatser med en mer heterogen målgrupp.

Möjligen väljer somliga butiker att etablera sig på *finare* platser så som Fornebu, medan de undviker fattigare eller mindre bemedlade områden. Människor med mindre ekonomiska möjligheter har till skillnad från medelinkomsttagare, ett mindre utbud av publika platser (Carr et al. 1992), och kanske också ett mindre utbud av varor. Skulle detta vara fallet, skulle det inte bara skapa en bostadssegregation utan också en slags handelssegregation, där man beroende på var man bor kan få tag på ett större eller mindre utbud av varor. Fornebu är kanske trots sina ambitioner om blandade funktioner, en autonom plats med sitt exklusiva utbud. Det stora handelsutbudet bidrar också till att invånarna aldrig behöver lämna området, och därmed aldrig behöver beblandas med andra grupper i samhället.

Mer än bara shopping

Schlyter skriver att man idag lånar stadens formspråk och låter konceptet köpcenter innehålla mer än bara handel (2009). Fornebu Center planerades som ett centrum, med blandade funktioner så som bostäder, kulturcenter och träningscenter. I den större skalan är köpcentret också omgivet av bostäder, verksamheter och social infrastruktur. Om man jämför med de externa köpcentren som renodlade handlingsområden, så är detta en stor skillnad.

Kärrholm beskriver att dagens centrala gågatuområden allt mer kommit att likna ett homogent köpcenter, genom att antalet bostäder och andra verksamheter än handel minskat (2008). Sett till detta, kan man säga att Fornebu Center i större grad strävar mot blandade funktioner, än det centrumområde Kärrholm beskriver. Det skulle innebära att Fornebu Center består av fler blandade funktioner, än både det externa köpcentret och den centrala shoppinggatan. Möjlig homogenisering på Fornebu Center har troligen inte att göra med bristen på varierade funktioner, utan rör sig snarare om att man riktar sig till en homogen, exklusiv målgrupp.

Hållbara trafiklösningar

Till skillnad från externa handelsetableringar, kan man se att *den shoppingstyrda stadsdelen* satsar på hållbara trafiklösningar i koppling till dess köpcenter. Stora satsningar har på Fornebu gjorts på gång, cykel- och kollektivtrafik, för att på så vis kunna minska bilberoendet. Vad gäller trafiken kan man därför säga att *den shoppingstyrda stadsdelen* har liknelser med en centrumkärna genom att ha utbredd kollektivtrafik och begränsad tillgång med bil.

I Bærum har man också sett Fornebu Center som en del av regionen som helhet. Detta genom att beräkna vilka dess kunder ska innefatta i förhållande till köpcenter i närheten och dess kundunderlag. Arbete har lagts på att Fornebu Center inte ska konkurrera med köpcentren i närheten, något jag ser som väldigt positivt.

Vilken roll har det offentliga rummet i shoppingstyrda stadsdelar – finns det, vad sker där och vem ansvarar för det?

Ägande och ansvar

Det offentliga rummet i den bemärkelsen att det är offentligt ägt, tycks vara sällsynt i *den shoppingstyrda stadsdelen*. Som tidigare nämnts är det inte offentliga myndigheter som ansvarar för huvuddelen av mötesplatserna på Fornebu, eftersom nästintill all mark är i privat ägo. Mandaipour anser att det ideala offentliga rummet ska ägas av offentliga myndigheter (1999), medan Carmona et al. (2010) menar att ett rum kan fungera som offentligt trots att det är privat ägt. Om man utgår från Carmonas (2010) syn, så skulle en del av mötesplatserna på Fornebu kunna fungera som offentliga rum trots att de inte ägs av Bærum kommun, Oslo kommun, Akerhus län eller staten. Vilka och varför nämns nedan.

Mötesplatser, för vem?

För att besvara frågan om vad som sker i det offentliga rummet i *shoppingstyrda stadsdelar*, så utgår jag från vad som sker på Fornebu. Kommundelplanen belyser vikten av mötesplatser (Bærum kommun, 1999) och byggherrar säljer in Fornebu bland annat genom den mängd aktiviteter som finns i området (OBOS Fornebulandet, u.å.). Här finns framför allt aktiviteter för barn och unga, och framför allt inom sport. Här finns en mängd butiker, restauranger och caféer, liksom grönområden, vandringsstråk och parker. Bærum kommun har gjort många satsningar på att tillrätta mötesplatser.

Carmona et al. hävdar att det är viktigt att tillrätta funktioner efter olika behov. Barn, ungdomar, äldre, funktionsnedsatta och människor med olik kulturell bakgrund har olika behov för att känna att de passar in i det offentliga rummet (Carmona et al. 2010). På Fornebu råder det brist på aktiviteter för andra åldersgrupper än barn och unga. Det råder också brist på platser för icke-organiserad aktivitet, samt aktiviteter som inte kostar pengar i form av inträde eller medlemsavgifter (Bjørndal, 2015). Personligen undrar jag också om Fornebu verkligen erbjuder platser för människor med olik kulturell bakgrund. Exempelvis kommer den planerade kyrkan att rikta sig till en enskild religiös målgrupp, medan övriga religionstillhörigheter kan känna sig exkluderade.

Under *Mötesplatser enligt personlig bedömning*, tar jag Sjøflyhavna Kro, köpcentret Fornebu Center, Fornebuporten och de planerade tunnelbanestationerna på Telenor och Koksa som exempel på kommersiella platser som främst riktar sig till en köpstark konsument. Kanske kan aktiviteterna på Fornebu ha speglats av vilken målgrupp man har byggt området för. Har man råd att bosätta sig på Fornebu har man också råd att konsumera. Kanske är det få på Fornebu som ser konsumtionsbaserade aktiviteter och mötesplatser som ett problem av den anledningen att de har råd att betala för dem. Medelinkomstta-

gare välkomnas enligt Carr et al. (1992) fler platser än låginkomsttagare, just på grund av deras förmåga att betala. Jag anser att det finns en risk att mängden konsumtionsbaserade aktiviteter kan leda till ekonomisk exkludering.

De platser som till viss del lyckats med att rikta sig till en bredare målgrupp, är enligt mig Tårnet stadsdelscenter, Storøyodden badplats, Kulturcentret, och torgen vid Rolfsbukta och Koksa. Som tidigare nämnt så anser jag dock att övriga mötesplatser misslyckas med att skapa funktioner efter olika behov, framför allt för att de riktar sig till en homogen målgrupp. Förutom de kommersiella platserna nämner jag kyrkan, torgen vid kontoren, stadsdelscentren och gymnasieskolan som exempel på sådana platser. Om en plats fungerar som offentligt rum har enligt mig inte att göra med om det är offentligt ägt eller inte. Stadsdelscentren, trots sitt offentliga ägarskap, lyckas exempelvis inte med målet att rikta sig till en bred målgrupp.

I denna mening tycks det offentliga rummet spela liten eller ingen roll i *den shoppingstyrda stadsdelen*. Dels är få platser offentligt ägda, och dels riktar sig mötesplatserna i huvudsak till homogena grupper, där många platser träffas inom ramen för olika betalda aktiviteter.

Vad får kommersialiseringen i shoppingstyrda stadsdelar för konsekvenser för det offentliga rummet?

Med ledning av de tre underfrågorna så kan man eventuellt konstatera att kommersialiseringen i *shoppingstyrda stadsdelar* får konsekvenser för det offentliga rummet. Mycket kunskap saknas fortfarande kring fenomenet, men några konsekvenser anser jag mig kunna se i mitt arbete. Exempel på detta är *segregation*, *exkludering* och *koreografering*. Nedan ämnar jag gå igenom begreppen närmare.

Segregation

När man tittar på *den shoppingstyrda stadsdelen* måste man ta i beaktande inte bara handeln, utan också området i stort. Förutom kommersialisering, är bostadssammansättning, målgrupp och aktivitetsutbud saker som påverkar det offentliga rummet.

Byggandet av många stora lägenheter har lett till att Fornebu generellt är väldigt dyrt. Stora, exklusiva lägenheter har dessutom segregats från det enda område som innehåller mindre lägenheter. Separering har enligt Bjørndal (2015) också skett i och med att barnfamiljer och äldre är åtskilda till olika bostadsområden. Fornebu riktar sig till en homogen, köpstark målgrupp. Enligt Kärrholm (2008) är det av stor vikt att offentliga rum inte utvecklas inom ramen för monofunktionella eller socialt homogena områden. Jacobs menar att ett offentligt rum som inte öppnar upp för mångfald, i verkligheten inte är offentligt (2012). I denna mening räcker det inte att visa platser på Fornebu är offentligt ägda. Bristen på

offentliga rum grundar sig enligt mig i att man byggt stadsdelen Fornebu för en homogen målgrupp.

På Fornebu finns även en funktionssegregering, genom att området med verksamheter är separerat från bostadsområdena. För att skapa väl fungerande mötesplatser och offentliga rum, krävs att man planerar för att människor ska befinna sig där på så många av dygnets timmar som möjligt. Funktionssepareringen kan göra att man misslyckas med detta, och det kan leda till att kontorsområdena blir öde om kvällarna. En plats där man försökt integrera funktioner är köpcentret Fornebu Center, där man blandat kommersen med bostäder och social service. Centret, liksom de flesta aktiviteter på området kräver dock konsumtion. Det här gör att olika samhällsklasser inte bara segregeras genom vilket område de bor på, utan också genom vilka aktiviteter de är köpstarka nog att vara med i.

Man kan möjligen dra slutsatsen att segregeringen tycks öka i stadsdelar som byggts upp kring shopping och köpcenter. Det är även möjligt att se en tendens av att stadsdelarna trots sitt innehåll av blandade funktioner, tycks koncentrera funktionerna till olika områden. I och med detta kan de liknas med den modernistiska staden som karaktäriseras av just funktionsseparering. För att kunna kallas en blandstad, anser jag att det krävs en tydligare integrering av funktioner, och på en mindre skala än i Fornebus fall. Intressant hade exempelvis varit att

studera vad som skett med det sociala livet om butikerna i Fornebu Center istället hade spritts ut på en handelsgata där det också fanns bostäder och kontor. Det hade kanske kunnat minska funktionsblandningens skala, och öka olika invånares möjlighet att beblandas. Som Madanipour (1999) nämner, krävs just områden där människor blandas, för att kunna förhindra social fragmentering, och skapa tolerans mellan människor.

Exkludering

Madanipour (1999) menar att det offentliga rummet förväntas vara tillgängligt för alla, och att invånare och utomstående på lika villkor ska kunna äntra det. Analyserna av Fornebu-projektet visar att många platser har aktiviteter som kräver någon form av betalning. Fornebu Center, som ska fungera som ett centrum för hela området, är också det styrt av kommersialisering. Carr et al. (1992) hävdar att medelinkomsttagare välkomnas på många platser på grund av deras förmåga att kunna betala för sig, medan låginkomsttagares låga köpkraft gör att de exkluderas från många platser.

Att kunna se in i ett rum kan vara avgörande för att människor ska kunna värdera om man känner sig trygg och välkommen att beträda platsen (Carr et al. 1992). Fornebu Center har jobbat mycket med trygghet bland annat genom belysning, övervakningskameror och vakter. Bevakning kan skapa trygghet,

men också få en exkluderande effekt. Vakter kan t.ex. upplevas som hotande eller signalera att området endast är till för dem som tillhör det (Carr et al. 1992). Bevakningen kan ha som mål att exkludera *oönskade individer*, inte bara för att skapa trygghet, utan också för att ge markägarna ekonomisk vinst (Banerjee, 2001). Upprustning och nyetableringar av offentliga mötesplatser, har enligt Kärrholm (2008) resulterat av kommersiella motiv och ett försök att attrahera fler människor. Många av platserna som i Fornebus vision beskrivs som mötesplatser, är i huvudsak riktade till en exklusiv, köpstark konsument. Det här riskerar att leda till ekonomisk exkludering.

Möjligtvis kan man dra en slutsats om att den shoppingstyrda stadsdelen exkluderar mindre köpstarka grupper, dels genom att många aktiviteter kräver konsumtion, men också genom övervakning med mål att utestänga *oönskade individer*. I en värld där kommersialiseringen styr tycks det vara svårt att värja sig från ekonomiska motiv av detta slag. Jag kan tycka att det är mycket olyckligt när mötesplatser etableras av ekonomiska motiv istället för allmänhetens bästa.

Självfallet kan en plats fungera som livlig mötesplats trots att den är kommersialiserad eller privat ägd. Kommuner kan ställa krav på exploatörer för att säkra allmänhetens tillgång till de privat ägda områdena. Men som Bettum et al. (2015) nämner så är kommunalplaner, detaljplaner och kommuners

styrning genom avtal, inte alltid nog för att säkra allmänhetens tillgång. Kärrholm går ett steg längre och menar att inte ens kommunens styrning är stark nog, utan menar att högre instanser krävs (2008). Jag bedömer att det finns risker med att låta offentliga platser kommersialiseras och privatiseras, i och med att det är svårt att kontrollera i vilken mån dessa platser välkomnar alla grupper i samhället eller inte.

Koreografering

I vilken grad en plats används har mycket att göra med platsens utformning. En överdesignad plats kan enligt Carr et al. lämna för lite rum till kreativitet och personlig förändring. Beroende på platsens design kan man underlätta rumsligt anspråk av en individ eller grupp. Författarna tar flyttbara möbler som ett sådant exempel, som gör det möjligt för invånare att själva ordna och förändra en plats efter sina egna önskemål och behov (1992).

På Fornebu är de flesta platser enligt min mening överdesignade. Exempelvis har både Nansenparken, Fornebu Center, Fornebuporten och en mängd bostadsområden en utarbetad design med påkostade material. Genom utformning och möblering av de offentliga rummen styr man vad som bör eller får ske där. Platserna tycks i mångt och mycket vara urbana, där det vilda eller obestämda inte tillåts ta plats. Som konsekvens ger Fornebus platser lite utrymme till förändring.

Jag anser att det är olyckligt när en stadsdel på detta sätt får ett homogent, exklusivt uttryck, som bidrar till begränsningar för hur den får användas. Enligt mina analyser finns exempelvis ingen plats på Fornebu som kan användas för demonstrationer eller andra politiska yttringar. Som Olwig nämner, kan arkitektur och planeringsmetoder öka attraktionskraften, men i sig självt likväl inte skapa en plats. En plats bli just en plats först när den får en mening, och mening får den genom att människor tillåts ta platsen i anspråk (Olwig, 2005). *Shoppingstyrd stadsdel* är enligt min mening något abstrakt. Den har byggts från grunden, och styrs i mångt och mycket av kapital och högre maktstrukturer. Möjligen kan *den shoppingstyrda stadsdelen* alltjämt förbli en abstrakt lokalitet eftersom det finns begränsningar i vad man får göra där. Så länge begränsningarna finns, lämnar man inget utrymme för att människor ska kunna skapa och forma Fornebu utifrån dem, de människor som bor och lever där.

Avslutande reflektion

Det har för mig varit oerhört givande att få studera och analysera ett så omfattande och spännande projekt som Fornebu. Som svensk, bosatt i Norge, var inte var speciellt bekant med pågående projekt i landet. Jag fick därför tips av en av mina lärare på *Norges miljø- og biovitenskapelige universitet*, och det var alltså tack vare honom som jag fick vetskapen om Fornebu-projektets existens. I och med att jag inte hade några förkunskaper om Fornebu, fick jag lägga mycket tid bara på att sätta mig in i projektet, och eftersom Fornebu är en av Nordeuropas största byggnadsprojekt blev arbetet väldigt omfattande. Jag tror att resultatet hade kunnat bli mer djupgående om jag hade valt att analysera ett mindre projekt. Å ena sidan är jag mest intresserad av just stadsplanering i stor skala, å andra sidan blev omfattningen för en masteruppsats kanske för stor.

Eftersom jag inte var speciellt bekant med Norge, tog det också tid att ta reda på vem jag behövde pratat med för att få svar på mina frågor. Det var också tidskrävande att sätta sig in i det norska stadsplaneringssystemet, och att bekanta sig med norska termer inom ämnet. Det var inte förrän väldigt sent i processen som jag fann vilka som kunde hjälpa mig, och fann människor att intervjua. Precis som Bell (2006) nämner som en av nackdelarna med intervjun som teknik för informationsinsamling, så kan de vara väldigt tidskrävande. Trots att arbetet kring intervjuerna tagit mycket tid, kändes de viktiga för materialets trovärdighet. I framtiden tar jag med

mig att det är en fördel att ha förkunskaper om det projekt man vill jobba med, alternativt börja samla information i god tid innan kursstart.

Jag har i mitt arbete studerat exemplet Fornebu. När jag besvarar mina frågeställningar i arbetet så utgår jag till största del från Fornebu-projektet. Jag är medveten om att det är många aspekter som är specifika för just detta projekt. Vid ett vidare arbete hade det varit intressant att titta på, och jämföra med fler projekt, för att på så sätt kunna få en bredare och mer omfattande bild av *den shoppingstyrda stadsdelen*.

I min litteraturstudie gör jag ett försök att blanda källor från olika tider, för att på så vis kunna fånga upp olika tiders samhällsideal vad gäller konsumtion och offentliga rum. Ett större antal källor hade självfallet fördjupat litteraturstudien. Det hade varit intressant att gå djupare exempelvis genom att titta på den mer filosofiska aspekten vad gäller konsumtion. Jag tror att en titt på vad konsumtionen gör med oss människor, hade kunnat vara ett fint komplement till konsumtionens påverkan på stadslivet och det offentliga rummet.

Shoppingstyrd stadsdel är ett nytt och relativt ostuderat begrepp. En mängd forskning och undersökningar har gjorts när det kommer till offentliga rum i allmänhet, eller specifikt i en stads centrumkärna. Både Jan Gehl och William H. Whyte är exempel

på personen som gjort ingående observationer om det sociala livet i städer. Det hade varit oerhört intressant med vidare forskning om det sociala livet i just *shoppingstyrda stadsdelar*, eller orter i stadens utkant. Jag har inte kunnat hitta någon forskning i dagsläget som studerar just förorterna, och jag hade velat se mer ingående studier på vad som sker i kommersialiserade, exklusiva och tillrättalagda platser som Fornebu.

Källförteckning

Böcker

Bell, J. (2006). *Introduktion till forskningsmetodik*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur.

Bergman, B. (2003). *Handelsplats, shopping, stadsliv: En historik om butikformer, säljritualer och det moderna stadslivets trivialisering*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Carmona, M., Heath, T., Oc, T. & Tiesdell, S. (2010). *Public Places, Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. 2. uppl., London and New York: Architectural Press, Routledge Taylor & Francis Group.

Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G. & Stone, A. M. (1992). *Public Space*. Cambridge: University Press.

Gehl, J. & Svarre, B. (2013). *How to study public life*. Island Press.

Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. New York: Sage Publications Inc.

Whyte, W. H. (2009). *City: Rediscovering the center*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Kapitel i bok

Jacobs, J. (2012). Death and Life of Great American Cities. I: Bridge, G. & Watson, S. *The Blackwell city reader*. 2. ed. London: Wiley-Blackwell, ss. 273- 277.

Olwig, K. R. (2005). Global ground zero: Place, Landscape and Nothingness. I: d'Hauterri A-M. & Theano T. *Landscapes of the new cultural economy*. Dordrecht: Kluwer, ss. 395-407.

Zukin, S. (2012). Landscapes of power: From Detroit to Disney World. I: Bridge, G. & Watson, S. *The Blackwell city reader*. 2. ed. London: Wiley-Blackwell, ss. 293-302.

Rapporter

Franzén M. (2004). Retailing in the Swedish City: The Move Towards the Outskirts. I: Franzén, M. & Halleux, J-M. *European Cities, Insights on Outskirts, Dynamics*. European Cooperation in the field of Scientific and Technical research, ss. 93-112.

Kärrholm, M. (2008). Konsumtionslandskapet och hotet mot mångfalden: Några förändringstendenser i det offentliga rummets utveckling. I: Graninger, G. & Knuthammar, C. *Samhällsbyggande och integration: frågor om assimilation, mångfald och boende*. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande, ss. 175-186.

Artiklar i tidskrifter

Banerjee, T. (2001). The Future of Public Space: Beyond invented streets and reinvented places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1), ss. 9-24.

Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces significant for cities? *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(6), ss. 879-891.

Mitchell, D. (1995). The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers*, 85(1), ss. 108-133.

Németh, J. & Schmidt, S. (2007). Toward a Methodology for Measuring the Security of Publicly Accessible Space. *Journal of the American Planning Association*, 73(3) ss. 283-297.

Schlyter, O. (2009). Shoppingstaden, *Byggnadskultur: Svenska byggnadsvårdsföreningens tidskrift*, 2(9), ss. 38-40.

Offentliga handlingar

Bettum, O., Gjøvag, H. M., Haugen, M. J., Schmidt, L. & Sunde, H. (2015). *Planrådsgruppe Fornebu: Planfaglig vurdering av økt utbygging på Fornebu* (Rapport 2015-03-07). Bærum kommun.

Bærum kommun (2005). *Bomiljø på Fornebu: Veiledning med retningslinjer for det fysiske bomiljøet*. (Rapport 2005-05-26). Bærum kommun.

Bærum kommun (2001). *Estetiske retningslinjer for Fornebu: Estetikk i plan og byggesaker*. (Rapport 2001-10) Bærum kommun.

Bærum kommun (1999). *Kommunedelplan 2 for Fornebu-området*. (Rapport 1999-04-19). Bærum kommun.

Elektroniske källor

Dæhli, A. (2014). *Planrådsgruppe for Fornebu*. <https://www.baerum.kommune.no/Forside/nyheter/Planradsgruppe-for-Fornebu/> [2015-03-25]

AMB Arkitekter (u. å.). *Fornebu S*. <http://arkamb.no/portfolio-posts/fornebu-s/> [2015-02-26]

Fornebuporten (u. å.). *Fornebuporten*. <http://fornebuporten.no> [2015-04-24]

KLP Eiendom (u.å.). *Fornebu S: Verdens mest miljøvennlige kjøpesenter, midt på Fornebulandet!* <http://www.klpeiendom.no/oslo/prosjekter/fornebu-s-1.15480> [2015-03-01]

Kristiansen, S. J. (2012). *Norges dyreste boligstrøk har en gjennomsnittspris på 13,2 millioner kroner*. <http://www.klikk.no/bolig/article802202.ece> [2015-03-02]

OBOS (2012). *OBOS overtar på Fornebu*. <http://www.obos.no/obos-overtar-pa-fornebu> [2015-03-02]

OBOS (u.å.). *Livet i Rolfsbukta*. <http://www.obos.no/livet-i-rolfsbukta#project> [2015-03-15]

OBOS Fornebulandet (u.å.). *Tilbud til beboerne*. <http://www.fornebulandet.no/Naromradet/Tilbud-til-beboerne> [2015-02-18]

Oslo Handelsstands forening (2014). *Fornebu S åpner i oktober*. <http://www.ohf.no/nyhetsarkiv/fornebu-s-apner-i-oktober/d97950c3-bd72-4c77-a3c6-7f35384d3724> [2015-03-28]

Muntlige källor

Bjørndal, Tobias. Styrelsesmedlem, Fornebu Vel bostadsforening. Samtal i Vækerø 2015-03-12

Bjørnsen, Gunvor. Chef för Områdeutvikling, Bærum kommun. Samtal i Sandvika 2015-03-17

Rosenvold, Erik. Ledande konsult, Eiendoms- og byfornyelsesetaten Oslo kommun. Telefon samtal 2015-02-18

Solberg, Ellen. Chef för Kjøpesenterforvaltning, KLP Eiendom. Samtal i Oslo 2015-03-20

Lyngstad, Heidi. Miljöchef, KLP Eiendom. Samtal i Oslo 2015-03-20

Figurförteckning

Samtliga montage för analys och översikt av Fornebu-projektet är tillverkade av mig (Janita Sundqvist) under 2015, och har nedan nämnda illustrationer som grund:

Bærum kommun (2015). Kartdiagram felt for sosial infrastruktur på Fornebu: Bærum kommun, *Planrådsgruppe Fornebu*. s. 10. Medgivande 2015-03-17

KLP Eiendom (2015). Plantegning Fornebu Senter. KLP Eiendom. Medgivande 2015-05-07

Fig. 1 (s. 1) *Fornebu*. Foto: Janita Sundqvist

Fig. 2 (s. 29) *Ovanperspektiv fas 2*. Illustration: Arcasa. Medgivande 2015-05-13
Tillgänglig: <http://www.arcasa.no/fornebu-fase-2/4ts6fvb53lcrxzw0w2pza7ftgh64id>

Fig. 3 (s. 30) *Fornebus placering väster om Oslo*. Karta: Google maps. Montage.
Tillgänglig: <https://www.google.com/maps/plce/Fornbu,+Nor%20ge/@59.8995185,10.6286999,17zdata=!3m1!4b1!4m2!3m1!1s0x46416cf324ee9c7d:0xeeda987fbf62d969>

Fig. 4 (s. 30) *Aerial view of the peninsula*. Foto: Wilhelm Joys Andersen. CC (BY-SA 2.0)
Tillgänglig: [http://en.wikipedia.org/wiki/Fornebu_Line#/media/File:Fornebu_\(luft\).jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/Fornebu_Line#/media/File:Fornebu_(luft).jpg)

Fig. 5 (s. 31) *Planoversikt Fornebu*. Planeringsöversikt: Bærum kommun. Medgivande 2015-03-17
Tillgänglig: <https://www.baerum.kommune.no/Documents/Fysisk%20planlegging,%20kulturminner,%20natur%20og%20nærmiljø/Plan-%20og%20byggetjenester/Områdeutvikling/Planoversikt%20Fornebu%2015042011.pdf>

Fig. 6 (s. 32) *Kartdiagram utbygde/ubebygde områder på Fornebu*. Kartdiagram: Bærum kommun. Medgivande 2015-03-17.
Tillgänglig: https://www.baerum.kommune.no/PageFiles/84623/Planfaglig_vurdering_av_økt_utbygging_Fornebu_rapport.pdf

Fig. 7 (s. 33) *I förhållande till andra köpcenter*. Karta: Google maps. Montage.
Tillgänglig: <https://www.google.com/maps/place/Fornebu,+Nor%20ge/@59.8995185,10.6286999,17z/data=!3m1!4b1!4m2!3m1!1s0x46416cf324ee9c7d:0xeeda987fbf62d969>

Fig. 8 (s. 33) *Fornebu Center Huvudentré*. Foto: Janita Sundqvist.

Fig. 9 (s. 34) *Restauranger, caféer och butiker*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.

Fig. 10 (s. 34) *Verksamheter*. Foto: Janita Sundqvist

Fig. 11 (s. 35) *Bostäder Hundsund*. Foto: Janita Sundqvist

Fig. 12 (s. 35) *Bostäder Hagebyen*. Foto: Janita Sundqvist

Fig. 13 (s. 36) *Stora respektive små lägenheter*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.

Fig. 14 (s. 37) *Social service*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.

- Fig. 15 (s. 38) *Mötesplatser enligt visionen.*
Kartdiagram: Bærum kommun.
Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 16 (s. 39) *Fornebuportens plassering i området.*
Kartdiagram: Bærum kommun.
Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 17 (s. 40) *Tårnet stadsdelscenters plassering i området.* Kartdiagram: Bærum kommun. Montage.
Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 18 (s. 40) *Odonata Café.* Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 19 (s. 40) *Flygtornet.* Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 20 (s. 41) *Torg Telenor och Aker Solutions plassering i området.* Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 21 (s. 41) *Telenor Fornebu.* Foto: Vidariv CC (BY-SA 2.0)
Tillgänglig: <https://www.flickr.com/photos/23457425@N05/10510534173/in/photolist-h1MeCr-h1KmJZ-h1KPxB-h1KTBi-h1LHFT-h1L89M-dZbDt1-nkFme-nkFJu-nkFQM-nkFXT-dZbDwC-h1L75f-h1KjHo-h1MgK2-h1Laxg-h1MbG6-h1KiVj-h1KpRZ-h1Ksv7-h1KJ6y-h1KWGs7xcdzx-9cDgi7-71Cb5B-8o5rJX-5vygZJ-5vygZL-83XkKm-dZ5Wiv-78GZip-83XmgW-78yzx3-4JnzWd-4JinMH-4JinZr-5zoLPh-4JnA4f-4JnA1C-4JnA6y-4JinHc-4JnAaq-4JinS8-dZ5WkV-dZbDvb-dZbDvN-dZbDsd-dZ5Wn2-dZbDxm-8kazin>
- Fig. 22 (s. 42) *Torg Rolfsbuktas plassering i området.* Kartdiagram: Bærum kommun.
Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 23 (s. 42) *Rolfsbukta.* Foto: Carlos Bryant CC (BY-NC-ND 2.0)
Tillgänglig: <https://www.flickr.com/photos/brant732000/10015339376/in/photolist-gg2et7-fu65Cr-eN7Rwr-84hKAG-84hKP1-84eFzc-8Yk7vy-85V1kg-85Y53A-85Y573-85UUuV-85Yqe3-85V1mT-85Y55b-85WYNf-85Y51h-85YqcL-84eDvK-84hHCQ-84hHv5-hyW2vo-fu5cK6-fhyTXy-eNwpq7-fuFYCp-84hJsG-84eEL4-84hJ9h-84hHXy-84eDV6-84eFaV-fhz5fQ-eSE4R2-eJxLjM-fxzhXP-fxzfZM-fxPxkw-fxzgjp-fxzija-fxzgZr-fxzhEM-fxPz4J-fxzgut-fxPzeq-nPcBuL-nPcT3N-o8tjfp-o6Gh6B-o8tjYn-nPcSna/>
- Fig. 24. (s.43) *Storøya stadsdelscenters plassering i området.* Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 25 (s. 43) *Storøya lek.* Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 26 (s. 44) *Hundsund stadsdelscenters plassering i området.* Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 27 (s. 44) *Hundsund grendesenter (bilde 02).* Foto: Kjetil Ree. CC (BY-SA 3.0)
Tillgänglig: [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hundsund_grendesenter_\(bilde_02\).JPG](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hundsund_grendesenter_(bilde_02).JPG)
- Fig. 28 (s. 45) *Sjøflyhavna Kros plassering i området.* Kartdiagram: Bærum kommun.
Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 29 (s. 45) *Sjøflyhavna Kro.* Foto: Sjøflyhavna Kro. Medgivande 2015-05-13.
Tillgänglig: <http://www.sjoflyhavna.no>
- Fig. 30 (s. 43) *Nansenparkens plassering i området.* Kartdiagram: Bærum kommun.
Montage. Medgivande 2015-03-17.

- Fig. 31 (s. 46) *Nansenparken vattenelement*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 32 (s. 46) *Nansenparken Festplatsen*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 33 (s. 46) *Nansenparken icke-organiserad aktivitet*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 34 (s. 47) *Storöyodden badplats placering i området*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 35 (s. 47) *Koksa Beach, Norway*. Foto: Dokaspar. CC (BY-SA 3.0)
Tillgänglig: <http://badeplasser.no/place/storoyodden-fornebu/>
- Fig. 36 (s. 48) *Tunnelbanestation Telenors placering i området*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 37 (s. 48) *Gymnasieskola och förskolas placering i området*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 38 (s. 49) *Torg Koksas placering i området*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 39 (s. 50) *Tunnebanestation Koksa placering i området*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 40 (s. 50) *Koksa Boligstudie*. Illustration: Code Architecture. Medgivande 15-05-13.
Tillgänglig: <http://www.code.no/pub/code/SlideShow/?aid=1062&cid=238&sac=all&viewall=1>
- Fig. 41. (s. 51) *Kyrka/Kulturcenter placering i området*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 42 (s. 53) *Mötesplatser enligt personlig bedömning*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 43. (s. 54) *Fornebu Centers placering i området*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 44 (s. 54) *Bostäder på tak*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 45 (s. 54) *Inne i Fornebu Center*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 46 (s. 54) *Fornebu Centers torg*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 47 (s. 55) *Mötesplatser i centret*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 48 (s. 55) *Passage i centret*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 49 (s. 56) *Tillgänglighet torg*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.
- Fig. 50 (s. 56) *Tillgänglighet passage utomhus*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 51 (s. 57) *Uteservering*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 52 (s. 58) *Förbudsskyltar*. Foto: Janita Sundqvist
- Fig. 53 (s. 59) *Funktionsblandning*. Kartdiagram: Bærum kommun. Montage. Medgivande 2015-03-17.

